

 Instytut Wymiaru Sprawiedliwości

Aktualność orzecznictwa Sądu Najwyższego
w sprawach frankowych w świetle orzecznictwa
Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej

Mateusz Cieśla
Marcin Dziurda
Sandra Hadrowicz

 Prawo prywatne
Warszawa 2024

Spis treści

I. Uwagi wprowadzające	5
II. Dopuszczalność dochodzenia roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału	6
1. Wprowadzenie	6
2. Charakterystyka roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału	8
2.1. Rozliczenia stron po upadku umowy kredytu indeksowanego lub denominowanego do waluty obcej	8
2.2. Podstawy prawne roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału na gruncie tzw. spraw frankowych	10
2.3. Argumenty przedstawiane na uzasadnienie dopuszczalności dochodzenia przez bank roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału	16
3. Wynagrodzenie za korzystanie z kapitału w orzecznictwie Sądu Najwyższego	17
3.1. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 grudnia 2019 r. (V CSK 382/18)	17
3.2. Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego – Izba Cywilna – zasada prawna – z dnia 7 maja 2021 r. (III CZP 6/21)	18
3.3. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 lipca 2021 r. (I CSKP 146/21) oraz wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 kwietnia 2023 r. (II CSKP 1531/22)	19
3.4. Postanowienia Sądu Najwyższego odmawiające przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania	20
3.5. Postanowienie składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 6 października 2023 r. (III CZP 126/22)	21
3.6. Uchwała całej Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 25 kwietnia 2024 r. (III CZP 25/22)	21
4. Roszczenie o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału w orzecznictwie TSUE	23
4.1. Uwagi ogólne	23
4.2. Wyrok TSUE z dnia 4 czerwca 2020 r., w sprawie C-301/18 (Leonhard)	24
4.3. Wyrok TSUE z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak)	26
4.4. Postanowienia TSUE z dnia 11 grudnia 2023 r., w sprawie C-756/22 (Bank Millennium S.A.) oraz z dnia 12 stycznia 2024 r., w sprawie C-488/23 (Naniowski) – kwestia waloryzacji	31
4.5. Wyrok TSUE z dnia 7 grudnia 2023 r., w sprawie C-140/22 (mBank)	34

4.6.	Dalsze pytania prejudycjalne dotyczące roszczenia o wynagrodzenie	35
5.	Wnioski	39
III.	Dopuszczalność stosowania prawa zatrzymania (art. 496 w zw. z art. 497 k.c.) w sprawach frankowych	43
1.	Wprowadzenie	43
2.	Prawo zatrzymania – pojęcie i istota	44
2.1.	Prawo zatrzymania a tzw. sprawy frankowe	44
2.2.	Przesłanki prawa zatrzymania i skutki skorzystania z niego przez jedną ze stron	46
2.3.	Prawo zatrzymania a potrącenie	47
2.4.	Wnioski częściowe	48
3.	Wzajemny charakter umowy kredytu	48
3.1.	Wątpliwości co do wzajemnego charakteru umowy kredytu	48
3.2.	Wzajemny charakter umowy kredytu w orzecznictwie Sądu Najwyższego	49
3.3.	Wzajemny charakter umowy kredytu w orzecznictwie sądów apelacyjnych	53
3.4.	Wnioski częściowe	56
4.	Prawo zatrzymania a kredyty frankowe w orzecznictwie Sądu Najwyższego z ostatnich lat	57
4.1.	Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 16 lutego 2021 r. (III CZP 11/20)	57
4.2.	Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego – Izba Cywilna – zasada prawna – z dnia 7 maja 2021 r. (III CZP 6/21)	58
4.3.	Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 marca 2022 r. (II CSKP 474/22)	58
4.4.	Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 8 lutego 2023 r. (I CSK 5968/22)	60
4.5.	Postanowienie składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 6 października 2023 r. (III CZP 126/22)	60
4.6.	Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 stycznia 2024 r. (I CSK 6224/22)	60
4.7.	Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 marca 2024 r. (II CSKP 1486/22)	61
4.8.	Postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 21 marca 2024 r. (I CSK 6935/22) oraz z dnia 26 marca 2024 r. (I CSK 1214/23)	63
4.9.	Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10 kwietnia 2024 r. (I CSK 525/23)	63
4.10.	Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 19 czerwca 2024 r.	63
4.11.	Wnioski częściowe	64
5.	Prawo zatrzymania a kredyty frankowe w orzecznictwie TSUE z ostatnich lat	64
6.	Wnioski	68
IV.	Pozostałe kwestie	71
1.	Związanie umową po usunięciu klauzul przeliczeniowych (tzw. odfrankowanie)	71
2.	Moc wiążąca wyroku uznającego postanowienie wzorca umowy za niedozwolone	74
3.	Możliwość uznania za konsumenta	81
4.	Oświadczenia składane przez konsumentów	83
	Bibliografia	85

I. Uwagi wprowadzające

Przedmiotem opracowania jest analiza aktualności orzecznictwa Sądu Najwyższego w tzw. sprawach frankowych, czyli w sprawach o roszczenia związane z zawarciem umowy kredytu waloryzowanego (denominowanego albo indeksowanego) do franka szwajcarskiego (CHF), w tym o zwrot świadczeń związanych z jej nieważnością.

Przedmiotowe postępowania stanowią istotną część spraw rozpoznawanych obecnie przez polskie sądy. Doczekały się zatem dosyć już dużego dorobku orzeczniczego – przede wszystkim sądów powszechnych, ale w pewnym zakresie także Sądu Najwyższego. Orzecznictwo to w ostatnich latach intensywnie ewaluowało. Jedną z głównych tego przyczyn stanowiło to, że w związku z tzw. sprawami frankowymi zapadło wiele orzeczeń Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE), które wywarły wpływ na orzecznictwo sądów polskich. Chodzi przede wszystkim o orzeczenia TSUE wydane na skutek pytań prejudycjalnych sądów polskich, ale w pewnym zakresie także na skutek pytań sądów innych państw Unii Europejskiej.

Zgodnie z przedmiotem badania w opracowaniu starano się wychwycić przede wszystkim te przypadki, w którym stanowisko zajęte w orzeczeniach TSUE było – w większym lub mniejszym stopniu – odmienne od poglądów wyrażonych we wcześniejszych orzeczeniach polskiego Sądu Najwyższego.

Uwzględniono przede wszystkim dopuszczalność dochodzenia roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału oraz możliwość korzystania z prawa zatrzymania, odniesiono się jednak także do innych kwestii.

II. Dopuszczalność dochodzenia roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału

1. Wprowadzenie

Jednym z najbardziej kontrowersyjnych zagadnień, jakie pojawiło się w praktyce rozstrzygnięcia tzw. spraw frankowych, jest kwestia dopuszczalności dochodzenia przez strony umowy kredytu indeksowanego lub denominowanego do walut obcych (w szczególności banki) roszczeń wykraczających poza zwrot świadczeń spełnionych na podstawie tej umowy oraz ustawowych odsetek za opóźnienie. Wątpliwości dotyczyły – w szczególności – roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału udostępnionego w ramach umowy kredytu¹. Problem ten był przedmiotem licznych wypowiedzi doktryny² oraz najważniejszych in-

¹ W dalszej części raportu roszczenie to będzie określane jako „roszczenie o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału”.

² Przykładowo: T. Świątnicki, *Czy roszczenie banku o zwrot kapitału ma charakter przedawnienia? – glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 11.12.2019 r., V CSK 382/18*, „Glosa” 2020, nr 4, s. 67–70; T. Nowakowski, *Kilka uwag na temat unieważnienia umowy kredytu indeksowanego*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2021, nr 5, s. 42–47; M. Gutowski, *Problem kredytów frankowych. Dalsze perspektywy*, [w:] S. Byczko, A. Kappes, B. Kucharski, U. Promińska (red.), *Non omne quod licet honestum est. Studia z prawa cywilnego i handlowego w 50-lecie pracy naukowej Profesora Wojciecha Jana Katnera*, Warszawa 2022, s. 275–276; Ł. Węgrzynowski, *Roszczenia kredytobiorcy o wynagrodzenie za korzystanie przez bank z kapitału wpłaconego na podstawie nieważnej umowy kredytu*, [w:] A. Hrycaj, T. Szaniciło (red.), *Upadłość i restrukturyzacja kredytobiorcy lub banku przy umowach o kredyt frankowy*, Warszawa 2024, s. 117–132; P. Wajda, *Zwrot kosztów z tytułu bezumownego korzystania z kapitału pieniężnego w przypadku stwierdzenia nieważności (ex tunc) umowy kredytu*, cz. 1, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2021, nr 2, s. 25–34; P. Wajda, *Zwrot kosztów z tytułu bezumownego korzystania z kapitału pieniężnego w przypadku stwierdzenia nieważności (ex tunc) umowy kredytu*, cz. 2, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2021, nr 3, s. 40–48; E. Łętowska, *Rozliczenie unieważnionej abuzywniej umowy kredytu – polemika z prof. Jerzym Pisulińskim*, <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Prof.%20Letowska%20-%20polemika%20z%20J.%20Pisulinskim%20-%20kredyty%20frankowe.pdf> (dostęp: dnia 15 kwietnia 2024 r.); J. Pisuliński, *Dyrektywa 93/13 nie przystaje do umów długoterminowych*, „Dziennik Gazeta Prawna” – dodatek „Poradnik frankowicza” z dnia 19 maja 2020 r., nr 96 (5249); E. Michałuszek, *Dochodzenie przez bank wynagrodzenia za bezumowne korzystanie z kapitału (świadczenie banku z umowy kredytu, możliwość waloryzacji roszczenia banku) – artykuł polemiczny*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2023, nr 5, s. 40–45; M. Urban-Theocharakis, *Abuzywność postanowień umowy kredytu bankowego, a rozliczenia między jej stronami. Glosa do wyroku SN z dnia 11 grudnia 2019 r., V CSK 382/18, LEX. 2020*; M. Korpalski, *Brak wynagrodzenia za korzystanie z kapitału* [w:] J. Czabański, T. Konieczny, M. Korpalski, *Przewodnik frankowicza*, Warszawa 2022, s. 141–147; M. Chmielowski, *De sua malitia nemo debet commodum reportare. Rozważania na temat roszczeń stron nieważnej lub trwale bezskutecznej umowy kredytu po wydaniu wyroku TSUE w sprawie C-520/21*, „Monitor Prawniczy” 2024, nr 3, s. 153–160.

stytucji państwowych³, a także przedmiotem rozstrzygnięć sądów krajowych (w tym Sądu Najwyższego) oraz TSUE.

Niniejsza część raportu zmierza do ustalenia, czy orzecznictwo Sądu Najwyższego dotyczące dopuszczalności dochodzenia roszczeń o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału jest zgodne z dyrektywami wynikającymi z orzecznictwa TSUE. Wymaga przy tym podkreślenia, że TSUE – wydając wyrok lub postanowienie – jest związany ramami prawnymi nakreślonymi przez sąd odsyłający w pytaniu prejudycjalnym. Stąd dla analizy omawianego zagadnienia nie bez znaczenia pozostaje treść poszczególnych pytań prejudycjalnych.

W pierwszej kolejności scharakteryzowane zostanie „roszczenie o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału”, w szczególności przez pryzmat potencjalnych podstaw prawnych tego roszczenia. Pojęcie „wynagrodzenie za korzystanie z kapitału” jest bowiem niezwykle pojemne, a pod uwagę można brać różne podstawy prawne, które determinują określone konsekwencje. Jest to przy tym o tyle istotne, że za „wynagrodzenie za korzystanie z cudzych pieniędzy” tradycyjnie uznaje się odsetki⁴. Analizując charakterystykę przedmiotowego roszczenia, opisano także przyjęty model rozliczeń stron umowy kredytu indeksowanego lub denominowanego do waluty obcej po stwierdzeniu jej upadku. Po drugie, przedstawione zostały stanowiska Sądu Najwyższego, które wprost lub pośrednio odnosiły się do kwestii dopuszczalności roszczeń o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału. Po trzecie, analizie poddane zostały orzeczenia TSUE, przy czym szczególną uwagę poświęcono wyrokowi z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak). Niewątpliwie orzeczenie to ma fundamentalne znaczenie dla oceny dopuszczalności omawianych roszczeń, zarówno w prawie unijnym, jak i krajowym. Po czwarte, zaprezentowano wnioski wynikające z porównania stanowisk Sądu Najwyższego i TSUE.

³ Zob. np. Stanowisko Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów w sprawie wyroku Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 3 października 2019 r. w sprawie C-260/18 i jego skutków dla umów zawieranych w obrocie konsumenckim, dostępne na stronie <https://finanse.uokik.gov.pl/produkcja/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=5147> (dostęp: dnia 16 kwietnia 2024 r.); Stanowisko Prezesa Narodowego Banku Polskiego z dnia 24 czerwca 2021 r., LEX nr 608886; Stanowisko Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego co do kierunków rozstrzygnięcia zagadnień prawnych przedstawionych przez Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego dotyczących hipotecznych kredytów mieszkaniowych denominowanych lub indeksowanych do waluty obcej, https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Stalowisko_UKNF_dla_SN_ws_kredytow_FX_74047.pdf (dostęp: dnia 16 kwietnia 2024 r.).

⁴ Takie pojmowanie odsetek pojawiło się już w prawie rzymskim; zob. W. Osuchowski, *Rzymskie prawo prywatne. Zarys wykładu*, Warszawa 1986, s. 313; przyjmuje się tak również współcześnie, choć niektórzy autorzy odnoszą to wyłącznie do tzw. odsetek kapitałowych (zwykłych) – np. M. Lemkowski, *Odsetki cywilnoprawne*, Kraków 2007, s. 92; inni taką rolę przyznają jednak także odsetkom za opóźnienie – np. T. Dybowski, A. Pyrzyńska, [w:] E. Łętowska (red.), *System Prawa Prywatnego*, t. 5, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, Warszawa 2013, s. 275; S. Kowalski, *Charakter prawny odsetek za opóźnienie*, „Prawo Spółek” 2003, nr 2, s. 43; niekiedy tak określane są także odsetki, które uiszczyć ma kredytobiorca, w ramach umowy kredytu – zamiast wielu zob. np. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 listopada 2011 r., I CSK 46/11, LEX nr 1102253.

2. Charakterystyka roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału

2.1. Rozliczenia stron po upadku umowy kredytu indeksowanego lub denominowanego do waluty obcej

Scharakteryzowanie roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału wymaga – w pierwszej kolejności – przybliżenia modelu rozliczeń stron w przypadku upadku umowy kredytu indeksowanego lub denominowanego do waluty obcej, przyjętego w orzecznictwie TSUE oraz sądów krajowych.

Zgodnie z dominującym poglądem⁵ postanowienia umów o kredyt indeksowany lub denominowany do walut obcych, w szczególności franka szwajcarskiego, które pozostawiają bankowi swobodę przy ustalaniu kursu wymiany walut stosowanych przy rozliczeniu kredytu, stanowią niedozwolone postanowienia umowne w rozumieniu art. 385¹ § 1 Kodeksu cywilnego⁶.

Konsekwencją stwierdzenia abuzywności klauzuli umownej spełniającej wymagania art. 385¹ § 1 k.c. jest działająca *ex lege* sankcja bezskuteczności niedozwolonego postanowienia, połączona z przewidzianą w art. 385¹ § 2 k.c. zasadą związania stron umową w pozostałym zakresie⁷. Innymi słowy, uznanie, że dane postanowienie umowne ma charakter niedozwolony w rozumieniu art. 385¹ § 1 k.c., powoduje konieczność wyeliminowania tego postanowienia z umowy, z jednoczesnym utrzymaniem pozostałych postanowień w dotychczasowym kształcie. Tak też wielokrotnie wypowiadał się TSUE, który wskazywał, że umowa powinna „w zasadzie nadal obowiązywać, bez jakiegokolwiek zmiany innej niż wynikająca z uchylecia nieuczciwych warunków, o ile takie dalsze obowiązywanie umowy jest prawnie możliwe zgodnie z zasadami prawa wewnętrznego”⁸.

⁵ Zob. np. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 22 stycznia 2016 r., I CSK 1049/14, OSNC 2016, nr 11, poz. 134; z dnia 1 marca 2017 r., IV CSK 285/16, LEX nr 2308321; z dnia 19 września 2018 r., I CNP 39/17, LEX nr 2559417; z dnia 24 października 2018 r., II CSK 632/17, LEX nr 2567917; z dnia 27 lutego 2019 r., II CSK 19/18, LEX nr 2626330, z dnia 4 kwietnia 2019 r., III CSK 159/17, OSP 2019, z. 12, poz. 115; z dnia 30 września 2020 r., I CSK 556/18, LEX nr 3126114; z dnia 2 czerwca 2021 r., I CSKP 55/21, LEX nr 3219740; z dnia 27 lipca 2021 r., V CSKP 49/21, LEX nr 3207798; z dnia 13 października 2022 r., II CSKP 864/22, OSNC 2023, nr 5, poz. 50; z dnia 3 lutego 2022 r., II CSKP 415/22, LEX nr 3303545; z dnia 26 stycznia 2023 r., II CSKP 454/22, LEX nr 3487866; z dnia 8 lutego 2023 r., II CSKP 978/22, LEX nr 3526789.

⁶ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1061) – dalej: k.c.

⁷ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 29 czerwca 2007 r., III CZP 62/07, OSNC 2008, nr 7–8, poz. 87, oraz uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021, nr 9, poz. 56; zob. także wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 30 maja 2014 r., III CSK 204/13, LEX nr 1466608; z dnia 1 marca 2017 r., IV CSK 285/16, LEX nr 2308321 i z dnia 24 października 2018 r., II CSK 632/17, LEX nr 2567917.

⁸ Zob. np. wyroki TSUE: z dnia 14 czerwca 2012 r., w sprawie C-618/10, Banco Español de Crédito SA przeciwko Joaquín Calderón Camina, ECLI:EU:C:2012:349, pkt 65; z dnia 30 maja 2013 r., w sprawie C-488/11, Dirk Frederik Asbeek Brusse, Katarina de Man Garabito przeciwko Jahani BV, ECLI:EU:C:2013:341, pkt 57 i 60; z dnia 21 stycznia 2015 r., w połączonych sprawach C-482/13, C-484/13, C-485/13 i C-487/13, Unicaja Banco, SA przeciwko José Hidalgo Rueda i in. i Caixabank SA przeciwko Manuel María Rueda Ledesma i in., ECLI:EU:C:2015:21, pkt 28; z dnia 21 kwietnia 2016 r., w sprawie C-377/14, Ernst Georg Radlinger i Helena Radlingerová przeciwko Finway a.s., ECLI:EU:C:2016:283, pkt 97; z dnia 26 stycznia 2017 r., w sprawie C-421/14, Banco Primus SA przeciwko

W orzecznictwie Sądu Najwyższego „[...] utrzymywany jest kierunek interpretacyjny, w którym przyjmuje się, że usunięcie klauzul abuzywnych sprawia, iż umowa nie może funkcjonować w obrocie [...]”⁹. Wiąże się to – przede wszystkim – z uznaniem, że klauzule kształtujące mechanizm indeksacji określają główne świadczenie kredytobiorcy¹⁰, a ponadto, iż niemożliwe jest zastąpienie niedozwolonych postanowień umownych innymi postanowieniami, które odwoływałyby się m.in. do średniego kursu ogłaszanego przez Narodowy Bank Polski¹¹. W uchwale Pełnej Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 25 kwietnia 2024 r., III CZP 25/22¹², przyjęto, że w razie niemożliwości ustalenia wiążącego strony kursu waluty obcej w umowie kredytu indeksowanego lub denominowanego umowa nie wiąże także w pozostałym zakresie.

Jak wskazuje TSUE, klauzule uznane przez sąd za niedozwolone postanowienia umowne, co do zasady, należy uznać za nigdy „nieistniejące”, a pobrane na jego podstawie świadczenia – za nienależne i podlegające zwrotowi¹³. Ochrona konsumenta na gruncie dyrektywy 93/13/EWG¹⁴ powinna bowiem zmierzać do przywrócenia sytuacji prawnej i faktycznej, w jakiej znajdowałby się konsument, gdyby w umowie nie zamieszczono niedozwolonych postanowień¹⁵. Jednocześnie, jeżeli niedozwolone postanowienie ma być uznane za nigdy „nieistniejące”, a jego wyeliminowanie prowadzi do upadku całej umowy, również ta umowa powinna zostać uznana za nigdy „nieistniejącą”. W konsekwencji świadczenia spełnione na podstawie tej umowy podlegają zwrotowi stosownie do reżimu zwrotu nienależnego świadczenia. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej wskazał przy tym, że unieważnienie

ko Jesús Gutiérrez García, ECLI:EU:C:2017:60, pkt 71; z dnia 3 października 2019 r., w sprawie C-260/18, Kamil Dziubak i Justyna Dziubak przeciwko Raiffeisen Bank International AG, ECLI:EU:C:2019:819, pkt 39–40 – dalej wyrok C-260/18, Dziubak.

⁹ Biuletyn Izby Cywilnej Sądu Najwyższego styczeń–luty 2024, s. 53, dostępny na stronie: https://www.sn.pl/orzecznictwo/Biuletyn_IC_SN/Biuletyn%20Izby%20Cywilnej%20Sa%CC%A8du%20Najwyz%CC%87szego%202024_01_02.pdf (dostęp: dnia 15 kwietnia 2024 r.) – dalej: Biuletyn SN.

¹⁰ Jest to pogląd zgodnie przyjmowany przez Sąd Najwyższy – zob. Biuletyn SN, s. 52; zob. ponadto wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 grudnia 2019 r., V CSK 382/18, OSNC-ZD 2021, nr 2, poz. 20; zob. także wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 23 października 2019 r., V ACa 567/18, LEX nr 2761603.

¹¹ Zob. np. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 19 maja 2022 r., II CSKP 797/22, LEX nr 3357620; z dnia 26 kwietnia 2022 r., II CSKP 550/22, LEX nr 3369587; z dnia 7 lutego 2023 r., II CSKP 1541/22, LEX nr 3505644; z dnia 9 lutego 2023 r., II CSKP 2073/22, LEX nr 3505649; oraz z dnia 15 marca 2023 r., II CSKP 1835/22, LEX nr 3559605; odmiennie jednak np. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 19 września 2023 r.: II CSKP 1110/22, LEX nr 3611677; II CSKP 1495/22, LEX nr 3609444; oraz II CSKP 1627/22, LEX nr 3608745.

¹² LEX nr 3709742.

¹³ Zob. np. wyroki TSUE: z dnia 21 grudnia 2016 r., w połączonych sprawach C-154/15, C-307/15 i C-308/15, Francisco Gutiérrez Naranjo, Ana María Palacios Martínez, Banco Popular Espanol, SA przeciwko Emilio Irlés López, Teresa Torres Andreu, ECLI:EU:C:2016:980, pkt 61–66; z dnia 31 maja 2018 r., w sprawie C-483/16, Zsolt Sziber przeciwko ERSTE Bank Hungary Zrt., ECLI:EU:C:2018:367, pkt 34 i 53; z dnia 14 marca 2019 r., w sprawie C-118/17, Zsuzsanna Dunai przeciwko ERSTE Bank Hungary Zrt., ECLI:EU:C:2019:207, pkt 41 i 44.

¹⁴ Dyrektywa Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.Urz. WE L 95, s. 29, ze zm.) – dalej: dyrektywa 93/13/EWG.

¹⁵ Tak np. wyroki TSUE: z dnia 21 grudnia 2016 r., w połączonych sprawach C-154/15, C-307/15 i C-308/15 (Gutiérrez Naranjo), pkt 61; oraz z dnia 3 października 2019 r., w sprawie C-260/18 (Dziubak), pkt 39 i 49.

umowy wywiera następstwa tożsame do postawienia kredytu w stan natychmiastowej wymagalności¹⁶, co już samo w sobie może być niekorzystne dla konsumenta¹⁷.

Niemniej już w 2016 r. Sąd Okręgowy w Warszawie wyraził pogląd, że: „zwrot faktycznie spełnionych wzajemnych świadczeń nie wyczerpuje [...] wszystkich roszczeń, które mogą być zgłoszone w takiej sytuacji”¹⁸. W orzecznictwie oraz doktrynie pojawiło się zatem pytanie, czy w przypadku umowy kredytu uznanej za nieważną lub niewiążącej ze skutkiem *ex tunc* dopuszczalne jest dochodzenie roszczeń wykraczających poza zwrot świadczeń spełnianych na podstawie tej umowy. Dyskusja dotyczyła – w szczególności – omawianego roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału. W ramach wspomnianej dyskusji wysoce kontrowersyjna okazała się kwestia ewentualnych podstaw prawnych tego roszczenia. Opisanie prezentowanych w tym zakresie stanowisk jest kluczowe dla scharakteryzowania omawianych roszczeń oraz wyjaśnienia pojęcia „wynagrodzenie za korzystanie z kapitału”.

2.2. Podstawy prawne roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału na gruncie tzw. spraw frankowych

Poszukiwanie podstaw prawnych roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału napotykało trudności. Nie mogą nimi bowiem być postanowienia umowy kredytu, skoro stwierdzono jej upadek i tym samym nie wynikają z niej żadne prawa ani obowiązki. Podstawą omawianych roszczeń mogą być zatem jedynie przepisy prawa powszechnie obowiązującego.

W literaturze oraz orzecznictwie najczęściej przywoływanymi podstawami prawnymi roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału, w sytuacji upadku umowy kredytu indeksowanego lub denominowanego do waluty obcej, są art. 405 k.c. (bezpodstawne wzbogacenie) lub art. 405 w zw. z art. 410 § 1 k.c. (świadczenie nienależne)¹⁹. Za przesłanki bezpodstawnego wzbogacenia uznaje się: wzbogacenie, zubożenie, związek między wzbogaceniem a zubożeniem, brak podstawy prawnej wzbogacenia²⁰. W innych

¹⁶ Tak np. wyroki TSUE: z dnia 30 kwietnia 2014 r., w sprawie C-26/13, Árpád Kásler i Hajnalka Káslerné Rábai przeciwko OTP Jelzálogbank Zrt, ECLI:EU:C:2014:282, pkt 80–84; z dnia 26 marca 2019 r., w połączonych sprawach C-70/17 i C-179/17, Abanca Corporación Bancaria SA przeciwko Albertowi Garcíi Salamance Santosowi i Bankia SA przeciwko Alfonsowi Antoniowi Lau Mendozie i Verónice Yulianie Rodríguez Ramírez, ECLI:EU:C:2019:250, pkt 64; oraz z dnia 3 października 2019 r., w sprawie C-260/18 (Dziubak), pkt 48.

¹⁷ Wyrok z dnia 30 kwietnia 2014 r., w sprawie C-26/13 (Kásler i Káslerné Rábai), pkt 83.

¹⁸ Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 22 sierpnia 2016 r., III C 1073/14, LEX nr 2096129.

¹⁹ Zamiast wielu zob. np. T. Nowakowski, *Kilka...*, s. 44–46.

²⁰ E. Łętowska, *Bezpodstawne wzbogacenie*, Warszawa 2000, s. 63; D. Fuchs, A. Malik, [w:] M. Frasz, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, *Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, Warszawa 2018, art. 405, nt 5; R. Trzaskowski, [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, *Zobowiązania. Część ogólna*, Warszawa 2018, art. 405, nt 2; w orzecznictwie np. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 26 stycznia 2000 r., III CKN 542/98, LEX nr 52734; z dnia 13 czerwca 2001 r., II CKN 507/00, OSP 2002, z. 1, poz. 3; z dnia 19 lutego 2002 r., IV CKN 786/00, LEX nr 54363; z dnia 22 września 2005 r., IV CK 91/05, LEX nr 187116; z dnia 2 sierpnia 2007 r., V CSK 152/07, LEX nr 465613; z dnia 18 listopada 2009 r., II CSK 242/09, OSNC-ZD 2010, nr 3, poz. 74; z dnia 24 listopada 2009 r., V CSK 71/09, LEX nr 627240; z dnia 16 stycznia 2014 r., IV CSK 203/13, LEX nr 1436007.

wypowiedziach podnosi się jednak, że przesłankami tymi są: uzyskanie przez daną osobę korzyści majątkowej kosztem innej osoby (wzbogacenie) oraz brak podstawy prawnej do nabycia takiej korzyści²¹.

Institucja bezpodstawnego wzbogacenia jest regulacją o charakterze otwartym, co oznacza, że enumeratywne wymienienie przypadków objętych jej stosowaniem nie jest w istocie możliwe i wynika przede wszystkim z ukształtowanej praktyki sądowej²². Stąd też pojęcie „wzbogacenie” rozumiane jest w doktrynie bardzo szeroko. W tym właśnie należy upatrywać jednej z głównych przyczyn sięgania po art. 405 i n. k.c. przez zwolenników dopuszczalności roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału. Przyjmuje się, że „wzbogacenie” oznacza m.in.: zwiększenie aktywów, umocnienie lub rozszerzenie istniejącego prawa, zmniejszenie pasywów, oraz zaoszczędzenie wydatków (zwłaszcza przez posiadanie cudzej rzeczy lub przez korzystanie z usług innej osoby)²³. Z kolei przez „zubożenie” rozumie się nie tylko utratę części majątku, ale również nieuzyskanie korzyści, którą zubożony mógłby osiągnąć, umożliwiając odpłatnie innej osobie korzystanie ze swego dobra albo z usługi i to niezależnie od tego, czy *in concreto* korzyść taka zostałaby przezeń uzyskana²⁴.

Na gruncie tzw. spraw frankowych wskazuje się, że wzbogacenie jednej ze stron oraz zubożenie drugiej może polegać na tym, iż konsument zaoszczędził konieczny wydatek w postaci braku zapłaty za świadczenie banku polegające na udostępnieniu kapitału i zaniechaniu dochodzenia jego zwrotu:

- Wynagrodzenie, które powinien otrzymać kredytodawca, łączy się tutaj ze skorzystaniem przez kredytobiorcę z czyjś powstrzymywaniem się (w tym przypadku przez bank) od wykonywania pewnych czynności. Nie dochodzi zatem do zwiększenia aktywów kredytobiorcy. Jego „wzbogacenie” sprowadza się do uniknięcia przez niego pomniejszenia majątku;

Jak wskazywał J. Pisuliński: „[...] świadczenie banku w umowie o kredyt polega nie tylko na postawieniu do dyspozycji kredytobiorcy określonej kwoty środków pieniężnych, lecz także na nieządaniu ich zwrotu przez czas określony w umowie (*verba legis* »oddać do dyspozycji kredytobiorcy na czas oznaczony w umowie kwotę środków pieniężnych«). Świadczenie banku przybiera zatem postać zaniechania i ma charakter świadczenia ciągłego. Jeżeli zatem bank – wobec nieważności

²¹ Tak np.: G. Karaszewski, [w:] J. Ciszewski, P. Nazaruk (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, LEX 2023, art. 405, nt 3; też P. Książak, [w:] K. Osajda, W. Borysiak (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. 31, Warszawa 2023, art. 405, nt 67; L. Jantowski, [w:] M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak (red.), *Kodeks cywilny, Komentarz aktualizowany*, LEX 2024, art. 405, nt 1.

²² M. Grochowski, E. Łętowska, *Czemu ma dziś służyć bezpodstawne wzbogacenie?* [w:] A. Olejniczak, J. Haberko, A. Pyrzyńska, D. Sokołowska (red.), *Współczesne problemy prawa zobowiązań*, Warszawa 2015, s. 214–215.

²³ G. Karaszewski, [w:] J. Ciszewski, P. Nazaruk (red.), *Kodeks...*, art. 405, nt 6; zob. też R. Trzaskowski, [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks...*, art. 405, nt 3–10 i przywołana tam literatura oraz orzecznictwo; zob. szerzej co do zaoszczędzenia wydatków L. Domański, *Instytucje kodeksu zobowiązań. Część ogólna*, Warszawa 1936, s. 566; zob. też A. Ohanowicz, *Niesłuszne wzbogacenie*, Warszawa 1956, s. 69.

²⁴ R. Trzaskowski, [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks...*, art. 405, nt 11.

umowy – spełniał takie świadczenie bez ważnej podstawy prawnej, zwrotowi podlegać mogłaby tylko wartość uzyskanej w ten sposób korzyści przez wzbogaconego”²⁵.

Powyższe stanowisko opiera się na wykładni art. 69 ust. 1 Prawa bankowego²⁶. Przepis ten określa bowiem podstawowe zobowiązania stron umowy kredytu. Część doktryny, oprócz tradycyjnie wyróżnianych elementów stanowiących *essentialia negotii* umowy kredytu²⁷, wskazuje na dodatkowe, niepieniężne świadczenie banku w postaci oddania do dyspozycji środków pieniężnych i nieządania ich zwrotu przez czas określony w umowie²⁸. Konsument otrzymuje zatem od banku w istocie dwa świadczenia, tj. wypłatę (udostępnienie kwoty kredytu) w połączeniu z możliwością korzystania z tak pozyskanych środków, gdzie to drugie świadczenie ma swoją cenę rynkową i stanowi osobną korzyść kredytobiorcy²⁹.

- Konsument zaoszczędził konieczny wydatek, w postaci kosztów obsługi umowy kredytu i przekazania mu pieniędzy, które poniósł bank;

Powyższe ujęcie „wzbogacenia” opiera się na założeniu, że na skutek wykonywania umowy kredytu ta strona, która spełniała świadczenia pieniężne, poniosła pewne koszty. Dzięki temu druga strona otrzymała pieniądze i w konsekwencji miała także możliwość korzystania z tych pieniędzy (konsument mógł dzięki środkom z kredytu nabyć nieruchomości, zaś bank dzięki ratom kredytu miał środki na udzielanie kredytów innym klientom)³⁰.

Jak wskazuje P. Wajda: „[...] sytuacja uzyskiwania przez bank korzyści z nieważnej umowy kredytu miałyby miejsce wyłącznie wtedy, gdyby bank w ramach swojej kondycji uzyskał od »kredytobiorcy« odsetki zgodnie z postanowieniami nieważnej umowy kredytu przewyższające koszt pozyskania kapitału i udostępnienia go kredytobiorcy na określony czas [...] należy wyraźnie odróżnić odsetki pobierane przez bank z tytułu umowy kredytu od kosztu pozyskania i udostępnienia kapitału

²⁵ J. Pisuliński, *Opinia dla Związku Banków Polskich w sprawie skutków uznania umowy o kredyt za nieważną lub niezawartą*, Warszawa 2019, s. 8, na którą powołuje się Związek Banków Polskich, „Wynagrodzenie” za korzystanie z kapitału (zwrot wartości świadczenia banku polegającego na umożliwieniu kredytobiorcy korzystania z kapitału), Warszawa 2021, s. 1.

²⁶ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 2488 ze zm.) – dalej: pr. bank.; art. 69 ust. 1 ma następującą treść: „Przez umowę kredytu bank zobowiązuje się oddać do dyspozycji kredytobiorcy na czas oznaczony w umowie kwotę środków pieniężnych z przeznaczeniem na ustalony cel, a kredytobiorca zobowiązuje się do korzystania z niej na warunkach określonych w umowie, zwrotu kwoty wykorzystanego kredytu wraz z odsetkami w oznaczonych terminach spłaty oraz zapłaty prowizji od udzielonego kredytu”.

²⁷ Do elementów tych należą: zobowiązanie kredytodawcy do udostępnienia do dyspozycji kredytobiorcy na czas określony w umowie środków pieniężnych z przeznaczeniem na ustalony cel; oraz zobowiązanie kredytobiorcy do korzystania z udostępnionych mu środków pieniężnych na warunkach określonych w umowie, do zwrotu wykorzystanego kredytu wraz z odsetkami oraz do zapłaty prowizji (tak np. B. Bajor, [w:] B. Bajor, L. Kociucki, J.M. Kondek, K. Królikowska, *Prawo bankowe. Komentarz do przepisów cywilnoprawnych*, Warszawa 2020, art. 69, nt 3; B. Smykla, [w:] A. Mikos-Sitek, P. Zapadka (red.), *Prawo bankowe. Komentarz*, Warszawa 2022, art. 69, nt 3–6; w orzecznictwie np. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 26 marca 1999 r., V KKN 416/97, „Prokuratura i Prawo” 1999, nr 10, s. 9).

²⁸ Tak np. P. Wajda, *Zwrot... (cz. 1)*, s. 26 i 32; też T. Nowakowski, *Kilka...*, s. 45; zob. krytyczne uwagi co do tego stanowiska, E. Michałuszko, *Dochodzenie...*, s. 41–42.

²⁹ P. Wajda, *Zwrot... (cz. 1)*, s. 26.

³⁰ Postanowienie Sądu Rejonowego dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z dnia 12 sierpnia 2021 r., I C 1297/21, LEX nr 3320802.

przez bank. Te pierwsze są bowiem ustalane — z zachowaniem pewnego uproszczenia — w postaci stawki referencyjnej dla danej waluty powiększonej o marżę banku (np. WIBOR/LIBOR + marża banku), zaś koszt kapitału – także z zachowaniem pewnego uproszczenia – w postaci stawki referencyjnej dla danej waluty powiększonej o koszty banku związane z udzieleniem finansowania (tj. np. jako WIBOR/LIBOR + koszty; czy też jako koszt ponoszony przez bank w związku z utrzymywaniem portfela aktywów). Bank nie pozyskuje kapitału pieniężnego z rynku w sposób nieodpłatny – płaci z tego tytułu wynagrodzenie w postaci stawki referencyjnej dla pozyskiwanej na rynku międzybankowym kwoty kapitału czy odsetek dla deponentów. Zwrot kosztów z tego tytułu stanowi element bezpodstawnego zubożenia banku, a zatem jest ono elementem kondycji banku³¹.

W nieco innym, ale podobnym ujęciu podnosi się, że skoro umowa kredytu okazuje się nieważna, to oznacza, iż żadna ze stron nie może domagać się zapłaty świadczeń takich jak odsetki kapitałowe, opłaty, prowizje. Ponadto udostępnienie środków pieniężnych następuje bez zabezpieczenia (wobec nieważności umowy kredytu nieważne stają się także wszystkie jej zabezpieczenia, w tym m.in. hipoteka na nieruchomości). W warunkach rynkowych nie byłoby możliwe korzystanie ze znacznej kwoty cudzych pieniędzy przez wiele lat bez żadnego wynagrodzenia i zabezpieczenia. Tym samym zaoszczędzenie tych kosztów należy postrzegać jako bezpodstawne wzbogacenie względem tej strony, która udostępniła swoje pieniądze³².

- Jedna ze stron miała możliwość korzystania z pieniędzy drugiej strony, które zostały jej udostępnione w wyniku wykonania umowy kredytu (kwota kredytu lub raty kapitałowo-odsetkowe);

W tym ujęciu wzbogacenie jest widocznie powiązane z zubożeniem jednej ze stron. Zubożenie polega bowiem na tym, że jedna ze stron zostaje pozbawiona możliwości korzystania ze środków pieniężnych (w szczególności ich inwestowania), które wpłaciła w wykonaniu umowy. Druga strona taką możliwość natomiast posiada. Jak wskazuje – odnosząc się do wzbogacenia banku – Ł. Węgrzynowski: „Konsument utracił [...] możliwość korzystania z kapitału, który wpłacił jako raty na podstawie nieważnej umowy kredytu, w szczególności utracił odsetki, jakie uzyskałby w razie ulokowania tych pieniędzy na rachunku oszczędnościowym (zubożenie). Bank uzyskał kapitał od konsumenta, za który nie musiał płacić i którym mógł obracać”³³.

Jednocześnie wskazuje się, że kredytobiorca uzyskał zarówno kapitał stanowiący kwotę kredytu, jak i możliwość dysponowania tak pozyskaną kwotą kredytu oraz realizacji celu zakładanego przez kredytobiorcę³⁴. Obrazowo ujmują to P. Wajda oraz I. Stolarski, którzy wyjaśniają, że: „W przypadku hipotetycznego podzielenia stanowiska wypracowanego przez

³¹ P. Wajda, *Zwrot...* (cz. 1), s. 27.

³² Postanowienie Sądu Rejonowego dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z dnia 12 sierpnia 2021 r., I C 1297/21, LEX nr 3320802.

³³ Ł. Węgrzynowski, *Roszczenia...*, s. 126–127.

³⁴ P. Wajda, I. Stolarski, *Wynagrodzenie z tytułu bezumownego korzystania z kapitału pieniężnego – glosa – I ACa 635/19*, „Monitor Prawniczy” 2020, nr 18, s. 980.

SA w Białymstoku mielibyśmy natomiast do czynienia z sytuacją, w której to »kredytobiorca« zwracając do banku tylko nominalną kwotę wypłaconego kredytu (tj. kwotę 125 000 PLN), co następowaloby po niemal 10 latach od wykorzystywania tej kwoty przez »kredytobiorcę«, byłby nadal bezpodstawnie wzbogacony. [...] bezpodstawne wzbogacenie »kredytobiorcy« i równoległe zubożenie banku realizowałoby się w braku konieczności zwrotu przez »kredytobiorcę« korzyści jaką uzyskał wykorzystując bezumownie kwotę 125 000 PLN przez okres niemal 10 lat, którą udostępnił mu pod tytułem zwrotnym. Korzyść ta wynika ze zrealizowania przez »kredytobiorcę« przy użyciu pozyskanych środków określonego celu inwestycyjnego oraz uchylecia się od skutków ryzyka kursowego, jakie w przypadku kredytów denominowanych/indeksowanych spoczywałoby wyłącznie na banku udostępniającym kapitał»³⁵.

W ocenie P. Wajdy i I. Stolarskiego oznacza to, że kredytobiorca – w ujęciu ekonomicznym – zaoszczędził koszty, które musiałyby zostać przez niego poniesione w sytuacji, w której finansowanie uzyskałby w inny sposób na rynku finansowym³⁶. Podobnie wskazywał także M. Romanowski, który zauważył, że: „Chodzi tu zatem o wynagrodzenie za korzystanie z cudzego kapitału, które konsument musiałby ponieść, gdyby otrzymał finansowanie na warunkach rynkowych. Gdyby bowiem konsument nie zaciągnął kredytu frankowego w danym banku, to zaciągnąłby inny kredyt (lub pożyczkę) w innej instytucji, aby sfinansować swój cel zakupowy (w przypadku kredytów frankowych najczęściej będzie to zakup nieruchomości)”³⁷.

- Konsument zaoszczędził konieczny wydatek, w postaci wynagrodzenia za skorzystanie z usługi, jaką jest udzielenie kredytu;

Omawiane ujęcie „wzbogacenia” opiera się na założeniu, że udostępnienie kapitału na dłuższy okres celem umożliwienia nabycia i zachowania określonego dobra (w szczególności nieruchomości) jest usługą (finansową)³⁸. Zdaniem K. Szczepanowskiej-Kozłowskiej: „wzbogacenie po stronie konsumenta nie polega jedynie na uzyskaniu kwoty kredytu, ale również na możliwości korzystania z kapitału przez pewien okres. W istocie zatem konsument otrzymuje od banku usługę, polegającą na udostępnieniu kwot, z której korzysta”³⁹. W konsekwencji: „Wzbogacenie obejmowałoby w tym wypadku zaoszczędzoną zapłatę za usługę, jaką jest udzielenie kredytu, a które zgodnie z definicją umowy kredytowej wyraża się w odsetkach i prowizji banku”⁴⁰. W sytuacji upadku umowy kredytu, spełnienie usługi w postaci udostępnienia kapitału do korzystania

³⁵ P. Wajda, I. Stolarski, *Wynagrodzenie...*, s. 979.

³⁶ P. Wajda, I. Stolarski, *Wynagrodzenie...*, s. 979.

³⁷ Prof. dr hab. M. Romanowski, *Opinia w przedmiocie odpowiedzi na pytanie, czy w razie upadku (tzw. unieważnienia) umowy kredytu frankowego na skutek wyeliminowania z niej klauzul abuzywnych bank ma prawo żądać od kredytobiorcy wynagrodzenia za bezumowne korzystanie z kapitału na podstawie art. 405 k.c.*, Warszawa 2020, s. 39.

³⁸ Związek Banków Polskich, *„Wynagrodzenie” za korzystanie...*, s. 2.

³⁹ K. Szczepanowska-Kozłowska, opinia prawna z dnia 12 sierpnia 2020 r., na którą powołuje się Związek Banków Polskich, *„Wynagrodzenie” za korzystanie...*, s. 2.

⁴⁰ K. Szczepanowska-Kozłowska, opinia prawna z dnia 12 sierpnia 2020 r., na którą powołuje się Związek Banków Polskich, *„Wynagrodzenie” za korzystanie...*, s. 2.

było pozbawione podstawy prawnej. Usługa ta posiada przy tym pewną rynkową wartość, a nie budzi wątpliwości, że kredytobiorca nie udostępniłby nieodpłatnie swojego kapitału kredytobiorcy. Wobec tego bezumowne spełnienie tej usługi powinno być zrekomensowane.

Jako drugą potencjalną podstawę roszczeń o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału, wskazywano przepisy o roszczeniach uzupełniających, tj. art. 224 i 225 k.c.⁴¹ Przepisy te nie mogą być jednak stosowane wprost, gdyż dotyczą one „wynagrodzenia za korzystanie z rzeczy”, natomiast w definicji „rzeczy” z art. 45 k.c.⁴² nie mieszczą się pieniądze, rozumiane jako jednostki pieniężne⁴³. Wobec tego ww. przepisy mogłyby znaleźć zastosowanie jedynie *per analogiam*.

W doktrynie oraz orzecznictwie wskazuje się, że zabieg ten jest jednak wysoce wątpliwy z uwagi na niewystępowanie tzw. luki prawnej⁴⁴ w przypadku należności za korzystanie z kapitału. Podnosi się, że trudno przyjmować odmienne zapatrywanie, w sytuacji, w której w Kodeksie cywilnym uregulowano zarówno odsetki ustawowe (art. 359 § 1 i 2 k.c.), jak i odsetki za opóźnienie (art. 481 § 1 i 2 k.c.)⁴⁵. Jak już była o tym mowa, to właśnie odsetki postrzega się powszechnie jako „wynagrodzenie za korzystanie z kapitału”. W konsekwencji: „prawodawca raczej celowo pominął uregulowanie innego rodzaju świadczeń z tytułu korzystania z pieniędzy, aniżeli rzeczoną kwestię omyłkowo przeoczył”⁴⁶.

Wreszcie, w kontekście roszczeń kredytobiorcy sugeruje się, że podstawą roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału może być art. 415 i n. k.c. (odpowiedzialność deliktowa)⁴⁷. Stanowisko to opiera się na poglądzie zakładającym, że deliktowa odpowiedzialność odszkodowawcza stanowi skutek (inny niż sama nieważność umowy) sprzeczności umowy z prawem⁴⁸. Na powyższej podstawie kredytobiorca mógłby dochodzić – w szczególności – zwrotu kosztów zawarcia umowy albo utraty korzyści z tytułu dysponowania kapitałem wpłaconym jako raty z nieważnej umowy kredytu⁴⁹. Łukasz Węgrzynowski podnosi, że o ile wykazanie bezprawności działań kredytodawcy nie byłoby problematyczne⁵⁰, o tyle trud-

⁴¹ Postanowienie Sądu Rejonowego dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z dnia 12 sierpnia 2021 r., I C 1297/21, LEX nr 3320802; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 grudnia 2019 r., V CSK 382/18, OSNC-ZD 2021, nr 2, poz. 20.

⁴² Zgodnie z art. 45 k.c. rzeczami w rozumieniu Kodeksu cywilnego są tylko przedmioty materialne.

⁴³ W literaturze wskazuje się, że świadczenie banku w umowie kredytu polega na oddaniu do dyspozycji kredytobiorcy określonej wartości majątkowej wyrażonej w jednostkach pieniężnych (sumy pieniężnej), czego nie należy identyfikować z przeniesieniem własności znaków pieniężnych; zob. B. Smykła, [w:] A. Mikos-Sitek, P. Zapadka (red.), *Prawo...*, art. 69, nt 3 i przywołana tam literatura.

⁴⁴ Czyli ewidentnego przeoczenia przez ustawodawcę konkretnej regulacji.

⁴⁵ Postanowienie Sądu Rejonowego dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z dnia 12 sierpnia 2021 r., I C 1297/21, LEX nr 3320802.

⁴⁶ M. Chmielowski, *De sua malitia...*, s. 155.

⁴⁷ Ł. Węgrzynowski, *Roszczenia...*, s. 125; postanowienie Sądu Rejonowego dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z dnia 12 sierpnia 2021 r., I C 1297/21, LEX nr 3320802.

⁴⁸ R. Trzaskowski, *Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem*, Warszawa 2013, s. 779–783.

⁴⁹ Ł. Węgrzynowski, *Roszczenia...*, s. 125.

⁵⁰ Stosowanie niedozwolonych postanowień jest bowiem przykładem naruszenia ustawy.

ności mogłyby pojawić się przy wykazywaniu szkody⁵¹. Jednocześnie autor ten sugeruje, że roszczenie kredytobiorcy można by było ewentualnie zakwalifikować jako tzw. *complementary damages*. Pojęcie to dotyczy specyficznego roszczenia o odszkodowanie za niemoralne wykorzystanie swojej przewagi przy zawieraniu umowy. Przykładowo roszczenie to może stanowić rekompensatę za to, że w następstwie zawarcia umowy strona słabsza znalazła się w gorszej sytuacji, niż byłaby, gdyby umowa nie została zawarta⁵².

Mając na uwadze powyższe, należy podkreślić, że zagadnienie podstaw prawnych roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału na gruncie tzw. spraw frankowych doskonale obrazuje, jak niejednorodne jest samo pojęcie „wynagrodzenia za korzystanie z kapitału”. Nawet bowiem w ramach najczęściej przywoływanej instytucji bezpodstawnego wzbogacenia, przedstawiciele doktryny różnie definiowali owo wynagrodzenie oraz związane z nim wzbogacenie i zubożenie.

2.3. Argumenty przedstawiane na uzasadnienie dopuszczalności dochodzenia przez bank roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału

W literaturze przedmiotu zdecydowanie częściej wypowiedziano się co do dopuszczalności dochodzenia roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału przez kredytodawców. Warto zatem po krótko przedstawić prezentowane w doktrynie argumenty mające przemawiać za zasadnością tych roszczeń, wysuwane niezależnie od potencjalnych podstaw prawnych roszczenia.

Uzasadnieniem możliwości dochodzenia wynagrodzenia za korzystanie z kapitału przez bank są – przede wszystkim – argumenty natury ekonomicznej. Po pierwsze, wskazuje się bowiem, że otrzymanie zapłaty za udostępnienie kapitału jest celem gospodarczym, w jakim umowa kredytu jest zawierana⁵³. Nie bez znaczenia jest przy tym charakter umowy kredytu jako zobowiązania ciągłego⁵⁴. Podnosi się, że w Prawie bankowym nie jest przewidziana żadna konstrukcja, która umożliwiłaby udostępnienie kapitału przez bank bez uzyskania żadnego wynagrodzenia z tego tytułu⁵⁵. Co więcej, zdaniem P. Wajdy, takie działanie godziłoby w pryncypia funkcjonowania rynków finansowych⁵⁶. Ponadto, z punktu widzenia zasad ekonomii oddanie kapitału do czasowego korzystania, co do zasady, łączy się z wynagrodzeniem ze względu na występowanie zmian wartości pieniądza w czasie. Co więcej już sam upadek

⁵¹ Ł. Węgrzynowski, *Roszczenia...*, s. 126.

⁵² A. Grebieniow, *Remedies for Inequality in Exchange. Comparative Perspectives for the Evolution of the Law in the 21st Century*, „European Review of Private Law” 2019, nr 1, s. 23–24.

⁵³ M. Gutowski, *Wadliwość umów kredytów frankowych*, Warszawa 2022, s. 314.

⁵⁴ M. Gutowski, *Wadliwość...*, s. 315–319.

⁵⁵ P. Wajda, *Zwrot...* (cz. 1), s. 26

⁵⁶ Zob. szerzej P. Wajda, *Zwrot...* (cz. 1), s. 26

umowy powoduje liczne negatywne konsekwencje dla banku⁵⁷. Tym samym bank nie uzyska ewentualnych korzyści wynikających z osłabienia się waluty polskiej.

Po drugie, wskazywano, że roszczenie o zwrot wzbogacenia pozostaje poza zakresem normowania dyrektywy 93/13/EWG⁵⁸. Dyrektywa ta ma bowiem zastosowanie wyłącznie do nieuczciwych postanowień umownych, a co za tym idzie – roszczenia nieoparte na abuzywności tych postanowień „nie podlegają ani ocenie przez pryzmat celów dyrektywy 93/13/EWG, ani tym bardziej nie mogą być z nimi sprzeczne”⁵⁹.

W związku z powyższym podnoszono także, że w odrębnym procesie o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału kredytobiorca nie będzie miał już statusu konsumenta w rozumieniu art. 22¹ k.c.⁶⁰ Stanowisko to opiera się na założeniu, że elementem kreującym status konsumenta na gruncie art. 22¹ k.c. jest fakt dokonania czynności prawnej z przedsiębiorcą⁶¹. Tymczasem wskutek upadku umowy kredytowej wiążącej bank i kredytobiorcę uważa się ją za niebyłą i nigdy nieistniejącą. Może to zatem prowadzić do wniosku, że kredytobiorca nigdy nie miał względem banku statusu konsumenta⁶². W konsekwencji w potencjalnym sporze o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału kredytobiorca nie powinien korzystać z preferencyjnego traktowania na podstawie dyrektywy 93/13/EWG.

3. Wynagrodzenie za korzystanie z kapitału w orzecznictwie Sądu Najwyższego

3.1. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 grudnia 2019 r. (V CSK 382/18)

Asumpt do dyskusji na temat wynagrodzenia za korzystanie z kapitału w przypadku upadku umowy zawartej z konsumentem, zawierającej niedozwolone postanowienia umowne, dał Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 11 grudnia 2019 r., V CSK 382/18⁶³. Wskazał w nim bowiem, że określenie sytuacji prawnej stron związanej z upadkiem całej umowy wymaga także ustalenia, „czy obowiązek zwrotu nienależnie otrzymanych świadczeń w związku z uznaniem umowy za nieważną wyczerpuje obowiązki stron”. Dotyczy to w szczególności ustalenia, czy i na jakiej podstawie wynagrodzeniu podlega bezpodstawne (bezumowne) korzystanie przez strony z kapitału kontrahenta. Sąd Najwyższy dodał jednak, że nie zamierza przesądzać tej kwestii „na obecnym etapie”. Niemniej zauważył, że ówczesne orzecznictwo TSUE

⁵⁷ Zob. szerzej M. Urban-Theocharakis, *Abuzywność...*, nt 3.

⁵⁸ T. Nowakowski, *Kilka...*, s. 45.

⁵⁹ T. Nowakowski, *Kilka...*, s. 45.

⁶⁰ T. Nowakowski, *Kilka...*, s. 45; M. Urban-Theocharakis, *Abuzywność...*, nt 3.

⁶¹ M. Urban-Theocharakis, *Abuzywność...*, nt 3.

⁶² M. Urban-Theocharakis, *Abuzywność...*, nt 3.

⁶³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 11 grudnia 2019 r., V CSK 382/18, OSNC-ZD 2021, nr 2, poz. 20, z glosami: M. Urban-Theocharakis, *Abuzywność...*, nt 1-3; T. Świętnicki, *Czy roszczenie...*, s. 67-70.

jednoznacznie nie wykluczało dochodzenia tego rodzaju roszczeń, gdyż co do zasady nie odnosiło się do szczegółowego unormowania reguł restytucyjnych mających zastosowanie w razie stwierdzenia nieważności (bezskuteczności) umowy⁶⁴.

Zdaniem Sądu Najwyższego twierdzenie, że bank nie poniesie negatywnych konsekwencji zamieszczenia w umowie niedozwolonych postanowień wskutek uznania podstaw do żądania wynagrodzenia za korzystanie z kapitału, jest zbyt uproszczone. Problem ten jest bowiem o wiele bardziej złożony. Sąd Najwyższy wyraźnie zaakcentował, że już sam upadek umowy, zależny od decyzji konsumenta, niesie dla banku negatywne skutki, które dodatkowo pogłębia m.in. upadek zabezpieczeń akcesoryjnych (w tym zwłaszcza hipoteki)⁶⁵. Ponadto, Sąd Najwyższy zaznaczył, że w wielu przypadkach otrzymane wynagrodzenie byłoby znacznie niższe niż świadczenia konsumenta spełniane na podstawie niedozwolonej klauzuli. Sąd Najwyższy wskazał dwie potencjalnie możliwe podstawy roszczenia w tym przedmiocie: bezpodstawne wzbogacenie (art. 405 i n. k.c.) oraz roszczenia uzupełniające między posiadaczem a właścicielem z tytułu korzystania z rzeczy (art. 224 i n. k.c.).

Pogląd wyrażony w wyroku z dnia 11 grudnia 2019 r., V CSK 382/18, każe przypuszczać, że Sąd Najwyższy odniósł się do kwestii wynagrodzenia za korzystanie z kapitału z perspektywy ochrony interesów banku. Chociaż nie rozstrzygnął jednoznacznie problemu rozliczeń stron po upadku umowy kredytowej, to jednak nie wykluczył możliwości dochodzenia przez kredytodawców omawianego roszczenia⁶⁶.

3.2. Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego – Izba Cywilna – zasada prawna – z dnia 7 maja 2021 r. (III CZP 6/21)

Wątpliwości co do dopuszczalności dochodzenia przez banki wynagrodzenia za korzystanie z kapitału nie rozwiązała także uchwała Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21⁶⁷, wydana w następstwie przedstawienia przez Rzecznika Finansowego zagadnienia prawnego o następującej treści:

„Czy w przypadku: a) stwierdzenia przez sąd nieważności umowy kredytu denominowanego lub indeksowanego w walucie obcej lub b) uznania za niedozwolone postanowień umownych przewidujących indeksację kredytu do waluty obcej, gdzie po usunięciu z niej postanowień niedozwolonych umowa kredytu nie może być dalej wykonywana, stronom umowy przysługują roszczenia, o których

⁶⁴ W istocie Sąd Najwyższy zaznaczył, że nie jest to materia z zakresu prawa europejskiego, dlatego też nie była przedmiotem wyrokowania przez TSUE; tak też rozumie to m.in. M. Korpalski, *Brak...*, s. 144.

⁶⁵ Zob. szerzej M. Urban-Theocharakis, *Abuzywność...*, nt 3.

⁶⁶ Zdaniem T. Świątnickiego skutkiem omawianego wyroku Sądu Najwyższego „będą sytuacje, w których to banki będą mieć roszczenia wobec kredytobiorców za korzystanie z ich kapitału” – T. Świątnicki, *Czy roszczenie...*, s. 70.

⁶⁷ Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021, nr 9, poz. 56.

mowa w przepisie art. 410 § 2 k.c. w zw. z art. 405 k.c.? W przypadku odpowiedzi pozytywnej na powyższe pytanie: Czy świadczenia nienależne stron powstają w wyniku: a) odpadnięcia podstawy prawnej (*condictio causa finita*), czy też b) nieważności czynności prawnej zobowiązującej do świadczenia (*condictio sine causa*)?”⁶⁸.

W przywołanej powyżej uchwale Sąd Najwyższy stwierdził, że jeżeli bez bezskutecznego postanowienia umowa kredytu nie może dalej wiązać, kredytobiorcy i kredytodawcy przysługują odrębne roszczenia o zwrot świadczeń pieniężnych spełnionych w wykonaniu tej umowy na podstawie art. 410 § 1 w zw. z art. 405 k.c. Sąd Najwyższy nie przesądził jednak wyraźnie o tym, czy stronom przysługują dalsze roszczenia poza roszczeniem o zwrot tego, co strony sobie wzajemnie świadczyły. Brak stanowiska Sądu Najwyższego w tym zakresie spowodował, że w orzecznictwie⁶⁹ oraz doktrynie⁷⁰ wyrażano odmienne poglądy co do dopuszczalności dochodzenia przez bank wynagrodzenia za korzystanie z kapitału.

3.3. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 lipca 2021 r. (I CSKP 146/21) oraz wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 kwietnia 2023 r. (II CSKP 1531/22)

W podobnym kierunku, tj. nie przesądzając jednoznacznie, czy bankom przysługuje roszczenie o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału, wypowiedział się Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 29 lipca 2021 r., I CSKP 146/21⁷¹. Na marginesie głównych rozważań Sąd Najwyższy stwierdził, że:

„W ramach rozliczenia nieważnej umowy kredytu nie można także pominąć kwestii ewentualnego zysku ekonomicznego, jaki osiąga kredytobiorca na skutek korzystania z kapitału banku bez oprocentowania (zaoszczędzenie wydatków). W doktrynie wskazano jednak, że również kredyto-

⁶⁸ Wniosek Rzecznika Finansowego z dnia 19 października 2020 r., dostępny na stronie: https://rf.gov.pl/wp-content/uploads/2021/05/Wniosek_RF_SN_IICZP621_kondycja-czy-saldo_pazdziernik2020.pdf (dostęp: dnia 27 kwietnia 2024 r.).

⁶⁹ W uzasadnieniu zdania odrębnego do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 20 czerwca 2022 r., II CSKP 701/22, SSN Władysław Pawlak wskazał, że: „W orzecznictwie Sądu Najwyższego, jako *remedium* na skutki upadku całej umowy o kredyt, pojawił się pogląd, że w takim przypadku bankowi będzie służyło roszczenie z tytułu bezumownego korzystania z kapitału (por. uzasadnienie wyroku z dnia 11 grudnia 2019 r., V CSK 382/18 oraz uzasadnienie uchwały składu siedmiu sędziów z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21)”. Niemniej w zdaniu odrębnym SSN Władysław Pawlak opowiada się ostatecznie przeciwko dopuszczalności dochodzenia przez bank roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału.

⁷⁰ Natomiast zdaniem Ł. Węgrzynowskiego: „Wylączenie możliwości skutecznego dochodzenia roszczenia o wynagrodzenie z tytułu korzystania ze środków pieniężnych w związku z nieważną umową kredytu frankowego może wynikać pośrednio również z głosowanej uchwały [...] Sąd Najwyższy powrócił do tradycyjnego rozumienia zasad rozliczeń restytucyjnych stron wskazując, że trwała bezskuteczność (nieważność) jest równoznaczna ze stanem, w którym czynność prawna zobowiązująca do świadczenia była nieważna i nie stała się ważna po spełnieniu świadczenia. Ścisłe trzymanie się tradycyjnie rozumianego reżimu prawnego nienależnego świadczenia wyklucza dopuszczalność »uzupełniającego« dochodzenia roszczeń z innych podstaw prawnych” – Ł. Węgrzynowski, *Przedawnienie roszczeń z nieważnej umowy kredytu frankowego. Glosa do uchwały siedmiu sędziów SN z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, LEX 2021, pkt IV.*

⁷¹ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 lipca 2021 r., I CSKP 146/21, LEX nr 3207622.

dawca uzyskuje możliwość korzystania z pieniędzy w postaci spłaconych rat, które uzyskał w wyniku nieważnej czynności prawnej”.

W wyroku z dnia 12 kwietnia 2023 r., II CSKP 1531/22⁷², Sąd Najwyższy wskazał, że: *„Stwierdzenie zatem nieważności umowy kredytu nie pociągałoby dla niej [powódki – dop. aut.] negatywnych skutków i to nawet gdyby jeszcze przyjąć, że powódka miałaby też obowiązek zapłaty pozwanemu Bankowi wynagrodzenia za korzystanie z kapitału”.*

3.4. Postanowienia Sądu Najwyższego odmawiające przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania

Zmianę w orzecznictwie Sądu Najwyższego można zaobserwować po dniu 15 czerwca 2023 r., kiedy TSUE wydał wyrok w sprawie C-520/21, Arkadiusz Szcześniak⁷³. Następnie zapadło szereg postanowień odmawiających przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania, w których Sąd Najwyższy odniósł się do kwestii dopuszczalności dochodzenia przez bank wynagrodzenia za korzystanie z kapitału w kontekście obowiązków informacyjnych sądu. We wspomnianych skargach kasacyjnych pełnomocnicy banków powoływali się na występowanie w sprawie istotnego zagadnienia prawnego, które sprowadzało się do pytania, czy obowiązek poinformowania konsumenta przez sąd o konsekwencjach prawnych wynikających z unieważnienia w całości umowy kredytowej obejmuje konieczność poinformowania konsumenta o możliwości dochodzenia przez bank roszczeń wynikających z unieważnienia umowy, w tym roszczenia o zapłatę tzw. wynagrodzenia za korzystanie z kapitału⁷⁴.

Rozpatrując tak sformułowane istotne zagadnienie prawne, Sąd Najwyższy wskazywał, że w orzecznictwie TSUE⁷⁵ wykluczono możliwość domagania się przez bank wynagrodzenia za korzystanie z kapitału w przypadku unieważnienia umowy⁷⁶. Skoro zatem takie roszczenie w świetle dyrektywy nie może zostać uwzględnione wobec konsumenta, to zarówno pouczenie o nim, jak też brak pouczenia przez sąd, nie mają wpływu na ocenę realizacji obowiązku informacyjnego sądu i nie dają podstaw do kwestionowania sposobu realizacji tego obowiązku informacyjnego sądu przez bank⁷⁷. Niekiedy Sąd Najwyższy twierdził wręcz,

⁷² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 kwietnia 2023 r., II CSKP 1531/22, LEX nr 3570691.

⁷³ Wyrok TSUE z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21, Arkadiusz Szcześniak przeciwko Bankowi M. SA, ECLI:EU:C:2023:478. Orzeczenie to zostanie szerzej omówione w pkt 4.3 niniejszej części raportu.

⁷⁴ Zamiast wielu zob. np. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 września 2023 r., I CSK 6411/22, LEX nr 3611695.

⁷⁵ Szerzej o orzecznictwie TSUE, w szczególności o wyroku z dnia 15 czerwca 2023 r., C-520/21 (Szcześniak), w pkt 4.3 niniejszej części raportu.

⁷⁶ Dla przykładu, Sąd Najwyższy wskazywał, że: *„Ubocznie dostrzeżenia wymaga, że w orzecznictwie TSUE wykluczono możliwość domagania się przez bank od konsumenta wynagrodzenia za korzystanie z kapitału w przypadku unieważnienia umowy”* (postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 września 2023 r., I CSK 6871/22, LEX nr 3614173).

⁷⁷ Zob. postanowienia Sądu Najwyższego: z dnia 21 czerwca 2023 r., I CSK 3929/22, LEX nr 3586068; z dnia 27 września 2023 r., I CSK 5338/22, LEX nr 3608113; z dnia 28 września 2023 r., I CSK 6411/22, LEX nr 3611695; z dnia 28 września 2023 r., I CSK 4325/22, LEX nr 3611704; z dnia 28 września 2023 r., I CSK 6597/22, LEX

że: „negatywnym skutkiem upadku umowy dla konsumenta nie może być obowiązek zapłaty za korzystanie przez wiele lat z kapitału banku”⁷⁸.

3.5. Postanowienie składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 6 października 2023 r. (III CZP 126/22)

Innym orzeczeniem wydanym po dniu 15 czerwca 2023 r., w którym Sąd Najwyższy wyraźnie odniósł się do kwestii wynagrodzenia za korzystanie z kapitału, jest postanowienie z dnia 6 października 2023 r., III CZP 126/22⁷⁹. Orzeczenie to zostało wydane wskutek przedstawienia przez Rzecznika Finansowego zagadnienia prawnego o następującej treści:

„Czy umowa o kredyt bankowy, jako umowa nazwana, uregulowana poza kodeksem cywilnym w ustawie z dnia 29 sierpnia 1997 r. – prawo bankowe, jest umową wzajemną czy też umową dwustronnie zobowiązującą, ale nie wzajemną?”⁸⁰.

Na marginesie rozważań dotyczących dopuszczalności skorzystania przez kredytodawcę z zarzutu zatrzymania Sąd Najwyższy zauważył, że źródłem dyskwalifikacji uprawnienia banku do podniesienia tego zarzutu nie może być art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG, gdyż „wystarczającymi sankcjami z tego punktu widzenia jest stwierdzenie nieważności umowy kredytowej zawierającej abuzywne postanowienia i brak możliwości dochodzenia przez bank wynagrodzenia za korzystanie z kapitału”.

3.6. Uchwała całej Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 25 kwietnia 2024 r. (III CZP 25/22)

Zarysowująca się linia orzecznicza Sądu Najwyższego, odmawiająca bankom możliwości dochodzenia wynagrodzenia za korzystanie z kapitału, została podtrzymana w uchwale z dnia 25 kwietnia 2024 r., III CZP 25/22 (poprzednia sygn. III CZP 11/21)⁸¹. Uchwała ta została wydana na skutek wniosku Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego z dnia 29 stycznia 2021 r.⁸² o rozstrzygnięcie przez skład całej Izby Cywilnej Sądu Najwyższego sześciu zagadnień prawnych. Jedno z zagadnień brzmiało:

nr 3611697; z dnia 29 września 2023 r., I CSK 212/23, LEX nr 3612253; z dnia 29 września 2023 r., I CSK 6848/22, LEX nr 3612246; z dnia 29 września 2023 r., I CSK 6972/22, LEX nr 3611717; z dnia 3 października 2023 r., I CSK 6362/22, LEX nr 3614181; z dnia 20 października 2023 r., I CSK 278/23, LEX nr 3617505; z dnia 15 listopada 2023 r., I CSK 447/23, LEX nr 3637202; z dnia 24 stycznia 2024 r., I CSK 5150/22, LEX nr 3658504; z dnia 15 lutego 2024 r., I CSK 413/23, LEX nr 3672405.

⁷⁸ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 29 września 2023 r., I CSK 5/23, LEX nr 3611718.

⁷⁹ Postanowienie składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 6 października 2023 r., III CZP 126/22, LEX nr 3611657.

⁸⁰ Wniosek Rzecznika Finansowego z dnia 4 lipca 2022 r., dostępny na stronie: https://www.sn.pl/sprawy/SiteAssets/Lists/Zagadnienia_prawne/AllItems/Wniosek%20Rzecznika%20Finansowego%20z%20dnia%204%20lipca%202022%20r.pdf (dostęp: dnia 27 kwietnia 2024 r.).

⁸¹ Uchwała całej Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 25 kwietnia 2024 r., III CZP 25/22, LEX nr 3709742.

⁸² Wniosek Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego z dnia 29 stycznia 2021 r., dostępny na stronie: https://www.sn.pl/sprawy/SiteAssets/Lists/Zagadnienia_prawne/AllItems/Wniosek%20Pierwszego%20Prezesa%20

„Czy, jeżeli w przypadku nieważności lub bezskuteczności umowy kredytowej którejkolwiek ze stron przysługuje roszczenie o zwrot świadczenia spełnionego w wykonaniu takiej umowy, strona ta może również żądać wynagrodzenia z tytułu korzystania z jej środków pieniężnych przez drugą stronę?”

W uzasadnieniu Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego zwrócił uwagę na występujące – na moment składania wniosku – rozbieżności w judykaturze co do tego zagadnienia⁸³. Przywołał przy tym orzeczenia opowiadające się za dopuszczalnością uwzględnienia powództwa w przedmiocie zasądzenia wynagrodzenia za korzystanie z kapitału⁸⁴ oraz negujące tę możliwość⁸⁵. Jednocześnie podkreślił, że problem prawny stanowiący istotę przedstawionego do rozstrzygnięcia zagadnienia prawnego doprowadził do polemiki w doktrynie, co świadczy o jego spornym i niezwykle istotnym charakterze⁸⁶. Ponadto Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego zaznaczył, że rozstrzygnięcia wymaga także dopuszczalność dochodzenia wynagrodzenia za korzystanie z kapitału w odwrotnej konfiguracji podmiotowej, tj. dochodzenie tego roszczenia przez konsumenta, gdyż *„jest to zagadnienie tożsame merytorycznie”* oraz *„w tej kwestii występują tożsame wątpliwości jurydyczne, a równe traktowanie stron cywilnoprawnych stosunków prawnych może przemawiać za potrzebą analogicznego rozstrzygnięcia tego problemu”*⁸⁷.

W toku sprawy swoje stanowiska przedstawili m.in. Rzecznik Finansowy⁸⁸, Rzecznik Praw Obywatelskich⁸⁹, Prokurator Generalny⁹⁰ oraz Prezes Narodowego Banku Polskiego⁹¹. Zarówno Rzecznik Finansowy, Rzecznik Praw Obywatelskich, jak i Prokurator Generalny opowiedzieli się za niedopuszczalnością dochodzenia omawianego roszczenia przez strony

SN%20z%20dnia%2029%20stycznia%202021%20r.pdf (dostęp: dnia 27 kwietnia 2024 r.) – dalej: Wniosek Pierwszego Prezesa SN z dnia 29 stycznia 2021 r.

⁸³ Wniosek Pierwszego Prezesa SN z dnia 29 stycznia 2021 r., s. 40 i n.

⁸⁴ Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego przywołał w tym zakresie: wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 20 lutego 2020 r., I ACa 635/19, LEX nr 2817682; wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 5 lutego 2020 r., XXV C 1669/16, LEX nr 2977523 oraz wyrok Sądu Rejonowego dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z dnia 8 października 2019 r., I C 985/17, LEX nr 2741664.

⁸⁵ Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego przywołał w tym zakresie: wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 26 marca 2019 r., II C 485/17, LEX nr 2972999; wyrok Sądu Rejonowego dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z dnia 19 kwietnia 2018 r., VI C 1340/17, LEX nr 2501398; wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 18 grudnia 2018 r., XXV C 2576/18, LEX nr 2618756.

⁸⁶ Wniosek Pierwszego Prezesa SN z dnia 29 stycznia 2021 r., s. 44; Sąd Najwyższy przywołał w tym fragmencie stanowiska J. Pisulińskiego oraz E. Łętowskiej.

⁸⁷ Wniosek Pierwszego Prezesa SN z dnia 29 stycznia 2021 r., s. 44.

⁸⁸ Stanowisko Rzecznika Finansowego z dnia 29 czerwca 2021 r., dostępne na stronie: <https://rf.gov.pl/wp-content/uploads/2021/06/Stanowisko-do-SN-w-sprawie-kredytow-frankowych.pdf> (dostęp: dnia 28 kwietnia 2024 r.).

⁸⁹ Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 25 czerwca 2021 r., dostępne na stronie: https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Stanowisko_RPO_dla_SN_25.06.2021.pdf (dostęp: dnia 28 kwietnia 2024 r.).

⁹⁰ Stanowisko Prokuratora Generalnego w sprawie o sygn. akt III CZP 11/21 z dnia 1 kwietnia 2021 r., dostępne na stronie: https://zyciebez kredytu.pl/wp-content/uploads/2021/04/Stanowisko-Prokuratora-Generalnego_III-CZP-11_21.pdf (dostęp: dnia 28 kwietnia 2024 r.).

⁹¹ Pismo Prezesa Narodowego Banku Polskiego z dnia 24 czerwca 2021 r., dostępne na stronie: <https://sip.lex.pl/#/guideline/185158262> (dostęp: dnia 28 kwietnia 2024 r.).

umowy, przy czym Rzecznik Finansowy wyłącznie w odniesieniu do banku. Przeciwnie stanowisko – w kontekście banków – przedstawił natomiast Prezes Narodowego Banku Polskiego.

Ostatecznie, na pytanie Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego dotyczące roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 25 kwietnia 2024 r., III CZP 25/22, udzielił następującej odpowiedzi:

„Jeżeli umowa kredytu nie wiąże z powodu niedozwolonego charakteru jej postanowień, nie ma podstawy prawnej do żądania przez którąkolwiek ze stron odsetek lub innego wynagrodzenia z tytułu korzystania z jej środków pieniężnych w okresie od spełnienia nienależnego świadczenia do chwili popadnięcia w opóźnienie co do zwrotu tego świadczenia”.

Sąd Najwyższy wyraźnie zanegował możliwości dochodzenia wynagrodzenia za korzystanie z kapitału przez którąkolwiek ze stron umowy kredytowej, która upadła wskutek wyeliminowania z niej niedozwolonych postanowień. Warto przy tym zauważyć, że jest to jedyny punkt uchwały, co do którego żaden z członków składu orzekającego nie zgłosił zdania odrębnego.

4. Roszczenie o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału w orzecznictwie TSUE

4.1. Uwagi ogólne

Nie ulega wątpliwości, że orzeczeniem TSUE o fundamentalnym znaczeniu dla kwestii dopuszczalności dochodzenia roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału jest wyrok z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak). Do czasu jego wydania TSUE nie zajmował się bowiem wprost problematyką dopuszczalności dochodzenia dalej idących roszczeń stron umowy, która upadła – wykraczających poza obowiązek zwrotu świadczeń pieniężnych spełnionych przez strony w wysokości nominalnej. Niemniej w orzecznictwie TSUE analizie poddane były roszczenia zachowujące pewne podobieństwo do roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału, co dotyczy w szczególności wyroku z dnia 4 czerwca 2020 r., w sprawie C-301/18 (Leonhard)⁹².

⁹² Wyrok TSUE z dnia 4 czerwca 2020 r., w sprawie C-301/18, Thomas Leonhard przeciwko DSL-Bank – eine Niederlassung der DB Privat- und Firmenkundenbank AG, ECLI:EU:C:2020:427. Oprócz tego wyroku wskazać można także na wyrok TSUE z dnia 3 września 2009 r., w sprawie C-489/07, Pia Messner przeciwko Firma Stefan Krüger, ECLI:EU:C:2009:502, pkt 29, w którym TSUE uznał, że na gruncie dyrektywy 97/7/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 20 maja 1997 r. w sprawie ochrony konsumentów w przypadku umów zawieranych na odległość (Dz.Urz. WE L 144, s. 19), sprzedawca nie może co do zasady żądać od konsumenta odszkodowania za używanie rzeczy zakupionej w drodze umowy zawartej na odległość, w przypadku gdy ten ostatni skorzystał ze swego prawa do odstąpienia w terminie; tak też w wyroku TSUE z dnia 15 kwietnia 2010 r., w sprawie C-511/08, Handelsgesellschaft Heinrich Heine GmbH przeciwko Verbraucherzentrale Nordrhein-Westfalen EV, ECLI:EU:C:2010:189, pkt 54–57; oraz w wyroku TSUE z dnia 2 marca 2017 r., w sprawie C-568/15, Zentrale Zur Bekämpfung Unlauteren Wettbewerbs Frankfurt Am Main EV przeciwko Comtech GmbH, ECLI:EU:C:2017:154, pkt 26.

4.2. Wyrok TSUE z dnia 4 czerwca 2020 r., w sprawie C-301/18 (Leonhard)

Wyrok z dnia 4 czerwca 2020 r., w sprawie C-301/18 (Leonhard), wydany został wskutek wniosku Landgericht Bonn (sądu krajowego w Bonn, Niemcy) o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym co do wykładni art. 7 ust. 4 dyrektywy 2002/65/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 września 2002 r. dotyczącej sprzedaży konsumentom usług finansowych na odległość oraz zmieniającej dyrektywę Rady 90/619/EWG oraz dyrektywy 97/7/WE i 98/27/WE⁹³. Sąd krajowy w Bonn zmierzał do ustalenia:

„Czy art. 7 ust. 4 dyrektywy [2002/65] należy interpretować w ten sposób, że stoi on na przeszkodzie przepisowi państwa członkowskiego, który przewiduje, że po złożeniu oświadczenia o odstąpieniu od umowy kredytu konsumenckiego zawartej na odległość dostawca poza kwotą, którą otrzymał od konsumenta zgodnie z umową zawartą na odległość, musi zapłacić także odszkodowanie z tytułu pożytków z tej kwoty?”

We wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym sąd krajowy wskazywał, że o ile w prawie niemieckim możliwe byłoby przyjęcie wykładni, zgodnie z którą konsument (kredytobiorca) zawsze ma prawo do odszkodowania z tytułu pożytków⁹⁴, o tyle możliwość wystąpienia przez konsumenta (kredytobiorcę) z takim roszczeniem odszkodowawczym stałaby w sprzeczności z art. 7 dyrektywy 2002/65/WE, w szczególności z ust. 4 tego przepisu. Zgodnie z nim dostawca zwróci konsumentowi, bez zbędnej zwłoki i nie później niż w terminie 30 dni kalendarzowych, wszelkie kwoty, które otrzymał od niego zgodnie z umową zawieraną na odległość, z wyjątkiem kwoty określonej w art. 7 ust. 1 dyrektywy. Termin ten zaczyna biec w dniu, w którym dostawca otrzymuje powiadomienie o odstąpieniu. Wspomniany ust. 1 stanowi, że jeśli konsument wykonuje prawo [do] odstąpienia zgodnie z art. 6 ust. 1 dyrektywy 2002/65/WE, można wymagać od niego jedynie zapłaty bez zbędnej zwłoki za usługę rzeczywiście dostarczoną przez dostawcę zgodnie z umową. Wykonanie umowy może nastąpić jedynie po uzyskaniu zgody konsumenta.

Odpowiadając na pytanie prejudycjalne, TSUE wskazał, że:

„art. 7 ust. 4 dyrektywy 2002/65 należy interpretować w ten sposób, że w przypadku skorzystania przez konsumenta z prawa do odstąpienia od umowy kredytu zawartej na odległość z dostawcą

⁹³ Dz.Urz. WE L 271, s. 16, ze zm. – dalej: dyrektywa 2002/65/WE.

⁹⁴ Sąd krajowy w Bonn powoływał się w tym względzie na § 346 ust. 2 pkt 1 niemieckiego kodeksu cywilnego (Bürgerliches Gesetzbuch – dalej BGB). Zgodnie z § 346 ust. 1 BGB, jeżeli stronie umowy przysługuje umowne lub ustawowe prawo do odstąpienia [od umowy], w razie wykonania tego prawa otrzymane świadczenia winny zostać zwrócone, a rzeczywiście pobrane pożytki wydane („Hat sich eine Vertragspartei vertraglich den Rücktritt vorbehalten oder steht ihr ein gesetzliches Rücktrittsrecht zu, so sind im Falle des Rücktritts die empfangenen Leistungen zurückzugewähren und die gezogenen Nutzungen herauszugeben”). Natomiast stosownie do § 346 ust. 2 pkt 1 BGB dłużnik zobowiązany jest do zapłaty odszkodowania w miejsce dokonania zwrotu lub wydania, jeżeli: zwrot lub wydanie są wykluczone ze względu na charakter przedmiotu świadczenia („Statt der Rückgewähr oder Herausgabe hat der Schuldner Wertersatz zu leisten, soweit: die Rückgewähr oder die Herausgabe nach der Natur des Erlangten ausgeschlossen ist”).

konsument ma prawo dochodzić od tego dostawcy, z wyjątkiem kwot, które jest zobowiązany mu zapłacić na warunkach określonych w art. 7 ust. 1 i 3 tej dyrektywy, zwrotu kapitału i odsetek zapłaconych na podstawie tej umowy, lecz nie ma prawa dochodzić odszkodowania z tytułu pożytków uzyskanych z tej kwoty i z tych odsetek” (pkt 37 wyroku).

Uzasadniając swoje stanowisko, TSUE podkreślił, że gdy na podstawie umowy konsument spłaca dostawcy kapitał kredytu wraz z odsetkami, zwrot powinien obejmować obie te kwoty. Żaden przepis dyrektywy 2002/65/WE nie przewiduje przy tym zapłaty odszkodowania z tytułu pożytków, które ów dostawca uzyskał na podstawie tej umowy (pkt 35). Jednocześnie zgodnie z motywem 13 dyrektywy 2002/65/WE państwa członkowskie nie powinny mieć możliwości przyjmowania innych przepisów niż przepisy ustanowione w tej dyrektywie w obszarach, które ona harmonizuje, chyba że inaczej w niej postanowiono (pkt 36).

W wyroku z dnia 4 czerwca 2020 r., w sprawie C-301/18 (Leonhard), TSUE stwierdził zatem, że konsekwencją zastosowania sankcji związanych z ochroną klienta rynku finansowego⁹⁵ jest jedynie obowiązek zwrotu przez strony wzajemnych świadczeń, które zostały spełnione na podstawie umowy⁹⁶. Zarazem TSUE *explicite* sprzeciwił się przyznaniu konsumentowi wynagrodzenia za korzystanie z jego kapitału po tym, jak konsument odstąpił od umowy kredytu. Należy jednak w tym miejscu podkreślić, że powyższe orzeczenie zostało wydane na tle dyrektywy dotyczącej sprzedaży konsumentom usług finansowych na odległość, a nie dyrektywy w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich. Między tymi dyrektywami istnieją dwie zasadnicze różnice: przyjęty model harmonizacji (dyrektywa 93/13/EWG – minimalna, a dyrektywa 2002/65/WE – zupełna) oraz regulacja zasad dotyczących zwrotu świadczeń w przypadku upadku umowy. Mając to na uwadze, wydaje się, że przenoszenie wprost stanowiska TSUE z wyroku z dnia 4 czerwca 2020 r., w sprawie C-301/18 (Leonhard), na grunt spraw frankowych nie jest w pełni uzasadnione. Niemniej omawiany wyrok może stanowić dla polskich sądów pewną wskazówkę co do kierunku rozstrzygnięcia w tych sprawach⁹⁷.

⁹⁵ Sąd krajowy w Bonn stwierdził, że T. Leonhard skutecznie odstąpił od zawartych umów kredytu, gdyż bank nie dopełnił ciężących na nim obowiązków informacyjnych w zakresie pouczenia o prawie konsumenta do odstąpienia od umowy, określonych w prawie niemieckim.

⁹⁶ D. Rogoziński, *Rozliczenia stron nieważnej umowy kredytu waloryzowanego kursem waluty obcej*, Warszawa 2022, s. 160.

⁹⁷ W doktrynie wielokrotnie wskazywano, że skoro zdaniem TSUE konsument nie może dochodzić wynagrodzenia za korzystanie z kapitału, który udostępnił bankowi, to tym bardziej z takim roszczeniem nie może wystąpić kredytodawca; tak np.: P.T. Lasoń, *O tym, dlaczego stanowisko profesora Wojciecha Jana Katnera powinno wyznaczać kierunek rozstrzygnięć sądów w sprawach frankowych*, [w:] S. Byczko, A. Kappes, B. Kucharski, U. Prośnińska (red.), *Non omne quod licet honestum est. Studia z prawa cywilnego i handlowego w 50-lecie pracy naukowej Profesora Wojciecha Jana Katnera*, Warszawa 2022, s. 453; tak też D. Rogoziński, *Rozliczenia...*, s. 160; ponadto zob. J. Ojczyk, *TSUE: niemiecki wyrok korzystny dla frankowiczów. Omówienie wyroku TS z dnia 4 czerwca 2020 r., C-301/18 (Leonhard)*, LEX 2020. Na wyrok TSUE z dnia 4 czerwca 2020 r., w sprawie C-301/18 (Leonhard), powoływał się także Rzecznik Praw Obywatelskich w swoim stanowisku z dnia 8 czerwca 2020 r. do sprawy C-19/20, I.W,

4.3. Wyrok TSUE z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak)

Wyrok z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak), został wydany w następstwie skierowania do TSUE pytania prejudycjalnego przez Sąd Rejonowy dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie postanowieniem z dnia 12 sierpnia 2021 r., I C 1297/21⁹⁸. Sąd Rejonowy dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie⁹⁹ zwrócił się do TSUE o udzielenie odpowiedzi na następujące pytanie:

„czy art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich, a także zasady skuteczności, pewności prawa i proporcjonalności należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie wykładni sądowej przepisów krajowych, zgodnie z którą w przypadku uznania, że umowa kredytu zawarta przez bank i konsumenta jest od początku nieważna z powodu zawarcia w niej nieuczciwych warunków umownych, strony oprócz zwrotu pieniędzy zapłaconych w wykonaniu tej umowy (bank – kapitału kredytu, konsument – rat, opłat, prowizji i składek ubezpieczeniowych) oraz odsetek ustawowych za opóźnienie od chwili wezwania do zapłaty, mogą domagać się także jakichkolwiek innych świadczeń, w tym należności (w szczególności wynagrodzenia, odszkodowania, zwrotu kosztów lub waloryzacji świadczenia) z tytułu tego, że: 1. spełniający świadczenie pieniężne został czasowo pozbawiony możliwości korzystania ze swoich pieniędzy, przez co utracił możliwość zainwestowania ich i osiągnięcia dzięki temu korzyści; 2. spełniający świadczenie pieniężne poniósł koszty obsługi umowy kredytu i przekazania pieniędzy drugiej stronie; 3. otrzymujący świadczenie pieniężne odniósł korzyść polegającą na tym, że mógł czasowo korzystać z cudzych pieniędzy, w tym mógł je zainwestować i dzięki temu uzyskać korzyści; 4. otrzymujący świadczenie pieniężne czasowo miał możliwość korzystania z cudzych pieniędzy nieodpłatnie, co byłoby niemożliwe w warunkach rynkowych; 5. wartość nabywcza pieniędzy spadła na skutek upływu czasu, co oznacza realną stratę dla spełniającego świadczenie pieniężne; 6. czasowe udostępnienie pieniędzy do korzystania może zostać potraktowane jako spełnienie usługi, za którą spełniający świadczenie pieniężne nie otrzymał wynagrodzenia”.

W uzasadnieniu postanowienia Sąd Rejonowy wskazał licznie przepisy Kodeksu cywilnego (m.in. art. 5, art. 222 § 1, art. 224 § 1 i 2, art. 225, art. 361 § 1 i 2, art. 362, art. 363

R.W. przeciwko Bankowi BPH S.A., stanowisko dostępne na stronie: <https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/Stawowski%20RPO%2008.06.2020.pdf> (dostęp: dnia 30 kwietnia 2024 r.).

⁹⁸ LEX nr 3320802. Co istotne, w tej sprawie to konsument wystąpił z roszczeniem o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału. Warto na marginesie odnotować, że jeszcze przed skierowaniem pytania prejudycjalnego do TSUE przez Sąd Rejonowy dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie, Rzecznik Praw Obywatelskich (w czasach funkcjonowania Forum Konsumenckiego) przystąpił do pięciu toczących się spraw, wnosząc bezskutecznie o zadanie pytania prejudycjalnego dotyczącego możliwości dochodzenia przez bank roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału; zob. szerzej na stronie: <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-zapytac-tsue-o-dopuszczalnosc-rozszczen-bankow-wobec-frankowiczow> (dostęp: dnia 28 kwietnia 2024 r.).

⁹⁹ Dalej: Sąd Rejonowy.

§ 1 i 2, art. 405, art. 410 § 1 i 2, art. 415 k.c.) będące właściwymi przepisami prawa dla rozstrzygnięcia przytoczonego powyżej pytania prejudycjalnego. Niemniej w wyroku z dnia 15 czerwca 2023 r. TSUE jako ramy prawne rozstrzygnięcia wskazał: art. 5, art. 222 § 1, art. 361 § 1 i 2, art. 405 oraz art. 410 § 1 i 2 k.c. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej pominął zatem: art. 224 § 1 i 2, art. 225 oraz art. 415 k.c. Jest to o tyle istotne, że Sąd Rejonowy przywoływał te przepisy jako potencjalne podstawy roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału.

Odpowiadając na pytanie prejudycjalne polskiego sądu, TSUE w pełni podzielił pogląd wyrażony przez rzecznika generalnego w opinii z dnia 16 lutego 2023 r.¹⁰⁰ Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej wskazał bowiem, że: „art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że:

- nie stoją one na przeszkodzie wykładni sądowej prawa krajowego, zgodnie z którą konsument ma prawo żądać od instytucji kredytowej rekompensaty wykraczającej poza zwrot miesięcznych rat i kosztów zapłaconych z tytułu wykonania tej umowy oraz poza zapłatę ustawowych odsetek za zwłokę od dnia wezwania do zapłaty, pod warunkiem poszanowania celów dyrektywy 93/13 i zasady proporcjonalności, oraz
- stoją one na przeszkodzie wykładni sądowej prawa krajowego, zgodnie z którą instytucja kredytowa ma prawo żądać od konsumenta rekompensaty wykraczającej poza zwrot kapitału wypłaconego z tytułu wykonania tej umowy oraz poza zapłatę ustawowych odsetek za zwłokę od dnia wezwania do zapłaty” (pkt 85 wyroku).

Uzasadniając swoje stanowisko, TSUE wskazał, że dyrektywa 93/13/EWG „nie reguluje wyraźnie”¹⁰¹ skutków nieważności umowy zawartej między przedsiębiorcą a konsumentem po usunięciu zawartych w niej niedozwolonych postanowień. Są one regulowane przez prawo krajowe, które jednak powinno być zgodne z prawem Unii, a w szczególności z celami tej dy-

¹⁰⁰ Opinia rzecznika generalnego Anthony’ego Michaela Collinsa przedstawiona w dniu 16 lutego 2023 r., ECLI:EU:C:2023:120, przyp. 31 – dalej: opinia rzecznika generalnego z dnia 16 lutego 2023 r.; zob. szerzej co do wątpliwości związanych z opinią A. Wiewiórowska-Domagalska, *Jak rozliczyć nieważną umowę kredytu frankowego? Glosa do opinii rzecznika generalnego TSUE z dnia 16 lutego 2023 r. C-520/21 (Szcześniak)*, LEX 2023. Wątpliwości dotyczą m.in. niespójności w argumentacji w zakresie roszczeń konsumenta. Co ciekawe pogląd przeciwny, tj. dopuszczający roszczenie o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału zarówno konsumenta, jak i kredytobiorcy, zaprezentował Rząd Portugalski (opinia rzecznika generalnego z dnia 16 lutego 2023 r., przyp. 31). Swoje stanowiska w sprawie przedstawili także m.in. Rząd Rzeczypospolitej Polskiej, Rzecznik Praw Obywatelskich, Rzecznik Finansowy oraz Przewodniczący Komisji Nadzoru Finansowego. Przykładowo zdaniem Rzecznika Praw Obywatelskich żadna ze stron nie powinna móc dochodzić omawianych roszczeń; zob. szerzej Uwagi na piśmie Rzecznika Praw Obywatelskich w postępowaniu o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym w sprawie C-520/21 Bank M. z dnia 5 stycznia 2022 r., dostępne na stronie: https://bip.brpo.gov.pl/sites/default/files/2022-01/Stanowisko_RPO_5.1.2022.pdf (dostęp: dnia 1 maja 2024 r.).

¹⁰¹ Istnieje zasadniczy problem ze wskazaniem, jak należy interpretować to sformułowanie; zob. A. Wiewiórowska-Domagalska, *Znaczenie i skutki wyroku w sprawie Szcześniak dla sporów między bankami a frankowiczami: obowiązki informacyjne sądu i dodatkowe roszczenia stron. Glosa do wyroku TS z dnia 15 czerwca 2023 r., C-520/21*, LEX 2023, pkt 5.

rektywy (pkt 64 wyroku)¹⁰². Ocena zgodności przepisów krajowych z prawem Unii wymaga ustalenia, czy przepisy te – po pierwsze – pozwalają na przywrócenie pod względem prawnym i faktycznym sytuacji konsumenta, w której znajdowałby się on w braku tej umowy¹⁰³, a po drugie, nie zagrażają realizacji odstraszającego skutku zamierzonego w dyrektywie 93/13/EWG (pkt 68 wyroku).

W kontekście roszczeń konsumentów, zdaniem TSUE, z „zastrzeżeniem weryfikacji przez sąd odsyłający”, umożliwienie konsumentom dochodzenia roszczeń wykraczających poza zwrot uiszczonych rat oraz odsetek za opóźnienie nie przeczy ww. założeniom. W przypadku skutku odstraszającego jest wręcz przeciwnie, gdyż konieczność zwrotu większej kwoty niż uiszczona przez konsumenta raty oraz odsetki za opóźnienie mogłaby zniechęcać przedsiębiorców do zamieszczania w umowach niedozwolonych postanowień (pkt 71 wyroku). Ponadto dopuszczalność takich roszczeń konsumenta nie może zostać uznana za sprzeczną z zasadą pewności prawa, ponieważ stanowi ona „konkretne wprowadzenie w życie zakazu stosowania nieuczciwych warunków przewidzianego w dyrektywie 93/13” (pkt 72 wyroku)¹⁰⁴. Dalsze roszczenia konsumenta nie eliminują także możliwości przywrócenia jego sytuacji prawnej i faktycznej, w której znajdowałby się w braku niedozwolonego postanowienia, przy czym sąd krajowy musi ostatecznie ocenić, czy przepisy krajowe to umożliwiają (pkt 69–70 wyroku). Możliwość dochodzenia roszczeń przez konsumenta nie jest jednak w ocenie TSUE nieograniczona. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej wyraźnie zaznaczył, że sąd

¹⁰² Wydaje się zatem, że TSUE uznał, iż materia ta znajduje się poza zakresem dyrektywy 93/13/EWG; zob. szerzej A. Wiewiórowska-Domagalska, która zwraca uwagę, że stwierdzenie takie nie koresponduje z wcześniejszym orzecnictwem TSUE, które przyjmowało, iż unieważnienie umowy powoduje skutki tożsame z postawieniem pozostałej do spłacenia kwoty w stan natychmiastowej wymagalności. Ponadto, jak zauważa autorka, TSUE analizując roszczenia banków, wprost wskazał, że nie dotyczy ono wykładni prawa polskiego, lecz wykładni art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG oraz zasad skuteczności, pewności prawa i proporcjonalności – A. Wiewiórowska-Domagalska, *Znaczenie...*, pkt 5.

¹⁰³ Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej przypomniał, odwołując się do wcześniejszego orzecznictwa, że postanowienie umowne uznane za niedozwolone należy uznać za nigdy nieistniejące, co oznacza, iż sądowe stwierdzenie takiego charakteru postanowienia powinno – co do zasady – prowadzić do przywrócenia sytuacji prawnej i faktycznej, w jakiej konsument znajdowałby się w braku takiego postanowienia, w tym do odpowiednich rozliczeń między stronami; zob. wyrok TSUE z dnia 21 grudnia 2016 r., w połączonych sprawach C-154/15, C-307/15 i C-308/15 (Gutiérrez Naranjo), pkt 61; zob. też wyrok TSUE z dnia 31 marca 2022 r., Lombard Pénzügyi és Lízing Zrt. przeciwko PN, C-472/20, EU:C:2022:242, pkt 50, 55 i przytoczone tam orzecznictwo.

¹⁰⁴ Stanowisko TSUE w tym zakresie wydaje się nie do końca spójne z treścią samej dyrektywy 93/13/EWG. Dyrektywa ta nie zawiera bowiem zakazu stosowania niedozwolonych postanowień, a jedynie wymaga wprowadzenia sankcji za ich stosowanie. Zakazem objęte jest natomiast stosowanie nieuczciwych praktyk na gruncie dyrektywy 2005/29/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 maja 2005 r. dotyczącej nieuczciwych praktyk handlowych stosowanych przez przedsiębiorstwa wobec konsumentów na rynku wewnętrznym oraz zmieniającej dyrektywę Rady 84/450/EWG, dyrektywy 97/7/WE, 98/27/WE i 2002/65/WE Parlamentu Europejskiego i Rady oraz rozporządzenie (WE) nr 2006/2004 Parlamentu Europejskiego i Rady – dalej: dyrektywa 2005/29/WE. Różnice między mechanizmami dyrektywy 93/13/EWG i dyrektywy 2005/29/WE zostały omówione w wyroku TSUE z dnia 14 marca 2013 r., w sprawie C-415/11, Mohamed Aziz przeciwko Caixa D'estalvis de Catalunya, Tarragona i Manresa, ECLI:EU:C:2013:164, pkt 37–42; zob. szerzej A. Wiewiórowska-Domagalska, *Znaczenie...*, pkt 6.

odsyłający powinien ocenić w świetle wszystkich okoliczności sporu, czy uwzględnienie tego rodzaju roszczeń konsumenta jest zgodne z zasadą proporcjonalności (pkt 73 wyroku). Takie sformułowanie pozwala przypuszczać, że sam TSUE powziął wątpliwości co do proporcjonalności tego rozstrzygnięcia¹⁰⁵.

Z przedstawionej powyżej argumentacji wynika, że TSUE nie stwierdził jednoznacznie, iż w prawie krajowym konsument powinien móc dochodzić roszczeń wykraczających poza zwrot uiszczonych rat oraz odsetek za opóźnienie. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej wskazuje jedynie, że gdyby hipotetycznie taka możliwość istniała w prawie krajowym, to art. 6 ust. 1 oraz art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG nie stałyby temu na przeszkodzie. W konsekwencji dopuszczalność dochodzenia przez konsumenta ww. roszczeń zależy od tego, czy w prawie krajowym istnieje ku temu stosowna podstawa. Takie rozstrzygnięcie w zasadzie przesuwają punkt ciężkości oceny na płaszczyznę m.in. art. 405, 410 lub art. 358¹ § 3 k.c.¹⁰⁶ oraz okoliczności konkretnej sprawy.

Jednocześnie, *prima facie* wydawać by się mogło, że stanowisko TSUE w omawianym wyroku przeczy przyjętemu wcześniej pogładowi w wyroku z dnia 4 czerwca 2020 r., w sprawie C-301/18 (Leonhard). Wniosek taki byłby jednak wątpliwy z uwagi na to, że dyrektywa 2002/65/WE będąca przedmiotem rozstrzygnięcia TSUE w drugim z wymienionych orzeczeń podlega pełnemu modelowi harmonizacji. Skoro zatem dyrektywa 2002/65/WE nie przewidywała „dodatkowych” roszczeń konsumenta, ich wykluczenie było w pełni uzasadnione. Tymczasem należy przypomnieć, że dyrektywa 93/13/EWG podlega modelowi minimalnemu.

Przechodząc do oceny dopuszczalności roszczeń banków wykraczających poza zwrot kapitału (z odsetkami), analogicznie jak w przypadku konsumentów TSUE wskazał, że takie roszczenia mogą być dopuszczalne tylko wtedy, gdy nie zagrażają przywróceniu pod względem prawnym i faktycznym sytuacji konsumenta, w której znajdowałby się on w braku tej umowy oraz realizacji odstrasającego skutku zamierzonego w dyrektywie 93/13/EWG (pkt 75). W tym kontekście TSUE zauważył, że: „przyznanie instytucji kredytowej prawa do żądania od konsumenta rekompensaty wykraczającej poza zwrot kapitału wypłaconego z tytułu wykonania tej umowy oraz poza zapłatę, w danym przypadku, odsetek za zwłokę mogłoby podważyć odstraszący skutek zamierzony przez dyrektywę 93/13” (pkt 76 wyroku). Z odwołaniem się do wyroku z dnia 14 czerwca 2012 r., w sprawie C-618/10 (Banco Español de Crédito), TSUE przypomniał bowiem, że gdyby sąd krajowy mógł zmieniać treść nieuczciwych warunków zawartych w takich umowach, takie uprawnienie mogłoby zagrażać realizacji długoterminowego celu ustanowionego w art. 7 dyrektywy 93/13/EWG, tj. mogłoby wyeliminować skutek

¹⁰⁵ Tak A. Wiewiórowska-Domagalska, *Znaczenie...*, pkt 6.

¹⁰⁶ Ewentualnie, odwołując się do postanowienia Sądu Rejonowego dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z dnia 12 sierpnia 2021 r., I C 1297/21, LEX nr 3320802, także art. 415 k.c. oraz art. 224 i n. k.c.

odstraszający (pkt 77 wyroku). W konsekwencji TSUE stwierdził, że: „Podobnie wykładnia prawa krajowego, zgodnie z którą instytucja kredytowa ma prawo żądać od konsumenta rekompensaty wykraczającej poza zwrot kapitału wypłaconego z tytułu wykonania tej umowy, a tym samym otrzymania wynagrodzenia za korzystanie [z] tego kapitału przez konsumenta, przyczyniłaby się do wyeliminowania odstraszającego skutku wywieranego na przedsiębiorców poprzez uznanie tej umowy za nieważną” (pkt 78 wyroku). Co więcej, TSUE powołując się na opinię rzecznika generalnego z dnia 16 lutego 2023 r., podkreślił, że przyznanie bankom takiej możliwości zagrażałoby skuteczności ochrony przyznanej konsumentom na podstawie dyrektywy 93/13/EWG. Groziłoby to bowiem sytuacji, w których „bardziej korzystne dla konsumenta byłoby raczej kontynuowanie wykonania umowy zawierającej nieuczciwy warunek niż skorzystanie z praw, które wywodzi on ze wspomnianej dyrektywy” (pkt 79 wyroku).

Jednocześnie, analogicznie jak uczynił to rzecznik generalny, TSUE wyraźnie nie przyjął argumentacji Banku M. oraz przewodniczącego Komisji Nadzoru Finansowego, która odnosiła się do sankcji „darmowego kredytu” oraz stabilności rynku finansowego (pkt 80 wyroku). Zdaniem TSUE argumentacja ta jest wątpliwa – po pierwsze – z uwagi na to, że nie można dopuścić, aby strona „czerpała korzyści gospodarcze ze swojego niezgodnego z prawem zachowania, ani do tego, by otrzymała odszkodowanie za niedogodności nim wywołane”¹⁰⁷ (pkt 81 wyroku). Umożliwienie bankom dochodzenia dodatkowych roszczeń przeczyłoby tej zasadzie. Po drugie, kwestia stabilności rynku finansowego nie ma znaczenia z perspektywy wykładni dyrektywy 93/13/EWG, której głównym celem jest ochrona konsumentów¹⁰⁸. Jak podkreślił TSUE: „nie można dopuścić, by przedsiębiorcy mogli obejść cele realizowane przez dyrektywę 93/13 ze względu na zachowanie stabilności rynków finansowych. Do instytucji bankowych należy bowiem organizacja działalności w sposób zgodny z tą dyrektywą” (pkt 83 wyroku).

Omawiane orzeczenie potwierdza tezę, że zarówno dyrektywa 93/13/EWG, jak i jej interpretacja przez TSUE, są silnie naznaczone myślą o pierwotnej naganności postępowania strony posługującej się klauzulami abuzywnymi w działalności profesjonalnej¹⁰⁹. W tym kontekście warto zwrócić uwagę na rolę, jaką TSUE w omawianym wyroku przypisał efektowi odstraszającemu. Efekt ten „odseparował się” bowiem od skutku restytucyjnego oraz stał się bardziej samodzielnym czynnikiem, mogącym uzasadniać przyznanie pokrzywdzonemu konsumentowi pewnych roszczeń¹¹⁰.

¹⁰⁷ Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej, tak jak rzecznik generalny, przywołał tutaj paremię *nemo auditur propriam turpitudinem allegans*. Jak zauważa M. Chmielowski, stanowisko to odpowiada zarazem innej zasadzie prawnej wyrażonej paremią *de sua malitia nemo debet commodum reportare* – M. Chmielowski, *De sua malitia...*, s. 158.

¹⁰⁸ Urząd Komisji Nadzoru Finansowego odniósł się do tego fragmentu wyroku w komentarzu z dnia 15 czerwca 2023 r. Komentarz dostępny na stronie: https://www.knf.gov.pl/knf/pl/komponenty/img/Komentarz_UKNF_do_wyroku_TSUE_w_sprawie_C-520_21.pdf (dostęp: dnia 4 maja 2024 r.).

¹⁰⁹ Tezę taką przedstawił P.T. Lasoń, *O tym...*, s. 453.

¹¹⁰ Zob. szerzej Ł. Węgrzynowski, *Roszczenia...*, s. 123–124.

4.4. Postanowienia TSUE z dnia 11 grudnia 2023 r., w sprawie C-756/22 (Bank Millennium S.A.) oraz z dnia 12 stycznia 2024 r., w sprawie C-488/23 (Naniowski) – kwestia waloryzacji

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej podtrzymał swoje stanowisko wyrażone w wyroku z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak) w kilku następnych orzeczeniach. Istotne znaczenie ma postanowienie TSUE z dnia 11 grudnia 2023 r., w sprawie C-756/22 (Bank Millennium)¹¹¹. Przyjmuje się wręcz, że tym postanowieniem: „Trybunał unijny ostatecznie zamknął wszelkie wątpliwości interpretacyjne związane z rozliczeniem stron z tytułu nieważnej umowy kredytu waloryzowanego do waluty obcej, zawierającej niedozwolone postanowienia umowne”¹¹².

Postanowienie TSUE z dnia 11 grudnia 2023 r., w sprawie C-756/22 (Bank Millennium), zostało wydane wskutek skierowania przez Sąd Okręgowy w Warszawie¹¹³ wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym. Sąd odsyłający zmierzał do ustalenia:

„czy art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich, a także zasady skuteczności, pewności prawa i proporcjonalności należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie wykładni sądowej przepisów krajowych, zgodnie z którą w przypadku uznania, że umowa kredytu jest od początku nieważna z powodu zawarcia w niej nieuczciwych warunków umownych, bank oprócz zwrotu pieniędzy zapłaconych w wykonaniu tej umowy (kapitału kredytu) oraz odsetek ustawowych za opóźnienie od chwili wezwania do zapłaty, może domagać się także jakichkolwiek innych świadczeń, w tym należności (w szczególności wynagrodzenia, odszkodowania, zwrotu kosztów lub waloryzacji świadczenia) z tytułu tego, że: 1. bank został czasowo pozbawiony możliwości korzystania ze swoich pieniędzy, przez co utracił możliwość zainwestowania ich i osiągnięcia dzięki temu korzyści; 2. bank poniósł koszty obsługi umowy kredytu i przekazania pieniędzy konsumentowi; 3. konsument odniósł korzyść polegającą na tym, że mógł czasowo korzystać z pieniędzy banku, w tym mógł je zainwestować i dzięki temu uzyskać korzyści; 4. konsument czasowo miał możliwość korzystania z pieniędzy banku nieodpłatnie, co byłoby niemożliwe w warunkach rynkowych; 5. wartość nabywcza pieniędzy spadła na skutek upływu czasu, co oznacza realną stratę dla banku; 6. czasowe udostępnienie pieniędzy do korzystania może zostać potraktowane jako spełnienie usługi, za którą bank nie otrzymał wynagrodzenia”.

W rozstrzygnięciu TSUE z dnia 11 grudnia 2023 r. zwraca uwagę – przede wszystkim – uproszczony tryb wydania orzeczenia. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej orzekł

¹¹¹ Postanowienie TSUE z dnia 11 grudnia 2023 r., w sprawie C-756/22, Bank Millennium S.A. przeciwko ES i AS, ECLI:EU:C:2023:978.

¹¹² Ł. Węgrzynowski, *Waloryzacja kredytu frankowego a dyrektywa 93/13. Omówienie postanowienia TS z dnia 11 grudnia 2023 r., C-756/22 (Bank Millennium)*, LEX 2023.

¹¹³ Postanowienie Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 9 grudnia 2022 r., XXVIII C 527/22, orzeczenie dostępne na stronie: <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=271323&pageIndex=0&doclang=pl&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=236519> (dostęp: dnia 2 maja 2024 r.).

bowiem na podstawie art. 99 regulaminu postępowania przed Trybunałem Sprawiedliwości¹¹⁴. Zgodnie z tym przepisem: „Jeżeli pytanie skierowane w trybie prejudycjalnym jest identyczne z pytaniem, w którego przedmiocie Trybunał już orzekał, jeżeli odpowiedź na pytanie prejudycjalne można wywieść w sposób jednoznaczny z orzecznictwa lub jeżeli odpowiedź na pytanie prejudycjalne nie pozostawia żadnych uzasadnionych wątpliwości, Trybunał może w każdej chwili, na wniosek sędziego sprawozdawcy i po zapoznaniu się ze stanowiskiem rzecznika generalnego, orzec w formie postanowienia z uzasadnieniem”.

W pkt 25 postanowienia z dnia 11 grudnia 2023 r., w sprawie C-756/22 (Bank Millennium), TSUE wprost wskazał, że: „pomimo wątpliwości wyrażonych przez sąd odsyłający, Trybunał uważa, że wykładnię prawa Unii, o dokonanie której zwrócił się sąd odsyłający, można wywieść w sposób jednoznaczny z wyroku z dnia 15 czerwca 2023 r., Bank M. (Skutki uznania umowy za nieważną) (C-520/21, EU:C:2023:478)”¹¹⁵.

Jednocześnie w pkt 28 postanowienia TSUE przywołał kluczowe tezy wyroku z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak). Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej przypomniał, że zgodność z prawem Unii przepisów krajowych regulujących skutki nieważności umowy kredytu z powodu zawarcia w niej niedozwolonych postanowień zależy od tego, czy przepisy te – z jednej strony – pozwalają na przywrócenie sytuacji konsumenta, gdyby nie zawarł on umowy, pod względem prawnym i faktycznym, a z drugiej – czy nie zagrażają realizacji skutku odstraszającego przepisów dyrektywy 93/13/EWG¹¹⁶. Wspomniał ponadto, że uznanie dopuszczalności dochodzenia przez banki roszczeń o wynagrodzenie z kapitału przyczyniłoby się do wyeliminowania skutku odstraszającego¹¹⁷. W konsekwencji, w przypadku stwierdzenia nieważności umowy kredytu, dyrektywa 93/13/EWG stoi na przeszkodzie wykładni prawa krajowego, zgodnie z którą bank mógłby żądać rekompensaty wykraczającej poza kwotę udostępnionego kapitału oraz odsetek za opóźnienie¹¹⁸.

W świetle tych okoliczności TSUE stwierdził, że: „art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, iż w kontekście uznania umowy kredytu hipotecznego zawartej z konsumentem przez instytucję bankową za nieważną w całości ze względu na to, że umowa ta zawiera nieuczciwe warunki, bez których nie może ona dalej obowiązywać, stoją one na przeszkodzie wykładni sądowej prawa państwa członkowskiego, zgodnie z którą instytucja ta ma prawo żądać

¹¹⁴ Regulamin postępowania przed Trybunałem Sprawiedliwości z dnia 29 września 2012 r. (Dz.Urz. UE L 265, s. 1, ze zm.) – dalej: regulamin TS.

¹¹⁵ Należy przy tym zauważyć, że postępowanie C-756/22 (Bank Millennium) zostało zawieszono do czasu wydania orzeczenia w sprawie C-520/21 (Szcześniak). Po wydaniu orzeczenia w drugiej z wymienionych spraw TSUE zwrócił się do sądu odsyłającego z pytaniem, czy w świetle tego wyroku zamierza podtrzymać swój wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym. Sąd odsyłający ostatecznie potwierdził, że zamierza podtrzymać wniosek.

¹¹⁶ Wyrok TSUE z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak), pkt 68.

¹¹⁷ Wyrok TSUE z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak), pkt 78.

¹¹⁸ Wyrok TSUE z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak), pkt 84.

od tego konsumenta zwrotu kwot innych niż kapitał wpłacony na poczet wykonania tej umowy oraz ustawowe odsetki za opóźnienie od chwili wezwania do zapłaty” (pkt 29 wyroku).

Powyższy pogląd warto rozpatrywać w kontekście pytania prejudycjalnego Sądu Okręgowego w Warszawie, w którym precyzyjnie wymieniono najczęściej występujące w praktyce podstawy dodatkowych roszczeń banku związanych z nieważnością umowy kredytu. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej nie odnosił się do każdej z nich, a jedynie zbiorczo uznał, że bank może żądać jedynie zwrotu kapitału oraz odsetek za opóźnienie¹¹⁹.

Analogicznie do postanowienia z dnia 11 grudnia 2023 r., w sprawie C-756/22 (Bank Millennium), TSUE postąpił w przypadku postanowienia z dnia 12 stycznia 2024 r., w sprawie C-488/23 (Naniowski)¹²⁰. Drugie z wymienionych orzeczeń zostało wydane także w następstwie wniosku Sądu Okręgowego w Warszawie. Postanowieniem z dnia 28 lipca 2023 r., w sprawie o sygn. akt XXVIII C 18858/2021¹²¹, Sąd Okręgowy w Warszawie zwrócił się do TSUE o udzielenie odpowiedzi na następujące pytanie:

„czy w kontekście uznania umowy kredytu hipotecznego za nieważną w całości ze względu na to, że nie może ona dalej obowiązywać po usunięciu z niej nieuczciwych warunków, art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 oraz zasady skuteczności, równoważności i proporcjonalności należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie wykładni sądowej prawa krajowego, zgodnie z którą bank poza zwrotem kapitału wypłaconego z tytułu wykonania tej umowy oraz poza zapłatą ustawowych odsetek za opóźnienie od dnia wezwania do zapłaty ma prawo żądać od konsumenta także rekompensaty polegającej na sądowej waloryzacji świadczenia wypłaconego kapitału w razie istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza po wypłaceniu kapitału kredytu”.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej ponownie skorzystał z trybu przewidzianego przez art. 99 regulaminu TS. Wskazał, że: *„W niniejszej sprawie Trybunał uważa, że wykładnię prawa Unii, o której dokonanie zwrócił się sąd odsyłający, można wywieść w sposób jednoznaczny z wyroku z dnia 15 czerwca 2023 r., Bank M. (Skutki uznania umowy za nieważną) (C-520/21, EU:C:2023:478)”* (pkt 20 postanowienia)¹²².

Uzasadniając swoje stanowisko, TSUE ponownie przywołał główne tezy wyroku z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak), dodając, że sądowa waloryzacja świadczenia na podstawie art. 358¹ § 3 k.c. stanowi „rekompensatę”, gdyż jej przyznanie oznaczałoby,

¹¹⁹ Warto jednak zauważyć, że analogicznie do wyroku z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak) TSUE określił węższe ramy prawne rozstrzygnięcia, niż uczynił to sąd odsyłający. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej wskazał bowiem – w istotnym zakresie – jedynie art. 405 i art. 410 § 1 i 2 k.c. Tymczasem Sąd Okręgowy w Warszawie wskazywał także m.in. art. 224 § 1 i 2, art. 225 oraz art. 358¹ § 3 k.c.

¹²⁰ Postanowienie TSUE z dnia 12 stycznia 2024 r., C-488/23, mBank S.A. przeciwko KŁ i JŁ, ECLI:EU:C:2024:45. Sprawy została nadana fikcyjna nazwa: Naniowski.

¹²¹ Postanowienie Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 28 lipca 2023 r., XXVIII C 18858/2021, LEX nr 3591728.

¹²² Warto jednak dodać, że art. 358¹ § 1–4 k.c. nie był wcześniej wskazywany przez TSUE jako ramy prawne rozstrzygnięcia wyroku z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak) oraz postanowienia z dnia 11 grudnia 2023 r., w sprawie C-756/22 (Bank Millennium).

iż przedsiębiorca otrzyma kwotę, która wykraczałaby poza kwotę udostępnionego kredytu-biorcy kapitału oraz kwotę odsetek (pkt 24 wyroku). W konsekwencji TSUE uznał, że art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG sprzeciwiają się dopuszczalności dochodzenia przez bank waloryzacji kwoty udostępnionego kapitału w przypadku upadku umowy, z uwagi na zamieszczenie w niej postanowień niedozwolonych (pkt 25 postanowienia).

Na marginesie tylko należy odnotować postanowienie TSUE z dnia 8 maja 2024 r., w sprawie C-424/22 (Santander)¹²³, wydane wskutek pytania prejudycjalnego Sądu Okręgowego w Krakowie¹²⁴. Sąd odsyłający zmierzał do ustalenia, czy art. 6 ust. 1 oraz art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG sprzeciwiają się orzecznictwu krajowemu, które dopuszcza skorzystanie przez bank z zarzutu zatrzymania. Z uzasadnienia wniosku wynikało, że prawo zatrzymania, z którego zamierzał skorzystać kredytodawca, obejmowało oprócz kwoty kapitału, także wynagrodzenie za korzystanie z tego kapitału. W tym zakresie TSUE odwołał się do wyroku z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak), przypominając główne tezy tego orzeczenia (pkt 35 postanowienia). Trybunał podtrzymał swoje stanowisko, wskazując, że art. 6 ust. 1 oraz art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG stoją na przeszkodzie wykładni prawa krajowego, która dopuszczałaby dochodzenie przez bank kwoty wykraczającej poza udostępniony konsumentowi kapitał oraz odsetki za opóźnienie (pkt 35 postanowienia).

Zauważyć należy, że – jak już wskazano – w uchwale całej Izby Cywilnej z dnia 25 kwietnia 2024 r., III CZP 25/22, Sąd Najwyższy nie odniósł się do waloryzacji – stwierdzając, że: *„Jeżeli umowa kredytu nie wiąże z powodu niedozwolonego charakteru jej postanowień, nie ma podstawy prawnej do żądania przez którąkolwiek ze stron odsetek lub innego wynagrodzenia z tytułu korzystania z jej środków pieniężnych w okresie od spełnienia nienależnego świadczenia do chwili popadnięcia w opóźnienie co do zwrotu tego świadczenia”*. Dostrzec jednak należy, że stanowiło to odpowiedź na zagadnienia prawne, które także nie dotyczyło waloryzacji, lecz brzmiało: *„Czy, jeżeli w przypadku nieważności lub bezskuteczności umowy kredytowej którejkolwiek ze stron przysługuje roszczenie o zwrot świadczenia spełnionego w wykonaniu takiej umowy, strona ta może również żądać wynagrodzenia z tytułu korzystania z jej środków pieniężnych przez drugą stronę?”*.

4.5. Wyrok TSUE z dnia 7 grudnia 2023 r., w sprawie C-140/22 (mBank)

Innym orzeczeniem, w którym TSUE potrzywał swoje stanowisko wyrażone w wyroku z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak), jest wyrok z dnia 7 grudnia 2023 r., w sprawie C-140/22 (mBank)¹²⁵, wydany na wniosek polskiego sądu. W zakresie

¹²³ Postanowienie TSUE z dnia 8 maja 2024 r., w sprawie C-424/22, WN przeciwko Santander Bank Polska S.A., ECLI:EU:C:2024:398.

¹²⁴ Postanowienie Sądu Okręgowego w Krakowie z dnia 31 stycznia 2022 r., I C 2210/20, LEX nr 3370388.

¹²⁵ Wyrok TSUE z dnia 7 grudnia 2023 r., w sprawie C-140/22, SM i KM przeciwko mBank S.A., ECLI:EU:C:2023:965.

interesującym z perspektywy przedmiotu niniejszej części raportu Sąd Rejonowy dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie zwrócił się do TSUE o udzielenie odpowiedzi na następujące pytanie:

„Czy art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy [93/13] oraz zasady skuteczności i równoważności należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie wykładni sądowej przepisów krajowych, zgodnie z którą w przypadku zawarcia w umowie nieuczciwego warunku, bez którego umowa ta nie może być wykonywana [...] 4. roszczenie konsumenta o zwrot świadczeń, które spełnił na podstawie nieważnej umowy kredytu (rat kredytu, opłat, prowizji i składek ubezpieczeniowych) powinno zostać obniżone o równowartość odsetek kapitałowych, które przysługiwałyby bankowi, gdyby umowa kredytu była ważna, podczas gdy bank może domagać się zwrotu świadczenia, które spełnił na podstawie tej samej nieważnej umowy kredytu (kapitału kredytu) w pełnej wysokości”.

Odpowiadając na tak postawione pytanie prejudycjalne, TSUE odwołał się do wyroku z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak), przypominając, że zgodnie z nim art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG stoją na przeszkodzie wykładni sądowej prawa państwa członkowskiego, która umożliwiałyby bankom dochodzenie rekompensaty wykraczającej poza zwrot kapitału udostępnionego kredytobiorcy oraz odsetek za opóźnienie¹²⁶ (pkt 62 wyroku). W przeciwnym razie wyeliminowano by skutek odstraszaający wywierany na przedsiębiorców przez stwierdzenie nieważności umowy, co zagrażałoby „realizacji długoterminowego celu ustanowionego w art. 7 dyrektywy 93/13” (pkt 63 wyroku)¹²⁷. W konsekwencji TSUE stwierdził, że:

„w zakresie, w jakim dyrektywa 93/13 wyklucza możliwość żądania przez instytucję bankową rekompensaty wykraczającej poza zwrot kapitału wypłaconego z tytułu wykonania nieważnej umowy oraz poza zapłatę ustawowych odsetek za zwłokę liczonych od dnia wezwania do zapłaty, dyrektywa ta wyklucza również przyznanie tej instytucji rekompensaty poprzez zmniejszenie rekompensaty żądanej przez danego konsumenta z tytułu zwrotu kwot zapłaconych przez niego w wykonaniu rozpatrywanej umowy do wysokości równowartości odsetek, jakie wspomniana instytucja otrzymałaby, gdyby umowa ta pozostała w mocy” (pkt 64 wyroku).

4.6. Dalsze pytania prejudycjalne dotyczące roszczenia o wynagrodzenie

Na koniec tej części warto zauważyć, że ww. pytania prejudycjalne zadane przez Sąd Rejonowy dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie oraz Sąd Okręgowy w Warszawie nie są jedynym tego rodzaju pytaniami skierowanym do TSUE, które dotyczyłyby *explicite* kwestii dalszych roszczeń stron umowy uznanej za nieważną, w tym w szczególności roszczenia o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału.

¹²⁶ Wyrok TSUE z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak), pkt 84.

¹²⁷ Por. wyrok TSUE z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak), pkt 76–78.

I tak postanowieniem z dnia 27 stycznia 2023 r., w sprawie o sygn. akt XXVIII C 60/2022¹²⁸, Sąd Okręgowy w Warszawie zwrócił się do TSUE o udzielenie odpowiedzi na następujące pytanie:

„czy art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich oraz zasady skuteczności, równoważności, proporcjonalności i pewności prawa należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie wykładni sądowej przepisów krajowych, zgodnie z którą stwierdzenie nieważności umowy kredytu z powodu zawartych w niej nieuczciwych warunków umownych pozwala bankowi na dochodzenie od konsumenta należności wynikających z tego, że: a. konsument od chwili wypłacenia mu kapitału do chwili jego zwrotu nieodpłatnie korzystał z pieniędzy banku, dzięki czemu jest wzbogacony (zaoszczędził wydatku, który musiałby w innym wypadku ponieść), natomiast bank jest w związku z tym zubożony (nie uzyskał żadnego wynagrodzenia od konsumenta, pomimo że poniósł koszty związane z udostępnieniem kapitału i utracił możliwość zainwestowania pieniędzy w inny sposób); b. na skutek upływu czasu siła nabywcza pieniędzy stanowiących równowartość kapitału kredytu spadła, wobec czego zwrot tej kwoty w wysokości nominalnej stanowi dla banku stratę, podczas gdy konsument przeznaczył uzyskane od banku pieniądze na zakup nieruchomości, której wartość wzrosła w czasie”.

Sprawa została zarejestrowana w TSUE pod sygnaturą C-113/23. Niemniej Sąd Okręgowy w Warszawie pismem z dnia 26 stycznia 2024 r. cofnął wniosek, wobec czego Prezes Trybunału postanowieniem z dnia 1 marca 2024 r. postanowił o wykreśleniu sprawy z rejestru TSUE¹²⁹. Nie powinno budzić jednak większej wątpliwości, że gdyby Sąd Okręgowy w Warszawie nie wycofał wniosku, TSUE orzekłby na podstawie art. 99 regulaminu TS, analogicznie jak uczynił to w przypadku postanowień z dnia 11 grudnia 2023 r., w sprawie C-756/22 (Bank Millennium) oraz dnia 12 stycznia 2024 r., w sprawie C-488/23 (Naniowski).

W świetle powyższego warto odnotować inny wniosek Sądu Okręgowego w Warszawie o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, które dotyczy dalszych roszczeń kredytodawcy w kontekście obowiązków informacyjnych sądów. Postanowieniem z dnia 16 stycznia 2023 r., w sprawie o sygn. akt XXVIII C 20276/22¹³⁰, sąd odsyłający skierował do TSUE sześć pytań, w tym jedno o następującej treści:

„czy art. 6 ust. 1 dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich należy interpretować w ten sposób, że spoczywający na sędziu krajowym obowiązek poinformowania konsumenta o konsekwencjach prawnych, jakie może ponieść za sobą stwierdzenie nieważności umowy obejmuje tylko roszczenia restytucyjne wynikające

¹²⁸ LEX nr 3510457.

¹²⁹ Postanowienie Prezesa Trybunału z dnia 1 marca 2024 r., w sprawie C-113/23, mBank S.A. przeciwko BRW, ECLI:EU:C:2024:244, pkt 2.

¹³⁰ Postanowienie Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 16 stycznia 2023 r., XXVIII C 20276/22, LEX nr 3602747.

z nieważności umowy czy wszelkie hipotetyczne konsekwencje prawne (nawet wątpliwe, dyskusyjne lub mało prawdopodobne), jakie mogą być skutkiem nieważności umowy”.

Z treści uzasadnienia wniosku wynika, że pod pojęciem „wszelkich hipotetycznych konsekwencji prawnych” Sąd Okręgowy w Warszawie rozumiał – przede wszystkim – żądanie sądowej waloryzacji świadczenia (pkt 90 postanowienia Sądu Okręgowego) oraz roszczenie o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału (pkt 92 postanowienia Sądu Okręgowego). Sprawa została zarejestrowana w TSUE pod sygnaturą C-301/23. Niemniej Sąd Okręgowy w Warszawie pismem z dnia 27 października 2023 r. wycofał wniosek. Wobec czego Prezes Trybunału postanowieniem z dnia 10 listopada 2023 r. postanowił o wykreśleniu sprawy z rejestru TSUE¹³¹. Należy zauważyć, że odnośnie do przedstawionego zagadnienia wielokrotnie wypowiedział się Sąd Najwyższy (w szczególności po dniu 15 czerwca 2023 r.)¹³², wskazując, że skoro kredytodawca nie może domagać się roszczeń wykraczających poza kwotę udostępnionego kapitału i odsetek, to sąd nie ma obowiązku informować konsumenta o takich roszczeniach.

Dodać należy, że postanowieniem z dnia 27 kwietnia 2023 r., Juzgado de Primera Instancia n. 8 de Donostia – San Sebastián (sąd pierwszej instancji nr 8 w San Sebastián, Hiszpania)¹³³ skierował do TSUE wnioski o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym. W stanie faktycznym sprawy konsument zawarł z przedsiębiorcą (kasą oszczędnościową KUTXABANK) umowę kredytu hipotecznego. W umowie ustalono zapłatę zmiennej stopy oprocentowania obliczonej na podstawie wskaźnika referencyjnego dla kredytów hipotecznych (Índice de Referencia de Préstamos Hipotecarios, IRPH) powiększonego o marżę przedsiębiorcy. Wśród 22 pytań sformułowanych przez sąd odsyłający, jedno wydaje się istotne z perspektywy niniejszego opracowania. Sąd odsyłający zmierza bowiem do ustalenia:

„Czy praktyka polegająca na tym, że po stwierdzeniu nieuczciwego charakteru warunku umownego włączającego wskaźnik IRPH Cajas (IRPH kas oszczędnościowych) do umowy zawartej między przedsiębiorcą a konsumentem i po stwierdzeniu nieważności umowy z tego względu, że nie może ona obowiązywać po usunięciu danego warunku umownego z umowy, powstają skutki określone w art. 1303 Código Civil (kodeksu cywilnego), w wyniku czego sprawca naruszenia odnosi korzyść, bowiem odzyskuje pełną kwotę udzielonego kredytu wraz z odsetkami ustawowymi przewyższającymi kwotę odsetek ustalonych w umowie i mającymi zastosowanie do całości kwoty kredytu począwszy od dnia zawarcia umowy, jest sprzeczna z art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG?”.

¹³¹ Postanowienie Prezesa Trybunału z dnia 10 listopada 2023 r., w sprawie C-301/23, AJ przeciwko Bankowi BPH S.A., ECLI:EU:C:2023:930, pkt 2.

¹³² Zob. szerzej w pkt 3 niniejszej części opracowania.

¹³³ Postanowienie Juzgado de Primera Instancia n. 8 de Donostia – San Sebastián z dnia 27 kwietnia 2023 r., w skróconej wersji dostępne na stronie: <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=278603&page-Index=0&doclang=PL&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=480577> (dostęp: dnia 4 maja 2024 r.).

Zgodnie z przywołanym art. 1303 Código Civil (hiszpańskiego kodeksu cywilnego) po stwierdzeniu nieważności umowy jego strony zobowiązane są do wzajemnego zwrotu rzeczy będących przedmiotem umowy wraz z pożytkami oraz cenę wraz z odsetkami, z wyjątkiem przypadków przewidzianych w kolejnych artykułach¹³⁴. Należy przy tym podkreślić, że odsetki, o których mowa powyżej, nie są odsetkami za opóźnienie w wysokości ustawowej od dnia wezwania do zapłaty. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej nadał sprawie sygnaturę C-300/23 (KUTXABANK).

Podobnej kwestii dotyczy postanowienie Juzgado de Primera Instancia n. 1 de Fuenlabrada (sąd pierwszej instancji nr 1 w Fuenlabrada, Hiszpania) z dnia 31 stycznia 2024 r., w sprawie dotyczącej umowy o kartę kredytową (kredytu odnawialnego). Sąd odsyłający skierował do TSUE następujące pytanie:

„Czy art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 stoją na przeszkodzie wykładni sądowej prawa krajowego, zgodnie z którą po stwierdzeniu nieważności umowy o kredyt instytucja kredytowa jest uprawniona do żądania od konsumenta, oprócz zwrotu wypłaconego kapitału i odsetek za opóźnienie w wysokości ustawowej od dnia wezwania do zapłaty, odsetek w wysokości ustawowej od kwot kredytu wypłaconego przez konsumenta i od dnia dokonania tych wypłat?”¹³⁵.

W uzasadnieniu wniosku hiszpański sąd powoływał się m.in. na wyrok z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak). Wątpliwości sądu odsyłającego spowodowane są głównie brakiem jednomyślności hiszpańskiego orzecznictwa w odniesieniu do tego, który przepis krajowy należy zastosować w przypadku uznania umowy kredytu odnawialnego za nieważną¹³⁶. Niemniej w ocenie sądu pierwszej instancji nr 1 w Fuenlabrada rozwiązaniem pożądanym z perspektywy prawa unijnego oraz prawa krajowego jest pozbawienie przedsiębiorcy możliwości żądania odsetek w wysokości ustawowej od kwot kredytu wypłaconego przez konsumenta. Omawiana sprawa została zarejestrowana w TSUE pod sygnaturą C-88/24.

¹³⁴ Art. 1303 Código Civil brzmi: *„Declarada la nulidad de una obligación, los contratantes deben restituirse recíprocamente las cosas que hubiesen sido materia del contrato, con sus frutos, y el precio con los intereses, salvo lo que se dispone en los artículos siguientes”.*

¹³⁵ Postanowienie Juzgado de Primera Instancia n. 1 de Fuenlabrada z dnia 31 stycznia 2024 r., w skróconej wersji dostępne na stronie: <https://curia.europa.eu/juris/showPdf.jsf?text=&docid=284921&pageIndex=0&doclang=PL&mode=req&dir=&occ=first&part=1&cid=471164> (dostęp: dnia 4 maja 2024 r.).

¹³⁶ Sąd odsyłający wskazał trzy możliwe podstawy: art. 1303 Código Civil (kodeksu cywilnego), art. 3 Ley de 23 de julio de 1908 sobre nulidad de los contratos de préstamos usurarios (ustawy z dnia 23 lipca 1908 r. o nieważności lichwiarskich umów o kredyt) oraz art. 1896 akapit pierwszy Código Civil (kodeksu cywilnego). Zgodnie z tym ostatnim przepisem, kto przyjmuje nienależne świadczenie, o ile działał w złej wierze, jest zobowiązany do zapłaty odsetek ustawowych w przypadku kapitału lub zwrotu pożytków otrzymanych bądź przyszłych, w przypadku gdy otrzymana rzecz przynosi takowe. Co ciekawe w hiszpańskim orzecznictwie niekiedy przyjmuje się, że: „uznanie warunku umownego za nieuczciwy jest równoznaczne ze złą wiarą przedsiębiorcy”; tak np. wyrok Tribunal Supremo (Sądu Najwyższego) 725/2018 z dnia 19 grudnia 2018 r., ES:TS:2018:4236.

5. Wnioski

Analiza orzecznictwa Sądu Najwyższego odnoszącego się do kwestii wynagrodzenia za korzystanie z kapitału uprawnia do wyprowadzenia wniosku, że orzecznictwo to uległo zmianie na przestrzeni lat 2019–2024. Zdecydowana większość orzeczeń dotyczy przy tym wyłącznie roszczeń kredytodawcy.

Początkowo Sąd Najwyższy nie prezentował jednoznacznego stanowiska dopuszczającego lub odmawiającego dopuszczenia dochodzenia omawianych roszczeń. W wyroku z dnia 11 grudnia 2019 r., V CSK 382/18, Sąd Najwyższy zasugerował jedynie¹³⁷, że umożliwienie bankom domagania się wynagrodzenia za korzystanie z kapitału może być potencjalnie właściwym rozwiązaniem problemu wzajemnych rozliczeń stron po upadku umowy kredytowej. Następnie brak było stanowczej wypowiedzi Sądu Najwyższego w tym temacie.

Wyrażna zmiana w orzecznictwie Sądu Najwyższego nastąpiła natomiast po dniu 15 czerwca 2023 r., czyli po wydaniu przez TSUE wyroku w sprawie C-520/21 (Szcześniak). Trzeba bowiem zauważyć, że orzeczenie to zdezaktualizowało argumentację Sądu Najwyższego wyrażoną w wyroku z dnia 11 grudnia 2019 r., V CSK 382/18, która w istocie dopuszczała wysuwanie przez kredytodawców omawianych roszczeń. Dostrzegł to Sąd Najwyższy, który w szeregu postanowień odmawiających przyjęcia skargi kasacyjnej do rozpoznania, na marginesie rozważań dotyczących obowiązków informacyjnych sądów, wyraźnie wskazywał na niedopuszczalność dochodzenia przez banki roszczeń o wynagrodzenie za korzystanie z kapitału. Sąd Najwyższy nie przedstawiał przy tym żadnej szerszej argumentacji, przemawiającej za takim stanowiskiem.

Kierunek rozstrzygnięć zarysowany wspomnianymi postanowieniami – w odniesieniu do roszczeń kredytodawców – został podtrzymany w uchwale całej Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 25 kwietnia 2024 r., III CZP 25/22, w której stwierdzono: *„Jeżeli umowa kredytu nie wiąże z powodu niedozwolonego charakteru jej postanowień, nie ma podstawy prawnej do żądania przez którąkolwiek ze stron odsetek lub innego wynagrodzenia z tytułu korzystania z jej środków pieniężnych w okresie od spełnienia nienależnego świadczenia do chwili popadnięcia w opóźnienie co do zwrotu tego świadczenia”*. W konsekwencji można przyjąć, że obecne orzecznictwo Sądu Najwyższego, w kontekście roszczeń banków, jest zbieżne z rozstrzygnięciami TSUE. Zarówno na poziomie unijnym, jak i krajowym przesądziło, że kredytodawca nie może żądać wynagrodzenia za korzystanie z jego kapitału. Zarazem, w ocenie TSUE, kredytodawca nie może żądać niczego, co wykraczałoby poza kwotę udostępnionego kapitału oraz odsetek za zwłokę.

Prima facie wydawać by się mogło, że kwestia wzajemnych relacji orzecznictwa TSUE oraz Sądu Najwyższego przedstawia się odmiennie w przypadku roszczeń kredytobiorców. Na

¹³⁷ Sąd Najwyższy stwierdził bowiem wprost: *„nie rozstrzygając tej kwestii na tym etapie”*.

poziomie unijnym dopuszczono bowiem możliwość wysuwania takich roszczeń. Tymczasem Sąd Najwyższy wyraźnie temu zaprzeczył.

Powyższe stanowisko nie wydaje się jednak zasadne. Należy bowiem zauważyć, że z wyroku TSUE z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak), wyraźnie wynika, iż gdyby hipotetycznie roszczenie kredytobiorcy było dopuszczalne na gruncie prawa krajowego, to dyrektywa 93/13/EWG nie stałaby na przeszkodzie jego dochodzeniu. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej nie odniósł się do tego zagadnienia z perspektywy prawa polskiego, pozostawiając ostateczne rozstrzygnięcie co do zasadności omawianych roszczeń sądom krajowym. Wydaje się zatem, że Sąd Najwyższy wykorzystał pozostawioną przez TSUE swobodę i jednoznacznie przesądził, że na gruncie prawa krajowego roszczenia kredytobiorcy nie mają żadnej podstawy prawnej. Za trafne należałoby zatem uznać stanowisko, że orzecznictwo TSUE oraz Sądu Najwyższego nie jest w tym zakresie sprzeczne. Pogląd Sądu Najwyższego zaprezentowany w uchwale z dnia 25 kwietnia 2024 r., III CZP 25/22 – w myśl którego brak podstawy prawnej żądania wynagrodzenia za korzystanie z kapitału dotyczy „którejkolwiek ze stron” – stanowi w istocie dopełnienie stanowiska TSUE na płaszczyźnie krajowej.

Przyjęte przez Sąd Najwyższy rozstrzygnięcie może w jakiejś mierze wynikać z wątpliwości, jakie sąd ten powziął w związku ze skutkami wyroku TSUE z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak), które mogą wykraczać poza tzw. sprawy frankowe. Kwestia ta została bowiem poruszona m.in. w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 13 października 2023 r., I CSK 92/23¹³⁸. Na marginesie głównych rozważań Sąd Najwyższy zaznaczył, że:

„Wydaje się, że konsekwencje wyroku Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z 15 czerwca 2023 r., C-520/21, dla wykładni unijnego prawa konsumenckiego w ogóle (nie tylko na gruncie tzw. kredytów frankowych) mogą iść dość daleko, chroniąc konsumenta w nieproporcjonalnym zakresie, bo np. w razie nieważności umowy najmu lokalu mieszkalnego zawartej między przedsiębiorcą jako wynajmującym i konsumentem jako najemcą, że względu na abuzywność jej postanowień (czynsz indeksowany do waluty obcej np. CHF, a takie nie są czymś niespotykanym w obrocie prawnym), przedsiębiorca będzie zobowiązany do zwrotu konsumentowi – najemcy całego uiszczzonego przez niego czynszu i innych opłat (za zużycie mediów, o ile najemca nie miał zawartych umów w tej materii bezpośrednio z ich dostawcami) w wykonaniu nieważnej umowy, zaś konsument najemca będzie obowiązany jedynie do zwrotu lokalu bez obowiązku zapłaty za korzystanie z lokalu i za zużyte media, co może być szczególnie korzystne dla konsumenta, zwłaszcza gdy upadek umowy nastąpi po długim okresie jej wykonywania”.

¹³⁸ LEX nr 3615702; podobnie postanowienie składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 6 października 2023 r., III CZP 126/22, LEX nr 3611657.

Uchwała z dnia 25 kwietnia 2024 r., III CZP 25/22, może być zatem wyrazem przywołanych wątpliwości. Zastrzec jednak należy, że w chwili sporządzania niniejszej analizy nie było jeszcze dostępne jej uzasadnienie.

Na koniec warto odnieść się do zagadnienia wykładni pojęcia „rekompensata”, którego TSUE użył w kluczowym wyroku z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak). W krajowej literaturze przedstawiono bowiem liczne wątpliwości związane z tym sformułowaniem, m.in. czy pojęcie to obejmuje żądanie waloryzacji świadczenia. Na podstawie wyroku z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak), postanowień z dnia 11 grudnia 2023 r., w sprawie C-756/22 (Bank Millennium) i dnia 12 stycznia 2024 r., w sprawie C-488/23 (Naniowski) oraz wyroku z dnia 7 grudnia, w sprawie C-140/22 (mBank), a także treści pytań prejudycjalnych zadawanych przez sądy odsyłające w tych sprawach, należy stwierdzić, że w ocenie TSUE pod pojęciem „rekompensata” mieszczą się roszczenia banku kierowane na następujących podstawach:

- bank został czasowo pozbawiony możliwości korzystania ze swoich pieniędzy, przez co utracił możliwość zainwestowania ich i osiągnięcia dzięki temu korzyści¹³⁹;
- bank poniósł koszty obsługi umowy kredytu i przekazania pieniędzy konsumentowi¹⁴⁰;
- konsument odniósł korzyść polegającą na tym, że mógł czasowo korzystać z pieniędzy banku, w tym mógł je zainwestować i dzięki temu uzyskać korzyści¹⁴¹;
- konsument czasowo miał możliwość korzystania z pieniędzy banku nieodpłatnie, co byłoby niemożliwe w warunkach rynkowych¹⁴²;
- czasowe udostępnienie pieniędzy do korzystania może zostać potraktowane jako spełnienie usługi, za którą bank nie otrzymał wynagrodzenia¹⁴³;
- nastąpiła istotna zmiana siły nabywczej pieniądza, co oznacza realną stratę dla banku¹⁴⁴;
- roszczenie restytucyjne konsumenta powinno zostać obniżone o równowartość odsetek kapitałowych, które przysługiwałyby bankowi, gdyby umowa kredytu była ważna¹⁴⁵.

¹³⁹ Wyrok TSUE z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak), pkt 29 i 84; postanowienie TSUE z dnia 11 grudnia 2023 r., w sprawie C-756/22 (Bank Millennium), pkt 19 i 29.

¹⁴⁰ Wyrok TSUE z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak), pkt 29 i 84; postanowienie TSUE z dnia 11 grudnia 2023 r., w sprawie C-756/22 (Bank Millennium), pkt 19 i 29.

¹⁴¹ Wyrok TSUE z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak), pkt 29 i 84; postanowienie TSUE z dnia 11 grudnia 2023 r., w sprawie C-756/22 (Bank Millennium), pkt 19 i 29.

¹⁴² Wyrok TSUE z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak), pkt 29 i 84; postanowienie TSUE z dnia 11 grudnia 2023 r., w sprawie C-756/22 (Bank Millennium), pkt 19 i 29.

¹⁴³ Wyrok TSUE z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak), pkt 29 i 84; postanowienie TSUE z dnia 11 grudnia 2023 r., w sprawie C-756/22 (Bank Millennium), pkt 19 i 29.

¹⁴⁴ Wyrok TSUE z dnia 15 czerwca 2023 r., w sprawie C-520/21 (Szcześniak), pkt 29 i 84; postanowienie TSUE z dnia 11 grudnia 2023 r., w sprawie C-756/22 (Bank Millennium), pkt 19 i 29; postanowienie TSUE z dnia 12 stycznia 2024 r., w sprawie C-488/23 (Naniowski), pkt 25.

¹⁴⁵ Wyrok TSUE z dnia 7 grudnia 2023 r., w sprawie C-140/22 (mBank), pkt 64.

W świetle orzecznictwa TSUE powyższy katalog nie jest katalogiem zamkniętym¹⁴⁶, co wynika m.in. z treści pytania prejudycjalnego Sądu Rejonowego dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z dnia 12 sierpnia 2021 r.¹⁴⁷ („[...] domagać się także jakichkolwiek innych świadczeń, w tym należności (w szczególności...)”) oraz jednoznacznego stanowiska TSUE wyrażonego w postanowieniu z dnia 11 grudnia 2023 r., w sprawie C-756/22 (Bank Millennium), w którym TSUE wprost wskazał, że bank może domagać się wyłącznie zwrotu kwoty kapitału udostępnionego kredytobiorcy oraz odsetek za opóźnienie¹⁴⁸.

¹⁴⁶ Zob. szerzej A. Wiewiórowska-Domagalska, *Znaczenie...*, pkt 5, która wskazuje, że pojęcie to należy rozumieć niezwykle szeroko; tak też D. Rogoziński, *Klauzula oparta na WIBOR a unieważnienie umowy kredytu*, Warszawa 2023, s. 131.

¹⁴⁷ Postanowienie Sądu Rejonowego dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z dnia 12 sierpnia 2021 r., I C 1297/21, LEX nr 3320802.

¹⁴⁸ Postanowienie TSUE z dnia 11 grudnia 2023 r., w sprawie C-756/22 (Bank Millennium), pkt 29.

III. Dopuszczalność stosowania prawa zatrzymania (art. 496 w zw. z art. 497 k.c.) w sprawach frankowych

1. Wprowadzenie

Jednym z dyskusyjnych zagadnień wiążących się z rozstrzygnięciem sporów w tzw. sprawach frankowych był problem dopuszczalności skorzystania przez jedną ze stron (w szczególności bank) z prawa zatrzymania (art. 496 w zw. z art. 497 k.c.). Biorąc pod uwagę perspektywę krajową, prawo zatrzymania stanowi przedmiot licznych pytań (w tym Rzecznika Finansowego), na które odpowiedzi udziela Sąd Najwyższy. Na poziomie europejskim z kolei pytania kierowane są do TSUE. Mamy więc do czynienia z sytuacją, gdy to samo zagadnienie jest w dość szerokiej skali rozstrzygane zarówno przez Sąd Najwyższy, jak i przez TSUE. Jest ono w konsekwencji bardzo dynamiczne, w szczególności ze względu na dokonywaną przez TSUE wykładnię prawa polskiego.

Cel tej części raportu stanowi ocena, czy orzecznictwo Sądu Najwyższego dotyczące dopuszczalności korzystania z prawa zatrzymania zdezaktualizowało się w świetle orzecznictwa TSUE. Uwzględnienia wymaga także to, czy judykaty wydawane przez ten organ są zgodne z prawem polskim. Należy bowiem pamiętać, że stanowisko TSUE jest oparte na ramach prawnych, które określił zadający mu pytanie polski sąd. Trzeba więc wskazać, czy uzyskana przez TSUE informacja o stanie prawnym w Polsce była pełna. Co więcej, dokonana przez Trybunał interpretacja może nie uwzględniać perspektywy charakterystycznej dla prawa polskiego. Z tego względu niezbędne będzie wzięcie pod uwagę, czy zaproponowana przez ten sąd wykładnia polskich przepisów pozostaje w zgodzie z zasadami charakterystycznymi dla polskiego prawa zobowiązań.

Z tego względu w ramach niniejszej części raportu dokonano analizy następujących zagadnień. Po pierwsze, określono, co rozumie się przez „prawo zatrzymania” i jak wyklada się art. 497 k.c., w którym takie prawo uregulował polski ustawodawca (pkt 2). Po drugie, przedstawiono wypowiedzi orzecznictwa co do charakteru umowy kredytu – czy jest to umowa wzajemna, czy też niewzajemna (pkt 3). Należy bowiem wskazać, że art. 497 k.c. można stosować wyłącznie, gdy mamy do czynienia z umową wzajemną. Po trzecie, zbadano, jakie stanowisko wyraża Sąd Najwyższy w orzecznictwie z ostatnich lat co do dopuszczalności

podnoszenia zarzutu zatrzymania w sprawach frankowych (pkt 4). Po czwarte, ustalono, jakie jest z kolei w tym zakresie zapatrywanie TSUE wyrażane w orzecznictwie z ostatnich lat (pkt 5). Pozwoli to zestawić ze sobą poglądy reprezentowane przez te dwa organy oraz ustalić, czy – i ewentualnie jakie – są różnice między orzecznictwem Sądu Najwyższego a orzecznictwem TSUE dotyczącym prawa zatrzymania w przypadku spraw frankowych (pkt 6).

2. Prawo zatrzymania – pojęcie i istota

2.1. Prawo zatrzymania a tzw. sprawy frankowe

Prawo zatrzymania, które stanowi jeden z przedmiotów sporów w sprawach frankowych¹⁴⁹, uregulowano w dwóch przepisach w Kodeksie cywilnym. Chodzi przede wszystkim o art. 497 k.c. – w stosunku do którego ma być jednak stosowany odpowiednio art. 496 k.c. Zgodnie z tym drugim przepisem, jeżeli w razie odstąpienia od umowy strony mają dokonać zwrotu świadczeń wzajemnych, każdej z nich przysługuje tzw. prawo zatrzymania, dopóki druga strona nie zaofiaruje zwrotu otrzymanego świadczenia albo nie zabezpieczy roszczenia o ten zwrot. Odpowiednie stosowanie tego przepisu wynika z faktu, że w art. 497 k.c. jest mowa nie o odstąpieniu od umowy, ale o rozwiązaniu lub nieważności umowy wzajemnej. Gdyby chciało się więc ustalić wynikającą z niego normę, to trzeba byłoby wskazać, że w razie rozwiązania lub nieważności umowy wzajemnej, jeśli ma dojść do zwrotu wzajemnych świadczeń, każda ze stron ma prawo zatrzymania swojego świadczenia, dopóki druga strona nie zaofiaruje zwrotu otrzymanego świadczenia albo nie zabezpieczy roszczenia o ten zwrot.

Ratio legis art. 497 k.c. wynika z trafnego założenia, że strony mogły już spełnić swoje świadczenie (w całości albo w części), aby wykonać nieważną umowę (art. 58, 82, 83 k.c.) albo umowę unieważnioną później mocą oświadczenia strony (art. 84–88 k.c.) lub orzeczenia sądu (art. 388 k.c.)¹⁵⁰. Nieważność, o której mowa w art. 497 k.c., należy więc rozumieć w sposób szeroki. Może ona wynikać z różnych przyczyn¹⁵¹. Niezależnie od tego, dlaczego umowa jest nieważna, świadczenia obu stron tracą wówczas swoją prawną przyczynę (*causae*)¹⁵². Stają się one zatem nienależnymi świadczeniami, a podstawę do ich dochodzenia stanowi art. 410

¹⁴⁹ Należy bowiem odróżnić od niego prawo zatrzymania rzeczy, które uregulowano w art. 461 § 1 k.c. Zgodnie z tym przepisem: „Zobowiązany do wydania cudzej rzeczy może ją zatrzymać aż do chwili zaspokojenia lub zabezpieczenia przysługujących mu roszczeń o zwrot nakładów na rzecz oraz roszczeń o naprawienie szkody przez rzecz wyrządzoną (prawo zatrzymania)”.

¹⁵⁰ J.M. Kondek, [w:] K. Osajda, W. Borysiak (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis 2024, art. 497, nb 3.

¹⁵¹ A. Koch, [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny*, t. 3, *Komentarz. Art. 627–1088*, Warszawa 2022, art. 497, nb 3.

¹⁵² J.M. Kondek, [w:] K. Osajda, W. Borysiak (red.), *Kodeks...*, art. 497, nb 3.

k.c.¹⁵³ Z tego względu podmiot, który takie świadczenie otrzymał, jest zobowiązany do jego zwrotu¹⁵⁴. Jeżeli natomiast nieważna była umowa wzajemna, na podstawie której świadczyły już obie strony, to każdej z nich przysługuje roszczenie zwrotne w stosunku do drugiej strony (tzw. teoria dwóch kondykcji)¹⁵⁵. Przedmiot świadczenia w ramach tego roszczenia oraz jego rozmiar określają z kolei przepisy o bezpodstawnym wzbogaceniu (w szczególności art. 406, 409 czy art. 410 k.c.)¹⁵⁶.

W ramach orzecznictwa dotyczącego spraw frankowych zwraca się uwagę na konieczność zastosowania art. 410 k.c. w razie stwierdzenia nieważności umowy kredytu frankowego¹⁵⁷. W takiej sytuacji strony umowy właśnie na podstawie tego przepisu są zobowiązane do zwrotu otrzymanych świadczeń. Gdy chodzi o bank, ma on zwrócić na rzecz kredytobiorcy otrzymane raty spłaty kredytu (obejmujące zarówno kapitał, jak i odsetki). Z kolei kredytobiorca jest zobowiązany do zwrotu bankowi otrzymanych w ramach umowy kredytu środków pieniężnych (kapitału – por. pkt II niniejszego opracowania).

Za utrwalone w judykaturze można uznać stanowisko, że w przypadku gdy bank wypłacił kredytobiorcy całość lub część kwoty kredytu w ramach wykonania umowy kredytu, która nie wiąże z powodu niedozwolonego charakteru jej postanowień, a kredytobiorca dokonywał spłat kredytu, powstają dwa odrębne roszczenia z tytułu nienależnego świadczenia na rzecz każdej ze stron¹⁵⁸. W stosunku do tych dwóch różnych świadczeń o charakterze zwrotnym jest rozważana dopuszczalność stosowania prawa zatrzymania z art. 497 w zw. z art. 496 k.c.

Jedną z wątpliwości, jakie powstają w tym zakresie, jest problem z uznaniem umowy kredytu za umowę wzajemną. Ma to istotne znaczenie, ponieważ w art. 497 k.c. wprost mowa o umowie wzajemnej. Co więcej, zarówno art. 497, jak i art. 496 k.c. są umieszczone w dziale III tytułu VII, księgi trzeciej Kodeksu cywilnego zatytułowanym „Wykonanie i skutki niewykonania zobowiązań z umów wzajemnych”. Z tego względu odrębnego przesądzenia wymaga to, czy umowa kredytu jest umową wzajemną. Zostanie to jednak poddane osobnej analizie w kolejnym punkcie tej części raportu (zob. pkt 3).

¹⁵³ J.M. Kondek, [w:] K. Osajda, W. Borysiak (red.), *Kodeks...*, art. 497, nb 3.

¹⁵⁴ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 października 1999 r., I CKN 262/98, OSNC 2000, nr 4, poz. 71.

¹⁵⁵ Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021, nr 9, poz. 56; A. Koch, [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks...*, art. 497, nb 4.

¹⁵⁶ M. Gutowski, *Nieważność czynności prawnej*, Warszawa 2017, s. 466–467; A. Koch, [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks...*, art. 497, nb 4.

¹⁵⁷ Np. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 28 marca 2024 r., I CSK 200/24, Legalis; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21 marca 2024 r., I CSK 609/23, Legalis; postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 21 marca 2024 r., I CSK 681/23, Legalis; uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021, nr 9, poz. 56.

¹⁵⁸ Uchwała całej Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 25 kwietnia 2024 r., III CZP 25/22, LEX nr 3709742.

2.2. Przesłanki prawa zatrzymania i skutki skorzystania z niego przez jedną ze stron

Prawo zatrzymania ma na celu zabezpieczenie realizacji świadczeń zwrotnych¹⁵⁹. Innymi słowy, w przypadku nieważnej umowy rola tego prawa sprowadza się do tego, że druga strona zyskuje pewność otrzymania świadczenia tego rodzaju. To prawo przysługuje więc niezależnie od okoliczności, czy przedmiotem zwrotu jest całe wcześniej spełnione świadczenie, czy jedynie jego część¹⁶⁰. Spełnienie świadczenia wyłącznie w niewielkiej części nie ma zatem wpływu na niemożliwość zastosowania art. 497 k.c.

Na podstawie art. 496 k.c., który zgodnie z art. 497 k.c. stosuje się odpowiednio, można skorzystać z instytucji prawa zatrzymania do czasu, aż druga strona zaofiaruje świadczenie albo zabezpieczy roszczenie o jego zwrot. Przez zaofiarowanie świadczenia rozumie się takie działanie drugiej strony, które jest realne i należyte, co ocenia się, biorąc pod uwagę treść art. 354 k.c. Chodzi zatem o zapewnienie faktycznego otrzymania świadczenia przez drugą stronę¹⁶¹. Możliwe jest skorzystanie z wszelkich dopuszczalnych prawnie instrumentów, takich jak przykładowo przedstawienie poręczenia osoby trzeciej czy zaciągnięcie zobowiązania wekslowego¹⁶². Nie jest zatem w tym zakresie wystarczające samo złożenie oświadczenia o gotowości spełnienia świadczenia w przyszłości¹⁶³.

Na prawo zatrzymania można powołać się jednak dopiero wtedy, gdy druga strona zażąda zwrotu świadczenia¹⁶⁴. Jego realizacja następuje przez złożenie jednostronnego oświadczenia woli, które skutkuje zahamowaniem skuteczności roszczenia strony przeciwnej¹⁶⁵. Oznacza to, że druga strona nie może w sposób efektywny domagać się spełnienia na jej rzecz świadczenia, dopóki sama nie zaofiaruje zwrotu otrzymanego świadczenia albo nie zabezpieczy roszczenia o jego zwrot. Podniesienie zarzutu zatrzymania nie powoduje więc wygaśnięcia obowiązku zwrotu świadczenia, a jedynie stwarza możliwość wstrzymania się z wykonaniem swojego zobowiązania¹⁶⁶. Zarzut prawa zatrzymania zgłoszony w toku procesu ma przy tym podwójny charakter. W zakresie prawa materialnego stanowi jednostronne oświadczenie woli, prowadzące do zahamowania skuteczności roszczenia strony przeciwnej¹⁶⁷. Niemniej jest ono także jednocześnie czynnością procesową o charakterze zarzutu merytorycznego¹⁶⁸.

¹⁵⁹ W. Popiołek, [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny*, t. 2, *Komentarz. Art. 450–1088. Przepisy wprowadzające*, Warszawa 2021, art. 497, nb 2; A. Koch, [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks...*, art. 497, nb 1.

¹⁶⁰ K. Zagrobelny, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2021, art. 496, nb 3.

¹⁶¹ A. Koch, [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks...*, art. 496, nb 5.

¹⁶² A. Koch, [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks...*, art. 496, nb 5.

¹⁶³ K. Zagrobelny, [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks...*, art. 496, nb 7.

¹⁶⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 lutego 2016 r., II CSK 226/15, Legalis.

¹⁶⁵ Wyroki Sądu Najwyższego z dnia 26 czerwca 2003 r., V CKN 417/01, Legalis; z dnia 27 stycznia 2017 r., V CSK 161/16, Legalis.

¹⁶⁶ A. Koch, [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks...*, art. 496, nb 1.

¹⁶⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 marca 2022 r., II CSKP 474/22, OSNC-ZD 2022, nr 4, poz. 44.

¹⁶⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 marca 2022 r., II CSKP 474/22, OSNC-ZD 2022, nr 4, poz. 44.

Ponadto, istotnym skutkiem skorzystania z prawa zatrzymania jest wyłączenie stanu opóźnienia w spełnieniu świadczenia. Od momentu skorzystania z prawa zatrzymania w szczególności nie mogą być zatem naliczane odsetki za opóźnienie (art. 481 k.c.)¹⁶⁹. Niemniej skutki prawa zatrzymania utrzymują się wyłącznie do momentu zaofiarowania zwrotu świadczenia (zabezpieczenia roszczenia o zwrot), a nie do chwili jego spełnienia¹⁷⁰.

2.3. Prawo zatrzymania a potrącenie

Wątpliwości budzi to, czy prawo zatrzymania można stosować, gdy oba świadczenia mają charakter pieniężny. W takiej sytuacji ustawodawca przewidział bowiem instytucję potrącenia obu roszczeń względem siebie. Zgodnie bowiem z art. 498 § 1 k.c.: „Gdy dwie osoby są jednocześnie względem siebie dłużnikami i wierzycielami, każda z nich może potrącić swoją wierzytelność z wierzytelności drugiej strony, jeżeli przedmiotem obu wierzytelności są pieniądze lub rzeczy tej samej jakości oznaczone tylko co do gatunku, a obie wierzytelności są wymagalne i mogą być dochodzone przed sądem lub przed innym organem państwowym”. Przy istnieniu takiej możliwości można zastanawiać się, czemu strony – zamiast z niej skorzystać – wolą podnieść zarzut zatrzymania z art. 497 k.c. W praktyce wynika to z ograniczeń w korzystaniu z zarzutu potrącenia w procesie cywilnym, jakie wprowadził obowiązujący od 2019 r. art. 203¹ Kodeksu postępowania cywilnego¹⁷¹. W judykaturze wyrażono jednak pogląd, że prawo zatrzymania spełnia swoją funkcję jedynie w sytuacjach, gdy świadczenia obu stron są różnorodnjawowe (mają różny przedmiot) i z tego powodu ich wierzytelności nie nadają się do wzajemnego potrącenia¹⁷².

Celem podniesienia zarzutu zatrzymania jest bowiem wyłącznie zabezpieczenie interesów stron, tak aby każda z nich zrealizowała swoją wierzytelność¹⁷³. Ten skutek osiąga się także za pomocą instytucji potrącenia. Można wywodzić z tego logiczny wniosek, że zamiarem ustawodawcy nie było realizowanie za pomocą dwóch różnych instytucji tego samego ochronnego celu. Trzeba byłoby raczej uznać, że prawo zatrzymania znajduje zastosowanie w sytuacji, gdy świadczenia obu stron są różnorodnjawowe. Jednocześnie usprawiedliwione interesy obu stron w przypadku nieważności umowy kredytu chroniłaby inna instytucja – potrącenia¹⁷⁴.

¹⁶⁹ Wyroki Sądu Najwyższego z dnia 31 stycznia 2002 r., IV KKN 651/00, OSNC 2002, nr 12, poz. 155; z dnia 7 stycznia 2005 r., IV CK 204/04, Legalis.

¹⁷⁰ W. Popiołek, [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks...*, art. 496, nb 3.

¹⁷¹ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (obecnie t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 1550 ze zm.) – dalej k.p.c. Szerzej M. Dziurda, *Kodeks postępowania cywilnego. Praktyczny komentarz do nowelizacji z 2023 roku*, Warszawa 2023, art. 2031, nt 4–9.

¹⁷² P. Aślanowicz, *Kredyty waloryzowane do waluty obcej w praktyce orzeczniczej*, Warszawa 2023, s. 272. Por. zwłaszcza postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 marca 2023 r., II CSKP 1486/22, Legalis. Zob. też wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 20 października 2021 r., I ACa 155/21, Legalis.

¹⁷³ P. Aślanowicz, *Kredyty...*, s. 273.

¹⁷⁴ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 20 października 2021 r., I ACa 155/21, Legalis.

2.4. Wnioski częściowe

W orzecznictwie Sądu Najwyższego uznaje się, że w razie nieważności umowy kredytu powstają z tytułu nienależnego świadczenia dwa odrębne względem siebie roszczenia o charakterze zwrotnym, które przysługują każdej ze stron. W stosunku do tych świadczeń jest rozważana dopuszczalność stosowania prawa zatrzymania z art. 497 w zw. z art. 496 k.c.

Przyjęcie, że w sprawach frankowych bank może skorzystać z prawa zatrzymania, miałyby dwie daleko idące konsekwencje. Po pierwsze, nie musiałby świadczyć na rzecz kredytobiorcy do czasu, gdy ten drugi podmiot nie zaofiaruje zwrotu otrzymanego świadczenia albo nie zabezpieczy roszczenia o jego zwrot. Po drugie, wyłączona byłaby możliwość naliczania od tego momentu na rzecz konsumenta odsetek za opóźnienie z zapłatą świadczenia zwrotnego.

Istnieją jednak wątpliwości co do dopuszczalności skorzystania z prawa zatrzymania, gdy świadczenia obu stron mają charakter pieniężny. Taka sytuacja występuje w rozważanym przypadku. W takim bowiem wypadku zastosowanie powinna znajdować instytucja potrącenia obu roszczeń względem siebie.

3. Wzajemny charakter umowy kredytu

3.1. Wątpliwości co do wzajemnego charakteru umowy kredytu

Jednym z podstawowych problemów dotyczących kwestii, czy prawo zatrzymania z art. 497 k.c. może być stosowane w sprawach frankowych, jest określenie, jaki charakter ma umowa kredytu – wzajemny czy niewzajemny. Jak już wskazano, ta okoliczność ma istotne znaczenie, gdyż w art. 497 k.c. wprost mowa o „umowie wzajemnej”. Stanowi to jednak zagadnienie o tyle skomplikowane, że w orzecznictwie to, czy umowa kredytu ma charakter wzajemny, jest sporne¹⁷⁵. W ciągu ostatnich kilku lat pojawiły się także liczne pytania prawne kierowane przez sądy powszechne do Sądu Najwyższego, aby ten drugi organ tę kwestię przesądził¹⁷⁶.

Jeżeli uzna się, że umowa kredytu jest wprawdzie umową dwustronnie zobowiązującą, ale jednocześnie niewzajemną, instytucja prawa zatrzymania co do zasady nie znajdzie w ogóle zastosowania. W tej sytuacji każdej ze stron przysługuje jedynie roszczenie o zwrot świadczeń pieniężnych spełnionych wskutek wykonania umowy kredytu na podstawie przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu.

¹⁷⁵ Tak wprost w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 17 marca 2022 r., II CSKP 474/22, OSNC-ZD 2022, nr 4, poz. 44.

¹⁷⁶ Przykładowo na takie pytanie prawne zadane przez Sąd Apelacyjny w Gdańsku, Sąd Najwyższy miał udzielić odpowiedzi w sprawie o sygn. akt III CZP 89/22.

W pierwszej kolejności analizie poddano orzecznictwo Sądu Najwyższego, który w ostatnich latach rozstrzygał o wzajemnym charakterze umowy kredytu (pkt 3.2). Z uwagi jednak na dość lakoniczne rozważania prowadzone przez poszczególne składy Sądu Najwyższego za celowe uznano także zwięzłe uwzględnienie wypowiedzi w tej sprawie sądów apelacyjnych (pkt 3.3).

3.2. Wzajemny charakter umowy kredytu w orzecznictwie Sądu Najwyższego

3.2.1. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 2014 r. (IV CSK 440/13)

W literaturze¹⁷⁷ i orzecznictwie¹⁷⁸ często wskazuje się, że pogląd opowiadający się za dopuszczalnością skorzystania z prawa zatrzymania w sprawach kredytów frankowych wyrażono w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 2014 r., IV CSK 440/13¹⁷⁹. Jest to jednak o tyle zastanawiające, że Sąd Najwyższy w żadnym miejscu swojego uzasadnienia tego wyroku nie stwierdził, że taki pogląd przyjmuje. W uzasadnieniu referowany jest tylko pogląd Sądu Apelacyjnego, od którego orzeczenia wniesiono skargę kasacyjną. To wyłącznie w uzasadnieniu wyroku sądu drugiej instancji wskazano, że umowa kredytu jest umową kauzalną, dwustronnie zobowiązującą i wzajemną. Ta ostatnia cecha – zdaniem Sądu Apelacyjnego – miałyby wynikać z faktu, że zobowiązanie kredytodawcy do udostępnienia środków pieniężnych jest odpowiednikiem zobowiązania kredytobiorcy do zapłacenia oprocentowania i prowizji. Tymczasem Sąd Najwyższy w żadnej części swoich wywodów w wyroku z dnia 7 marca 2014 r., IV CSK 440/13, nie odniósł się do tej problematyki i nie przesądził, czy ten pogląd podziela, czy też nie.

W ramach stanowiska Sądu Najwyższego stwierdzono jedynie, że z art. 69 pr. bank. wynika, iż umowa kredytu to umowa, na podstawie której bank zobowiązuje się oddać do dyspozycji kredytobiorcy na czas oznaczony w umowie środki pieniężne z przeznaczeniem na ustalony cel, a kredytobiorca zobowiązuje się do korzystania z nich na warunkach określonych w umowie, zwrotu kwoty wykorzystanego kredytu wraz z odsetkami w oznaczonych terminach spłaty oraz zapłaty prowizji od udzielonego kredytu. Zdaniem Sądu Najwyższego oznacza to, że umowa kredytu jest zawsze umową jednostronnie profesjonalną (bank jako kredytodawca), konsensualną i tworzącą stosunek o charakterze ciągłym. Brak natomiast oceny, czy umowa kredytu jest – zdaniem Sądu Najwyższego – umową wzajemną, czy niewzajemną.

¹⁷⁷ P. Aślanowicz, *Kredyty...*, s. 267.

¹⁷⁸ Postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 2023 r., I CSK 6101/22, Legalis; z dnia 12 marca 2023 r., I CSK 5424/22, Legalis; z dnia 12 kwietnia 2023 r., I CSK 5111/22, Legalis; z dnia 12 kwietnia 2023 r., I CSK 5447/22, Legalis; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 marca 2022 r., II CSKP 474/22, OSNC-ZD 2022, nr 4, poz. 44.

¹⁷⁹ Legalis.

3.2.2. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 2017 r. (II CSK 281/16)

Za wzajemnym charakterem umowy kredytu Sąd Najwyższy opowiedział się w sposób wyraźny w wyroku z dnia 7 marca 2017 r.¹⁸⁰ Po zdefiniowaniu umowy kredytu, we wskazanym wyroku zauważono wprost, że istotną cechą tej umowy jest jej wzajemny charakter w rozumieniu art. 487 § 2 k.c. Świadczenie banku, polegające na oddaniu do dyspozycji na czas oznaczony określonej kwoty, jest bowiem ekwiwalentne wobec świadczenia kredytobiorcy, które z kolei polega na zapłacie odsetek i prowizji, niezależnie od obowiązku zwrotu wykorzystanego kredytu. Zdaniem Sądu Najwyższego to właśnie ten rodzaj i zakres ekwiwalentnych względem siebie świadczeń stron przesądza jednocześnie o odpłatnym charakterze umowy kredytu. Uzasadnienie stanowiska Sądu Najwyższego wyrażone w tym wyroku należy więc ocenić jako dość lakoniczne.

3.2.3. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 16 lutego 2021 r. (III CZP 11/20)

Więcej trudności co do przesądzenia, jakie było stanowisko Sądu Najwyższego odnośnie do charakteru umowy kredytu, występuje w przypadku uchwały z dnia 16 lutego 2021 r.¹⁸¹ Zagadnienie wzajemności świadczeń w przypadku umowy kredytu nie było w tym orzeczeniu przedmiotem szczegółowej analizy przez sąd. Na podstawie uzasadnienia powołanej uchwały nie sposób w ogóle określić, jakie ostatecznie stanowisko Sąd Najwyższy zajął w tej sprawie.

Z jednej strony stwierdzono, że opowiedzenie się za dopuszczalnością skorzystania z prawa zatrzymania nie jest sprzeczne z jednoczesnym stwierdzeniem, iż w zakresie, w jakim świadczenie kredytobiorcy polega na spłacie kredytu (a zatem stanowi jedynie zwrot kapitału bez odsetek), nie może być traktowane jako świadczenie wzajemne względem oddania przez bank tego kapitału do dyspozycji kredytobiorcy. To sugerowałoby, że Sąd Najwyższy stoi na stanowisku, iż umowa kredytu jest umową niewzajemną. W nawiasie użyto jednak sformułowania: „*jest nim zobowiązanie kredytobiorcy do zapłacenia oprocentowania i prowizji*”. Zdaje się więc, że Sąd Najwyższy uznał, iż świadczenie kredytobiorcy, które polega na zapłacie oprocentowania i prowizji, jest wzajemne w stosunku do świadczenia kredytodawcy. To z kolei oznaczałoby, że Sąd Najwyższy jednak uznaje umowę kredytu za umowę wzajemną.

3.2.4. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 marca 2022 r. (II CSKP 474/22)

Za tym, że umowa kredytu ma charakter wzajemny, wprost opowiedziano się w wyroku z dnia 17 marca 2022 r.¹⁸² Sąd Najwyższy stanął na stanowisku, iż „w odniesieniu do umowy kredytu

¹⁸⁰ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 2017 r., II CSK 281/16, Legalis.

¹⁸¹ Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 16 lutego 2021 r., III CZP 11/20, OSNC 2021, nr 6, poz. 40.

¹⁸² Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 marca 2022 r., II CSKP 474/22, OSNC-ZD 2022, nr 4, poz. 44.

w orzecznictwie został wyrażony pogląd, który akceptuje Sąd Najwyższy w składzie rozpoznającym sprawę, że umowa kredytu jest umową wzajemną”. W wyroku powołano się na brzmienie art. 487 § 2 k.c., zgodnie z którym umowa jest wzajemna, gdy obie strony zobowiązują się w taki sposób, że świadczenie jednej z nich ma być odpowiednikiem świadczenia drugiej. Sąd Najwyższy przyjął, że nie każda umowa dwustronnie zobowiązująca jest jednocześnie zawsze umową wzajemną. W tym zakresie istotna nie jest jedynie okoliczność, czy strony takiej umowy są jednocześnie względem siebie dłużnikiem i wierzycielem. Kluczową cechą pozwalającą wyróżnić umowy wzajemne stanowi bowiem istnienie dwóch rodzajowo różnych, ale wzajemnie ekwiwalentnych świadczeń. Innymi słowy świadczenie jednej strony umowy wzajemnej musi być odpowiednikiem świadczenia strony przeciwnej.

Zdaniem Sądu Najwyższego ekwiwalentność świadczeń, która jest charakterystyczna dla umów wzajemnych, nie powinna być jednak utożsamiana z istnieniem świadczeń różnych przedmiotowo (np. pieniądze za rzecz, pieniądze za usługi). Główne znaczenie należy przypisać temu, czy świadczenie jednej strony odpowiada (stanowi ekwiwalent) świadczeniu drugiej strony. W przypadku umowy kredytu obie strony wprowadzie świadczą w pieniądzu, ale nie oznacza to, że ich świadczenia są identyczne. Nie można bowiem pomijać takiej kwestii, jak chociażby podstawa prawna świadczeń. Tym samym można uznać, że Sąd Najwyższy opowiedział się za kwalifikacją umowy kredytu jako umowy wzajemnej.

3.2.5. Postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 2023 r. (I CSK 6101/22) oraz z dnia 12 kwietnia 2023 r. (I CSK 5424/22)

W kontekście opowiedzenia się za dopuszczalnością uznania umowy kredytu za umowę wzajemną należy także wymienić dwa postanowienia Sądu Najwyższego: z dnia 18 stycznia 2023 r., I CSK 6101/22¹⁸³ oraz z dnia 12 kwietnia 2023 r., I CSK 5424/22¹⁸⁴. W obu tych postanowieniach zasadniczo ograniczono się do stwierdzenia, że stanowisko Sądu Najwyższego co do wzajemnego charakteru umowy kredytu jest jednolite.

3.2.6. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 2023 r. (III CZP 152/22)

Ponownie dnia 13 kwietnia 2023 r.¹⁸⁵ Sąd Najwyższy miał rozpoznawać zagadnienie prawne: „czy umowa kredytu bankowego indeksowanego jest umową wzajemną w rozumieniu art. 487 § 2 k.c.?”. W tym jednak wypadku Sąd Najwyższy zawiesił postępowanie w tej sprawie do czasu wydania przez TSUE orzeczenia, któremu nadano sygnaturę C-28/22. Brak więc we wskazanym postanowieniu Sądu Najwyższego jakichkolwiek rozważań co do tego, czy umowa kredytu ma charakter wzajemny, czy też nie.

¹⁸³ Legalis.

¹⁸⁴ Legalis

¹⁸⁵ Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 2023 r., III CZP 152/22, Legalis.

3.2.7. Postanowienie składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 6 października 2023 r. (III CZP 126/22)

Zagadnienie wzajemnego charakteru umowy kredytu było przedmiotem orzeczenia wydanego w dniu 6 października 2023 r. przez skład siedmiu sędziów Sądu Najwyższego¹⁸⁶. Wskazane postanowienie stanowi wynik przedstawionego przez Rzecznika Finansowego do rozpoznania przez Sąd Najwyższy zagadnienia prawnego: „Czy umowa o kredyt bankowy, jako umowa nazwana, uregulowana poza kodeksem cywilnym w ustawie z dnia 29 sierpnia 1997 r. – prawo bankowe, jest umową wzajemną czy też umową dwustronnie zobowiązującą, ale nie wzajemną?”

Rzecznik Finansowy¹⁸⁷ w szczególności zwrócił uwagę na fakt, że rozstrzygnięcie wątpliwości co do charakteru umowy kredytu ma istotne znaczenie dla przebiegu rozliczania się obu stron, czyli (1) zwrotu przez kredytodawcę (bank) rat kapitałowo-odsetkowych oraz (2) zwrotu przez kredytobiorcę wypłaconej przez bank kwoty kredytu w nominalnej wysokości. Jednocześnie Rzecznik wskazał we wniosku, jakie zajmuje stanowisko. Zdaniem Rzecznika umowa kredytu uregulowana w art. 69 ust. 1 pr. bank. jest umową dwustronnie zobowiązującą i odpłatną, ale o charakterze niewzajemnym. Podstawę oceny Rzecznika stanowiło twierdzenie, że umowa kredytu nie może zostać uznana za umowę wzajemną, ponieważ „nie spełnia kryteriów wskazanych w art. 487 § 2 k.c. Istotą umowy wzajemnej jest bowiem różnorodność świadczeń obu stron umowy”.

Do odmiennych wniosków, jak się wydaje, doszedł jednak Sąd Najwyższy, rozpoznając wniosek Rzecznika Finansowego. Sąd Najwyższy wprawdzie nie podjął w tym zakresie uchwały, tylko zwrócił się do TSUE z pytaniem prejudycjalnym:

„Czy art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.Urz. UE L 95, s. 29) należy interpretować w ten sposób, że w razie niemożności dalszego obowiązywania umowy kredytu jako umowy wzajemnej, po wyeliminowaniu z niej nieuczciwych warunków, nie stoją one na przeszkodzie stosowaniu, względnie nie ograniczają stosowania przepisów prawa krajowego, takich jak art. 496 w związku z art. 497 k.c. (prawo zatrzymania – *ius retentionis*), zezwalających sądowi – na skutek podniesienia zarzutu przez pozwaną instytucję kredytową w postępowaniu z powództwa konsumenta – na zastrzeżenie w wyroku uwzględniającym roszczenie restytucyjne konsumenta o zwrot kwoty zapłaconej w wykonaniu nieważnej umowy kredytu, że spełnienie tego świadczenia przez instytucję kredytową nastąpi wtedy, gdy konsument zaofiaruje zwrot kapitału wypłaconego z tytułu wykonania tej umowy albo zabezpieczy spełnienie tego świadczenia?”.

Niemniej można uznać, że skoro w pytaniu prejudycjalnym użyto sformułowania „obowiązywanie umowy kredytu jako umowy wzajemnej”, to Sąd Najwyższy w sposób pośredni uznał tę umowę za wzajemną. Miał natomiast wątpliwości, czy w takiej sytuacji przepi-

¹⁸⁶ Postanowienie składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 6 grudnia 2023 r., III CZP 126/22, LEX nr 3611657.

¹⁸⁷ Zob. <https://legalis.pl/umowa-kredytu-to-umowa-wzajemna/> (dostęp: dnia 26 kwietnia 2024 r.).

sy unijne chroniące konsumentów nie wyłączają stosowania przepisów prawa krajowego (art. 496 w zw. z art. 497 k.c.).

W uzasadnieniu omawianego postanowienia zawarto stwierdzenie, że: „Wydaje się również, że po wyroku z 15 czerwca 2023 r., C-520/21 – w którym Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej przesądził, że art. 6 i art. 7 dyrektywy nr 93/13 należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie wykładni sądowej prawa krajowego, zgodnie z którą instytucja kredytowa ma prawo żądać od konsumenta rekompensaty wykraczającej poza zwrot kapitału wypłaconego z tytułu wykonania tej umowy oraz poza zapłatę ustawowych odsetek za zwłokę od dnia wezwania do zapłaty – kwestia czy na płaszczyźnie prawa Unii Europejskiej dopuszczalne jest, co do zasady, skorzystanie przez instytucję kredytową z przewidzianego w prawie krajowym zarzutu zatrzymania jest otwarta”. Sąd Najwyższy dodał, że: „W przypadku, gdy spełnione przez konsumenta na rzecz banku na podstawie nieważnej umowy kredytu świadczenia z tytułu spłaty kredytu są równej wysokości, bądź niższe od kwoty wypłaconego konsumentowi przez bank kredytu, trudno jest mówić, że skorzystanie przez bank z zarzutu zatrzymania narusza uzasadnione interesy konsumenta, gdy ten wykorzystał środki uzyskane z kredytu na zakup dóbr materialnych (zwłaszcza nieruchomości, których konsument nie nabyłby, gdyby nie środki finansowe uzyskane z umowy kredytowej), które pozostają w jego dyspozycji i przynoszą mu korzyści majątkowe (w tym następuje wzrost wartości nabytych w ten sposób dóbr materialnych, przede wszystkim nieruchomości) i osobiste. Wydaje się też, że źródłem dyskwalifikacji uprawnienia banku do podniesienia zarzutu zatrzymania nie może być art. 7 ust. 1 dyrektywy nr 93/13, gdyż wystarczającymi sankcjami z tego punktu widzenia jest stwierdzenie nieważności umowy kredytowej zawierającej abuzywne postanowienia i brak możliwości dochodzenia przez bank wynagrodzenia za korzystanie z kapitału”.

3.3. Wzajemny charakter umowy kredytu w orzecznictwie sądów apelacyjnych

3.3.1. Poglądy przeciw wzajemnemu charakterowi umowy kredytu

W przeciwieństwie do judykatury Sądu Najwyższego, w orzecznictwie sądów apelacyjnych zagadnienie wzajemnego charakteru umowy kredytu było niejednokrotnie przedmiotem bardziej złożonej analizy. Co więcej, analiza ta doprowadziła poszczególne składy orzekające do kwalifikacji umowy kredytu w sposób odmienny niż ten dominujący w orzeczeniach Sądu Najwyższego – tj. jako umowy niewzajemnej¹⁸⁸.

W szczególności warto zwrócić uwagę na pogląd wyrażony przez Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z dnia 20 października 2021 r.¹⁸⁹, w którym dokonano szczegółowej analizy (nie)wzajemnego charakteru umowy kredytu. Sąd w pierwszej kolejności zwrócił uwagę

¹⁸⁸ Zob. np. wyroki Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 20 października 2021 r., I ACa 155/21, Legalis oraz z dnia 21 lutego 2022 r., I ACa 103/21, Legalis.

¹⁸⁹ Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia z 20 października 2021 r., I ACa 155/21, Legalis.

na podobieństwo między umową kredytu a umową pożyczki oprocentowanej. Obie umowy mają te same – kluczowe z punktu widzenia dokonania rozróżnienia na umowy wzajemne i niewzajemne – cechy. Łączy je: (1) pierwotny obowiązek pozostawienia kwoty pożyczki/kredytu do dyspozycji pożyczkobiorcy/kredytobiorcy oraz (2) następczy obowiązek pożyczkobiorcy/kredytobiorcy zwrotu pożyczonego kapitału oraz zapłaty wynagrodzenia za korzystanie z kapitału (odsetki lub w przypadku kredytu – odsetki i prowizja).

Co więcej, mimo że między umową pożyczki oprocentowanej a umową kredytu występują różnice, to jednak – zdaniem Sądu Apelacyjnego – nie odnoszą się do takich elementów konstrukcji obu umów, które można by uznać za istotne z punktu widzenia kwalifikacji danej umowy jako umowy wzajemnej. Różnice te dotyczą bowiem przede wszystkim kręgu podmiotów uprawnionych do udzielania kredytu (wyłącznie bank) i pożyczki (oprócz banku także inne podmioty), przedmiotu umowy (wyłącznie pieniądze w umowie kredytu, pieniądze lub rzeczy oznaczone co do gatunku w umowie pożyczki), czy też konieczności wskazania celu udzielonego kredytu (a brak tego obowiązku w przypadku pożyczki). Zdaniem Sądu Apelacyjnego nie są to różnice mające znaczenie dla oceny, czy obie umowy powinny kwalifikować się jako wzajemne.

Z tego względu punktem wyjścia dla Sądu Apelacyjnego była ocena charakteru (wzajemny czy niewzajemny) umowy pożyczki oprocentowanej, która – w przeciwieństwie do umowy kredytu – była już przedmiotem szerszej analizy w piśmiennictwie. Zauważono jednak, że również i w zakresie tej umowy istnieją w doktrynie rozbieżności.

Sąd Apelacyjny zwrócił uwagę na szereg kryteriów, które są kluczowe dla oceny wzajemnego (bądź niewzajemnego) charakteru danej umowy.

Po pierwsze, wskazano, że odpłatność umowy nie jest wystarczająca do przyjęcia, że umowa ma wzajemny charakter. Należy bowiem ustalić, czy świadczenia obu stron pozostają w stosunku „bezpośredniej wymiany”. Wynika to z faktu, że celem umowy wzajemnej jest doprowadzenie do wymiany dóbr, a zatem są to *par excellence* akty obrotowe. Trzeba więc najpierw prawidłowo ustalić, co stanowi świadczenie każdej ze stron (umowy kredytu i umowy pożyczki oprocentowanej). W dalszej kolejności dopiero można rozważyć, czy te świadczenia pozostają ze sobą w stosunku bezpośredniej wymiany.

Po drugie, należy zbadać, czy można – choćby potencjalnie – zastosować wszelkie przepisy z działu III „Wykonanie i skutki niewykonania zobowiązań z umów wzajemnych”, który znajduje się w tytule VII, księgi trzeciej w Kodeksie cywilnym. Chodzi więc o art. 487–497 k.c. Omawiane przepisy zostały dostosowane do szczególnych cech umów wzajemnych. Jeżeli zatem te artykuły nie nadają się do zastosowania do danej umowy, to uprawniony będzie wniosek, że nie stanowi ona umowy wzajemnej¹⁹⁰. Nie ma bowiem odpowiednich cech,

¹⁹⁰ Por. w tym zakresie wyrok Sądu Najwyższego z dnia 20 października 2006 r., IV CSK 125/06, OSNC-ZD 2008, nr 1, poz. 7, który tego argumentu użył do stwierdzenia, że umowa ubezpieczenia nie jest umową wzajemną.

które uzasadniały stosowanie wobec niej wyodrębnionego, szczególnego reżimu prawnego dla umów wzajemnych.

W dalszej części uzasadnienia Sąd Apelacyjny dokonał oceny zarówno umowy pożyczki, jak i umowy kredytu pod kątem dwóch wyróżnionych kryteriów.

Po pierwsze, uznano, że świadczenia stron w przypadku umowy pożyczki i umowy kredytu są podobne. W umowie pożyczki świadczenie obu stron stanowi przeniesienie własności pieniędzy lub innych rzeczy określonych tylko co do gatunku. Najpierw jest to obowiązek pożyczkodawcy, a następnie pożyczkobiorcy. W umowie kredytu z kolei świadczenie kredytodawcy (banku) stanowi oddanie do dyspozycji kredytobiorcy na czas oznaczony w umowie środków pieniężnych. Świadczenie kredytobiorcy polega natomiast na spłacie (dokonanie zwrotu kapitału) oraz zapłacie wynagrodzenia (odsetek i prowizji) w określonych umową terminach. Oba świadczenia mają więc charakter pieniężny. Zdaniem Sądu Apelacyjnego – ze względu na jednorodność świadczeń (pieniądz za pieniądz) – w obu umowach relacja bezpośredniej wymiany dóbr nie zachodzi. Wymiana w rozumieniu przepisów o umowach wzajemnych zasadniczo obejmuje bowiem wymianę różniących się od siebie świadczeń.

Po drugie, niektóre przepisy dotyczące umów wzajemnych (art. 487–497 k.c.) nie są odpowiednie ani do umowy kredytu, ani do umowy pożyczki. Sąd Apelacyjny zwrócił bowiem uwagę, że już art. 488 k.c. jest wyłączony „przez samą istotę umowy kredytu i pożyczki”. Z kolei przewidziana w art. 490 k.c. możliwość powstrzymania się ze świadczeniem jest nieprzydatna – zwłaszcza, że istnieją odrębne uregulowania dopasowane do szczególnego charakteru tych dwóch umów (np. art. 721 k.c. czy art. 70 i 75 pr. bank.). Wątpliwości także budzi – zdaniem tego Sądu Apelacyjnego – przydatność stosowania art. 492 k.c. do obu omawianych umów. Zastosowania natomiast na pewno nie znajdują – ani do umowy pożyczki, ani do umowy kredytu – art. 493–495 k.c. W tym miejscu w uzasadnieniu odniesiono się także do dopuszczalności stosowania przepisów o prawie zatrzymania (art. 496 i 497 k.c.).

Zdaniem Sądu Apelacyjnego widoczna jest nieprzystawalność przepisów o zatrzymaniu do umowy kredytu. Usprawiedliwione interesy obu stron w przypadku nieważności umowy kredytu chroni bowiem instytucja potrącenia. Zatrzymanie spełnia natomiast swoją funkcję tam, gdzie świadczenia są różnorodnej natury i z tego powodu wierzytelności obu stron nie nadają się do potrącenia (art. 496 i 497 k.c. oraz art. 461 k.c.).

Przeprowadzana przez Sąd Apelacyjny analiza doprowadziła go do stwierdzenia, że „*umowa kredytu nie jest umową wzajemną*”. Podobna argumentacja i konkluzja została przyjęta także w innych orzeczeniach sądów apelacyjnych¹⁹¹.

¹⁹¹ Zob. np. wyroki Sądu Apelacyjnego w Warszawie: z dnia 21 lutego 2022 r., I ACa 103/21, Legalis; z dnia 4 grudnia 2019 r., I ACa 442/18, Legalis; z dnia 23 lutego 2022 r., I ACa 31/21, Legalis; z dnia 12 maja 2022 r., V ACa 624/21, Legalis; z dnia 9 maja 2022 r., VI ACa 28/21, Legalis; z dnia 28 kwietnia 2022 r., VI ACa 931/21, Legalis; wyroki Sądu Apelacyjnego w Lublinie: z dnia 24 października 2022 r., I ACa 6/22, Legalis; z dnia 11 grudnia 2023 r., I ACa 544/23, Legalis; z dnia 10 października 2023 r., I ACa 345/23, Legalis.

3.3.2. Poglądy za wzajemnym charakterem umowy kredytu

W orzecznictwie sądów apelacyjnych wyrażany jest jednak także pogląd, że umowa kredytu jest umową wzajemną. W tym zakresie można wymienić choćby wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 15 grudnia 2021 r.¹⁹², w którym wprost przyjęto, że cechą umowy kredytu stanowi jej wzajemny charakter w rozumieniu art. 487 § 2 k.c. Zdaniem Sądu Apelacyjnego ekwiwalentem świadczenia banku, polegającego na oddaniu do dyspozycji na czas oznaczony określonej kwoty, jest zapłata odsetek i prowizji, niezależna od obowiązku zwrotu wykorzystanego kredytu. Ten rodzaj oraz zakres ekwiwalentnych względem siebie świadczeń przesądza – zdaniem Sądu Apelacyjnego – również o odpłatnym charakterze umowy kredytu. Co więcej, zobowiązanie kredytodawcy do udostępnienia środków pieniężnych jest „odpowiednikiem zobowiązania kredytobiorcy do zapłacenia oprocentowania i prowizji”. Posłużenie się przez Sąd Apelacyjny terminem „odpowiednik” bezpośrednio nawiązuje do brzmienia art. 487 § 2 k.c., gdzie również użyto tego sformułowania.

Za wzajemnym charakterem umowy kredytu opowiedziano się także w innych orzeczeniach sądów apelacyjnych, przywołując argumentację podobną do użytej przez Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z dnia 15 grudnia 2021 r.¹⁹³ Elementem wspólnym wielu wyroków jest także odwoływanie się do orzeczenia Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 2017 r., II CSK 281/16¹⁹⁴.

3.4. Wnioski częściowe

Od 2017 r. Sąd Najwyższy konsekwentnie przyjmuje, że umowa kredytu jest umową wzajemną. Zauważa się, że świadczenia stron w umowie tego rodzaju są względem siebie „odpowiednikami”, o których mowa w art. 487 § 2 k.c. Ten pogląd został także utrzymany w postanowieniu składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 6 października 2023 r., III CZP 126/22. Brak jednak w orzecznictwie Sądu Najwyższego pogłębionych rozważań co do tego, dlaczego umowa kredytu może być uznana za umowę wzajemną. Bardziej kompleksowa wykładnia art. 487 § 2 k.c. pod kątem kwalifikacji tego rodzaju umowy jest dokonywana przez sądy apelacyjne. Można wymienić w tym zakresie choćby wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 20 października 2021 r., I ACa 155/21. Ta analiza prowadzi jednak sądy apelacyjne niejednokrotnie do wniosku, że umowa kredytu nie jest umową wzajemną.

¹⁹² Wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 15 grudnia 2021 r., I ACa 448/18, Legalis.

¹⁹³ Zob. wyroki Sądu Apelacyjnego w Warszawie: z dnia 25 listopada 2021 r., I ACa 266/18, Legalis; z dnia 12 sierpnia 2021 r., VI ACa 349/19, Legalis; z dnia 25 listopada 2020 r., VI ACa 779/19, Legalis; z dnia 22 października 2020 r., I ACa 709/19, Legalis; wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 23 czerwca 2021 r., V ACa 573/20, Legalis.

¹⁹⁴ Tak np. wyroki Sądu Apelacyjnego w Katowicach: z dnia 19 lipca 2023 r., V ACa 325/22, Legalis; z dnia 7 marca 2022 r., I ACa 73/21, Legalis; z dnia 24 maja 2022 r., I ACa 396/21, Legalis; wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 23 marca 2022 r., VI ACa 956/20, Legalis.

Niemniej, biorąc pod uwagę dotychczasowe orzecznictwo TSUE w odniesieniu do spraw frankowych, stanowisko Sądu Najwyższego nie uległo w tym zakresie dezaktualizacji. W szczególności z żadnego z uzasadnień orzeczeń Trybunału nie wynika, że nieuprawniona jest przyjmowana przez Sąd Najwyższy interpretacja art. 487 § 2 k.c.

4. Prawo zatrzymania a kredyty frankowe w orzecznictwie Sądu Najwyższego z ostatnich lat

4.1. Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 16 lutego 2021 r. (III CZP 11/20)

Sąd Najwyższy kilkakrotnie wypowiadał się co do dopuszczalności powoływania się na prawo zatrzymania z art. 496 w zw. z art. 497 k.c. w odniesieniu do umowy kredytu frankowego. Chronologicznie pierwsza była uchwała Sądu Najwyższego z dnia 16 lutego 2021 r., III CZP 11/20¹⁹⁵. W uzasadnieniu uznano, że w przypadku nieważności umowy kredytu frankowego zarówno ochronie jednej ze stron „niedoszłej” umowy przed niewypłacalnością drugiej, jak i ochronie przed wcześniejszym przedawnieniem roszczenia jednej z nich, służy prawo zatrzymania (art. 496 w zw. z art. 497 k.c.). Sąd Najwyższy stanął przy tym na stanowisku, że możliwości skorzystania z prawa zatrzymania, które wymaga uprzedniego złożenia odpowiedniego oświadczenia woli, *„nie przekreśla stwierdzenie, że w zakresie, w jakim spłaty kredytu stanowią jedynie zwrot kapitału (bez odsetek), nie mogą być traktowane jako świadczenie wzajemne względem oddania przez bank tego kapitału do dyspozycji kredytobiorcy”*. W sytuacji gdy świadczenie kredytobiorcy polega wyłącznie na zwrocie otrzymanego od banku kapitału, nie mamy do czynienia z umową wzajemną. Mogłoby się wydawać, że automatycznie powinno to wyłączać dopuszczalność skorzystania z prawa zatrzymania (zob. pkt 3 tej części raportu).

Tak jednak zdaniem Sądu Najwyższego nie jest. W uzasadnieniu uchwały z dnia 16 lutego 2021 r., III CZP 11/20, organ ten wskazał, że – biorąc pod uwagę treść art. 496 w zw. z art. 497 k.c. – obowiązek zwrotu wykorzystanego kapitału w odniesieniu do obowiązku oddania środków pieniężnych do dyspozycji kredytobiorcy jest *„czymś więcej niż zobowiązaniem do świadczenia wzajemnego”*, a nie *„czymś mniej”*. Ma on bowiem charakter bardziej podstawowy niż obowiązek zapłaty oprocentowania czy wynagrodzenia ze korzystanie z cudzego kapitału. To rozumowanie *a minori ad maius* Sądu Najwyższego miałoby uzasadniać zastosowanie art. 496 w zw. z art. 497 k.c. także w celu zabezpieczenia roszczenia restytucyjnego banku, nawet jeżeli – jak zdaje się, że przesądził pośrednio Sąd Najwyższy – nie ma ono charakteru wzajemnego.

¹⁹⁵ OSNC 2021, nr 6, poz. 40.

W dalszej kolejności Sąd Najwyższy zauważył, że zabezpieczenie interesów stron nieważnej umowy przed ryzykiem niewypłacalności dłużnika stanowi również instytucja potrącenia (art. 498 i n. k.c.). Tak samo jak w przypadku prawa zatrzymania, skorzystanie z tej instytucji wymaga złożenia odpowiedniego oświadczenia woli. Jest to wyrazem poszanowania autonomii woli uprawnionego. W omawianym uzasadnieniu brak jednak rozważań, jaki jest stosunek obu instytucji (prawa zatrzymania i potrącenia). Wydaje się, że Sąd Najwyższy uznał, iż można skorzystać – według wyboru stron – zarówno z jednej, jak i drugiej instytucji.

4.2. Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego – Izba Cywilna – zasada prawna – z dnia 7 maja 2021 r. (III CZP 6/21)

Następnie zapadła uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21¹⁹⁶. W jej uzasadnieniu Sąd Najwyższy także stanął na stanowisku, że – w celu uniknięcia zagrożeń związanych z niewypłacalnością kredytobiorcy – kredytodawca może skorzystać z przewidzianego w art. 497 w zw. z art. 496 k.c. prawa zatrzymania, chroniąc w ten sposób swe roszczenie o zwrot wykorzystanego kapitału (bez odsetek). Zdaniem Sądu Najwyższego obowiązek zwrotu wykorzystanego kapitału jest – w relacji do obowiązku oddania środków pieniężnych do dyspozycji kredytobiorcy – „*czymś więcej niż zobowiązaniem do świadczenia wzajemnego (ma charakter bardziej podstawowy niż obowiązek zapłaty oprocentowania lub wynagrodzenia), a nie czymś mniej*”. Sąd Najwyższy uznał więc, że wnioskowanie *a minori ad maius* prowadzi do konkluzji, iż także w ramach roszczeń zwrotnych w razie nieważności umowy kredytu frankowego jest możliwe skorzystanie z prawa zatrzymania.

4.3. Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 marca 2022 r. (II CSKP 474/22)

Należy zwrócić uwagę także na wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 marca 2022 r., II CSKP 474/22¹⁹⁷. Sąd Najwyższy stanął w tym orzeczeniu na stanowisku, że umowa kredytu stanowi umowę wzajemną. Jednocześnie uznał, że ten wniosek nie jest równoznaczny ze stwierdzeniem, iż prawo zatrzymania z art. 496 w zw. z art. 497 k.c. może być podnoszone w tzw. sprawach frankowych. Każdorazowo jest bowiem niezbędne zbadanie, czy w danej sprawie można skorzystać z zarzutu prawa zatrzymania. Nie można więc *a priori* z samego faktu zakwalifikowania konkretnej umowy jako wzajemnej wyciągać wniosku, że stronom przysługuje prawo zatrzymania. W omawianym wyroku Sąd Najwyższy zwrócił uwagę na kilka zagadnień.

¹⁹⁶ OSNC 2021, nr 9, poz. 56.

¹⁹⁷ OSNC-ZD 2022, nr 4, poz. 44.

Po pierwsze, dla dopuszczalności skorzystania z prawa zatrzymania nie ma znaczenia to, czy roszczenie o zwrot przedmiotu świadczenia było stwierdzone wyrokiem sądu lub innego właściwego organu, a nawet nie musi być ono uznane przez drugą stronę. Prawo zatrzymania stanowi bowiem uprawnienie o charakterze prawnokształtującym. W tym wypadku następuje ograniczone czasowo przekształcenie treści stosunku prawnego łączącego obie strony, wpływające na możliwość realizacji uprawnienia, w stosunku do którego druga strona zgłosiła zarzut zatrzymania. Nie oznacza to jednak, że strona może bez kontroli sądu podnieść zarzut zatrzymania dotyczący dowolnego roszczenia. Biorąc pod uwagę okoliczność, że stanowi ono uprawnienie prawnokształtujące, musi przysługiwać osobie, która posiada status „osoby uprawnionej”. Innymi słowy, samo powołanie się na prawo zatrzymania nie można uznać za wystarczające. Strona nie musi bowiem mieć prawa do żądania spełnienia świadczenia o określonej wartości, co podlega ocenie sądu.

Po drugie, prawo zatrzymania miałyby w tym wypadku odnosić się do odrębnych roszczeń przysługujących konsumentowi i kredytodawcy o zwrot świadczeń pieniężnych spełnionych w wykonaniu umowy kredytu z powodu nieważności tej umowy. Wynika z tego, że bank musi mieć wierzytelność w stosunku do kredytobiorcy z tytułu zwrotu kwoty udzielonej na podstawie tej umowy. To zagadnienie wymaga każdorazowego zbadania choćby pod kątem terminu przedawnienia z art. 117 § 2¹ k.c. Zgodnie bowiem z tym przepisem po upływie terminu przedawnienia nie można domagać się zaspokojenia roszczenia przysługującego przeciw konsumentowi. Tymczasem w sprawach frankowych mamy do czynienia właśnie z występowaniem konsumenta po drugiej stronie stosunku obligacyjnego z bankiem.

Po trzecie, z uzasadnienia wyroku można wywodzić wniosek, że każdorazowo trzeba uwzględnić także okoliczność, czy i – ewentualnie, w jakim zakresie – świadczenia stron zostały już choćby w części spełnione. W razie bowiem, gdy spełniono świadczenie w części, strona, która nie podniosła zarzutu zatrzymania, nie powinna zaofiarować zwrotu „pełnego świadczenia” z umowy kredytu, a jedynie odpowiednią, wciąż niespełnioną część.

Po czwarte, możliwość skorzystania z prawa zatrzymania nie budzi wątpliwości jedynie wtedy, gdy świadczenia obu stron nie są jednorodnjowe. Tymczasem w sytuacji, gdy obie strony są zobowiązane do wzajemnego spełnienia świadczeń pieniężnych, ustawodawca przewidział w Kodeksie cywilnym dalej idącą instytucję – potrącenie wzajemnych wierzytelności (art. 498 i n. k.c.). Trzeba więc rozważyć, czy w razie dopuszczalności potrącenia ze sobą obu roszczeń jest zasadne w ogóle stosowanie prawa zatrzymania.

Chociaż nie zostało to wyraźnie stwierdzone w omawianym wyroku Sądu Najwyższego, biorąc pod uwagę jego uzasadnienie, można uznać, że ten organ skłaniał się ku pogładowi o niedopuszczalności korzystania z prawa zatrzymania w sprawach frankowych.

4.4. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 8 lutego 2023 r. (I CSK 5968/22)

Sąd Najwyższy w pierwszej kolejności wskazał, że jeżeli obie strony są zobowiązane do wzajemnego spełnienia świadczeń pieniężnych, istnieje w Kodeksie cywilnym instytucja potrącenia wzajemnych wierzytelności (art. 498 i n. k.c.). Skutkiem tej instytucji jest umorzenie wierzytelności do wysokości wierzytelności niższej. Biorąc pod uwagę jej istnienie – i zgodnie z ogólną zasadą prawa, wyrażającą się w łacińskiej paremii *nemo auditur propriam turpitudinem allegans* – sąd uznał, że strona nie może czerpać korzyści z sytuacji, którą sama ukształtowała jako efekt własnego bezprawnego działania. Sąd Najwyższy wziął także pod uwagę brzmienie art. 7 ust. 1 w zw. z motywem 24 dyrektywy 93/13/EWG, który zobowiązuje państwa członkowskie do zapewnienia stosownych i skutecznych środków zapobiegających dalszemu stosowaniu nieuczciwych warunków w umowach zawieranych przez sprzedawców lub dostawców z konsumentami. Uznał, że w świetle tych unormowań prawa unijnego niedopuszczalne byłoby takie ukształtowanie sytuacji prawnej konsumenta wskutek uznania umowy kredytu za nieważną, które prowadziłyby do udaremnienia oczekiwanego skutku ochronnego przepisów unijnych. Zastosowanie prawa zatrzymania prowadziłyby – zdaniem Sądu Najwyższego – do powstania tzw. efektu mrozącego, a wskutek tego – istotnego pogorszenia sytuacji ekonomicznej konsumenta. Zastosowanie w sprawach frankowych prawa zatrzymania skutkowałoby więc ukształtowaniem sytuacji prawnej konsumenta w sprzeczności z celami dyrektywy 93/13/EWG. Sąd Najwyższy opowiedział się w rezultacie przeciw możliwości skorzystania z tej instytucji.

4.5. Postanowienie składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 6 października 2023 r. (III CZP 126/22)

W omówionym szerzej w punkcie 3.2.7 tej części raportu postanowieniu Sąd Najwyższy zwrócił się do TSUE z pytaniem prejudycjalnym, czy w przypadku nieważności umowy kredytu frankowego strony mogą skutecznie podnosić zarzut zatrzymania z art. 496 w zw. z art. 497 k.c. w odniesieniu do roszczeń zwrotnych, które powstają na skutek uznania umowy kredytu za nieważną. Sąd Najwyższy nie wskazał więc w tym orzeczeniu, jakie jest jego stanowisko co do dopuszczalności stosowania prawa zatrzymania w sprawach frankowych.

4.6. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 25 stycznia 2024 r. (I CSK 6224/22)

W orzeczeniu z dnia 25 stycznia 2024 r., I CSK 6224/22¹⁹⁸, Sąd Najwyższy również stanął na stanowisku, że dopuszczalność korzystania przez bank z prawa zatrzymania w razie

¹⁹⁸ Legalis.

stwierdzenia nieważności umowy kredytu (art. 496 w zw. z art. 497 k.c.) jest wysoce wątpliwa. Wynika to z faktu, że w sytuacji gdy istnieją wzajemne wierzytelności i są one jednorodzaowe (wzajemne spełnienie świadczeń pieniężnych), to ustawodawca przewidział w Kodeksie cywilnym dalej idącą instytucję – potrącenia wzajemnych wierzytelności (art. 498 i n. k.c.). Skutkiem skorzystania z potrącenia jest natomiast umorzenie wierzytelności do wysokości wierzytelności niższej¹⁹⁹.

4.7. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 marca 2024 r. (II CSKP 1486/22)

W pierwszej kolejności w orzeczeniu tym Sąd Najwyższy wskazał, na czym polega prawo zatrzymania z art. 496 k.c. Chodzi w nim o zatrzymanie rzeczy bądź świadczenia wzajemnego. Ustawodawca nie przewidział więc w ramach tej instytucji możliwości zaspokojenia się przez zatrzymującego z zatrzymanego przedmiotu. Celem prawa zatrzymania jest wyłącznie doprowadzenie do sytuacji, w której obie strony równocześnie spełnią względem siebie swoje obowiązki wynikające ze stwierdzenia nieważności umowy wzajemnej.

W dalszej części uzasadnienia uznano, że z art. 496 w zw. z art. 497 k.c. wynika jedynie prawo do wstrzymania się ze zwrotem „świadczeń wzajemnych”. Nie wskazano więc, do jakiego rodzaju świadczeń odnosi się to prawo. Zdaniem Sądu Najwyższego, z jednej strony, można zatem bronić poglądu, opartego na językowej wykładni przepisów, że chodzi o „wszelkie świadczenia wynikające ze stosunku umownego, bez względu na ich charakter”. Z drugiej jednak strony, nie można pomijać wykładni systemowej i celowościowej tych regulacji. Tymczasem podstawową funkcją prawa zatrzymania jest funkcja zabezpieczająca. Ta instytucja służy bowiem zabezpieczeniu interesów podmiotu zobowiązanego do spełnienia świadczenia. Możliwość podniesienia zarzutu zatrzymania powinna być zdeterminowana tym celem. Można wywodzić z tego wnioski, że nie jest to konstrukcja mająca samodzielne znaczenie (subsydiarny charakter prawa zatrzymania).

Następnie Sąd Najwyższy zwrócił uwagę na istnienie drugiej instytucji w Kodeksie cywilnym, która spełnia podobne cele. Chodzi o instytucję potrącenia dwóch roszczeń względem siebie i ich umorzenia do wysokości wierzytelności niższej. Znajduje ona zastosowanie w sytuacji, gdy obie strony są zobowiązane do wzajemnego spełnienia świadczeń pieniężnych. Można nawet uznać, że jest to instytucja „dalej idąca”, czyli „wyłączająca instytucję słabszą”. Biorąc pod uwagę jej istnienie, zdaniem Sądu Najwyższego, „*taktyka procesowa banków unikających składania oświadczeń o potrąceniu wierzytelności kondykcyjnych nie może być zatem aprobowana przez uwzględnianie zarzutu zatrzymania, pełniącego inną funkcję w polskim kodeksie cywilnym*”.

¹⁹⁹ Zob. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 marca 2022 r., II CSKP 474/22, OSNC-ZD 2022, nr 4, poz. 44.

W związku z tym pojawia się pytanie o możliwość skutecznego powołania się na prawo zatrzymania, jeżeli strona stosunku cywilnego mogła lub nadal może złożyć oświadczenie o potrąceniu. Powstają w tym zakresie wątpliwości, czy wierzyciel ma interes w tym, aby żądać zabezpieczenia swojej wierzytelności przy użyciu instytucji prawa zatrzymania, czy – przeciwnie – stosowanie wówczas prawa zatrzymania pozostaje niezgodne z jego ochronnym celem.

Jest to związane także z innym pytaniem: *„czy z uwagi na fakt, że zarzut zatrzymania ma charakter subsydiarny, możliwość dokonania potrącenia wyłącza powołanie się na prawo zatrzymania”*. Można bowiem uznać, że prawo zatrzymania spełnia swoją funkcję tylko wtedy, gdy świadczenia stron są różnorodnej i z tego powodu ich wierzytelności nie nadają się do wzajemnego potrącenia.

W uzasadnieniu zwrócono także uwagę na okoliczność, że w sprawach „frankowych” roszczenia banku są już odpowiednio zabezpieczone przez istnienie hipoteki na nieruchomości. Tymczasem orzeczenie o stwierdzeniu nieważności umowy kredytu nie powoduje automatycznego wykreślenia tej hipoteki.

Co więcej, w przypadku kredytów frankowych nie można pomijać zagadnienia ochrony konsumentów przewidzianego w dyrektywie 93/13/EWG. Uznanie za dopuszczalne podnoszenie zarzutu zatrzymania w umowach kredytowych z konsumentami mogłoby stać w sprzeczności z ochroną praw kredytobiorcy gwarantowaną przez tę dyrektywę, a nawet szerzej – przez prawo unijne.

Zdaniem Sądu Najwyższego: *„Jeżeli bowiem konsument stałby na stanowisku, że bankowi nie przysługuje żadna wierzytelność z uwagi na nieważność umowy kredytu lub istnieje, ale jest przedawniona, zastosowanie przez bank omawianej instytucji prowadziłoby do sytuacji, w której konsument mógłby nie uzyskać należnej mu kwoty”*.

Trzeba w końcu zwrócić uwagę na fakt, że przyjęcie dopuszczalności podnoszenia zarzutu zatrzymania w sprawach frankowych prowadziłoby do tego, że skutki uwzględnienia zarzutu zatrzymania dla kredytobiorcy będą prawie takie same, jak przy zastosowaniu teorii salda. Należy zaś przypomnieć, że stosowanie teorii salda jest kategorycznie odrzucane przez orzecznictwo Sądu Najwyższego przy świadczeniach nienależnych – i to również przez tę część orzecznictwa, która opowiada się za zastosowaniem w omawianych przypadkach prawa zatrzymania.

W świetle powyższego i z uwagi na poważne wątpliwości dotyczące dopuszczalności podnoszenia w sprawach frankowych zarzutu prawa zatrzymania, Sąd Najwyższy odroczył wydanie orzeczenia i przekazał powiększonemu składowi Sądu Najwyższego zagadnienie prawne: *„Czy stronie przysługuje prawo zatrzymania (art. 496 w zw. z art. 497 k.c.), jeżeli podlegające zwrotowi świadczenia wzajemne obu stron umowy mają charakter pieniężny?”*.

4.8. Postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 21 marca 2024 r. (I CSK 6935/22) oraz z dnia 26 marca 2024 r. (I CSK 1214/23)

W postanowieniach: z dnia 21 marca 2024 r., I CSK 6935/22²⁰⁰ oraz z dnia 26 marca 2024 r., I CSK 1214/23²⁰¹ Sąd Najwyższy nie przesądził, czy strony w sprawach frankowych mogą podnosić zarzut zatrzymania swojego świadczenia do czasu, aż druga strona nie zaoferuje zwrotu otrzymanego świadczenia albo nie zabezpieczy roszczenia o jego zwrot. W obydwu orzeczeniach ten organ wskazał jedynie w uzasadnieniu, że obecnie nie budzi wątpliwości to, iż skuteczne skorzystanie przez stronę z prawa zatrzymania wzajemnego świadczenia pieniężnego wyłącza opóźnienie w spełnieniu tego świadczenia. Nie jest więc możliwe naliczanie odsetek od momentu skutecznego podniesienia zarzutu zatrzymania. Oznacza to, że w razie uznania, iż strony spraw frankowych mogą korzystać z instytucji prawa zatrzymania, odsetki za opóźnienie nie będą mogły być naliczane od chwili, gdy strona skorzysta z tego prawa.

4.9. Postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 10 kwietnia 2024 r. (I CSK 525/23)

W postanowieniu z dnia 10 kwietnia 2024 r., I CSK 525/23²⁰², Sąd Najwyższy stwierdził, że skorzystanie przez bank z prawa zatrzymania z art. 496 w zw. z art. 497 k.c. w razie stwierdzenia nieważności umowy kredytu jest niedopuszczalne. W sytuacji gdy istnieją wzajemne wierzytelności i mają one charakter jednorodząjowy (zobowiązanie obu stron do wzajemnego spełnienia świadczeń pieniężnych), to w Kodeksie cywilnym dla rozwiązania tego problemu ustawodawca przewidział instytucję potrącenia wzajemnych wierzytelności (art. 498 i n. k.c.). Sąd Najwyższy uznał więc, że w razie gdy są spełnione przesłanki potrącenia, strony mogą skorzystać jedynie z tej instytucji w celu ochrony swoich roszczeń. Wyłączone natomiast będzie podniesienie zarzutu prawa zatrzymania. Innymi słowy, można wywodzić z tego zasadę, że prawo zatrzymania jest dopuszczalne wyłącznie wtedy, gdy świadczenia obu stron nie mają charakteru pieniężnego.

4.10. Uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 19 czerwca 2024 r.

Kolejne orzeczenie Sądu Najwyższego dotyczące prawa zatrzymania to uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 19 czerwca 2024 r., III CZP 31/23²⁰³. Stanowiła

²⁰⁰ Legalis.

²⁰¹ Legalis.

²⁰² LEX nr 3703576.

²⁰³ LEX nr 3726921.

ona odpowiedź na zagadnienie prawne przedstawione do rozpoznania w postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 17 marca 2023 r., II CSKP 1486/22 (zob. pkt 4.7 tej części raportu).

Sąd Najwyższy w omawianej uchwale stanął na stanowisku, że prawo zatrzymania (art. 496 w zw. z art. 497 k.c.) nie przysługuje stronie, która może potrafić swoją wierzytelność z wierzytelności drugiej strony. Jest to równoznaczne z zanegowaniem dopuszczalności podniesienia zarzutu prawa zatrzymania w tzw. sprawach frankowych, w których przedmiotem wzajemnych roszczeń stron w związku z upadkiem umowy są roszczenia o charakterze pieniężnym, czyli jednorodne. Inaczej jednak niż w wyroku TSUE z dnia 14 grudnia 2023 r., C-28/22 (Getin Noble Bank) (por. pkt 5 poniżej) stanowisko Sądu Najwyższego wyrażone w uchwale składu siedmiu sędziów z dnia 19 czerwca 2024 r., III CZP 31/23, wyłącza dopuszczalność skorzystania z zarzutu zatrzymania w sprawach frankowych nie tylko przez banki, ale w sposób generalny.

4.11. Wnioski częściowe

W orzecznictwie Sądu Najwyższego nastąpiła zmiana pierwotnego stanowiska tego organu co do dopuszczalności podnoszenia przez strony zarzutu zatrzymania, o którym mowa w art. 496 w zw. z art. 497 k.c.

Od 2021 r. przyjmowano, że strony nieważnej umowy kredytu mogą korzystać z tej instytucji. Podstawę tego poglądu stanowiło zastosowanie przez Sąd Najwyższy rozumowania *a minori ad maius*. Uznano bowiem, że obowiązek zwrotu wykorzystanego kapitału jest względem obowiązku oddania środków pieniężnych do dyspozycji kredytobiorcy „czymś więcej niż zobowiązaniem do świadczenia wzajemnego”, a nie „czymś mniej”.

Już od 2022 r. w części wypowiedzi Sądu Najwyższego zaczęto kwestionować dopuszczalność podnoszenia zarzutu prawa zatrzymania w sprawach frankowych.

5. Prawo zatrzymania a kredyty frankowe w orzecznictwie TSUE z ostatnich lat

O prawie zatrzymania dotychczas Trybunał Sprawiedliwości wypowiedział się w wyroku z dnia 14 grudnia 2023 r., C-28/22²⁰⁴. Orzeczenie stanowiło odpowiedź na pytanie zadane w trybie prejudycjalnym przez Sąd Okręgowy w Warszawie postanowieniem z dnia 19 listopada 2021 r., które wpłynęło do Trybunału w dniu 12 stycznia 2022 r. Jako ramy prawne Sąd Okręgowy wskazał w szczególności: art. 405, art. 410, art. 455, art. 481 § 1, art. 496 i art. 497 k.c. Można więc zauważyć brak przywołania przez ten organ dwóch przepisów, które mogły

²⁰⁴ Wyrok TSUE z dnia 14 grudnia 2023 r., w sprawie C-28/22, TL, WE przeciwko Syndykowi masy upadłości Getin Noble Bank S.A. (dawniej Getin Noble Bank S.A.), ECLI:EU:C:2023:992.

mieć znaczenie dla oceny dopuszczalności podniesienia zarzutu prawa zatrzymania przez bank w sprawach frankowych. Chodzi tu o art. 487 i 498 k.c.

W art. 487 k.c. zdefiniowano bowiem pojęcie umowy wzajemnej. Tymczasem, jak zostało już wskazane (pkt 3 tej części raportu), dopuszczalność skorzystania z prawa zatrzymania jest uzależniona od tego, czy umowę kredytu uzna się za umowę wzajemną. Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej powinien więc w pierwszej kolejności uzyskać informacje, co rozumie się w prawie polskim przez „umowę wzajemną”. Jeżeli natomiast chodzi o art. 498 k.c., jest on istotny ze względu na fakt, że prawo polskie przewiduje szczególną instytucję, która zabezpiecza sytuację stron będących względem siebie zarówno wierzycielem, jak i dłużnikiem, gdy ich świadczenia mają charakter pieniężnych. Tą instytucją jest potrącenie, które – w przeciwieństwie do prawa zatrzymania – nie wywołuje skutku w postaci braku możliwości naliczania odsetek przed rzeczywistym zaspokojeniem roszczeń drugiej strony. Jednocześnie instytucja potrącenia jest przywoływana często przez orzecznictwo w sprawach frankowych.

Trzeba podkreślić, że tylko dwa z pięciu pytań zadanych przez Sąd Okręgowy odnosiły się do prawa zatrzymania. Było to pytanie czwarte, które brzmiało:

„czy zgodna z art. 7 ust. 1 dyrektywy [93/13] jest taka wykładnia prawa krajowego, która, w przypadku braku możliwości dalszego obowiązywania umowy po wyeliminowaniu z niej postanowień niedozwolonych, przewiduje, że przedsiębiorcy przysługuje prawo do uzależnienia zwrotu świadczeń otrzymanych od konsumenta od równoczesnego zaoferowania przez konsumenta zwrotu świadczeń otrzymanych od przedsiębiorcy lub zabezpieczenia przez konsumenta dokonania takiego zwrotu, przy czym przy określeniu wysokości świadczenia należnego od konsumenta nie zostaną uwzględnione kwoty, roszczenie o zwrot których uległo przedawnieniu[?]”

oraz pytanie piąte:

„czy zgodna z art. 7 ust. 1 dyrektywy [93/13] jest taka wykładnia prawa krajowego, która, w przypadku braku możliwości dalszego obowiązywania umowy po wyeliminowaniu z niej postanowień niedozwolonych, przewiduje, że konsumentowi nie będą przysługiwać w całości lub w części odsetki za opóźnienie za okres od otrzymania przez przedsiębiorcę wezwania do zwrotu świadczeń, w tym w przypadku skorzystania przez przedsiębiorcę z uprawnienia, o którym mowa w pytaniu czwartym?”

Trybunał Sprawiedliwości na czwarte pytanie udzielił dość lakonicznej odpowiedzi:

„W świetle odpowiedzi udzielonej na pytania pierwsze i trzecie²⁰⁵ nie ma potrzeby udzielania odpowiedzi na pytanie czwarte, zadane na wypadek, gdyby dyrektywa 93/13 nie sprzeciwiała się temu, aby roszczenia restytucyjne konsumenta uległy przedawnieniu niezależnie od przedawnienia roszczeń przedsiębiorcy” (pkt 82 wyroku).

²⁰⁵ Dotyczące początku biegu przedawnienia.

Zdaniem TSUE w świetle udzielonej na pytania pierwsze i trzecie odpowiedzi nie było więc potrzeby udzielania odpowiedzi na pytanie czwarte, zadane na wypadek, gdyby dyrektywa 93/13/EWG nie stanowiła przeszkody dla przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta, niezależnie od przedawnienia roszczeń przedsiębiorcy.

Pytanie czwarte, dotyczące dopuszczalności korzystania przez bank z prawa zatrzymania, nie odnosiło się natomiast do zagadnienia przedawnienia roszczeń stron. Chodziło w nim przede wszystkim o to, czy bank może skorzystać na podstawie art. 496 w zw. z art. 497 k.c. z prawa powstrzymania się ze spełnieniem swojego świadczenia, dopóki kredytobiorca nie zaofiaruje albo nie zabezpieczy roszczenia o zwrot. Udzielenie przez TSUE odpowiedzi na pytania pierwsze i trzecie nie wpływało więc bezpośrednio na odpowiedź na pytanie o dopuszczalność stosowania przez strony prawa zatrzymania z art. 496 w zw. z art. 497 k.c. Miało ono jedynie wpływ na drugą część pytania Sądu Okręgowego („przy czym przy określe- niu wysokości świadczenia należnego od konsumenta nie zostaną uwzględnione kwoty, roszczenie o zwrot których uległo przedawnieniu”).

Na pytanie piąte udzielono już bardziej złożonej odpowiedzi:

„Poprzez pytanie piąte sąd odsyłający dąży w istocie do ustalenia, czy art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 w związku z zasadą skuteczności należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie wykładni sądowej prawa krajowego, zgodnie z którą w sytuacji gdy umowa kredytu hipotecznego zawarta przez przedsiębiorcę z konsumentem nie może już pozostać wiążąca po usunięciu nieuczciwych warunków zawartych w tej umowie, przedsiębiorca ten może powołać się na prawo zatrzymania umożliwiające mu uzależnienie zwrotu świadczeń otrzymanych od tego konsumenta od przedstawienia przez niego oferty zwrotu świadczeń, które sam otrzymał od tego przedsiębiorcy, lub gwarancji zwrotu tych ostatnich świadczeń, jeżeli wykonanie przez przedsiębiorcę tego prawa zatrzymania powoduje utratę przez konsumenta prawa do uzyskania odsetek za opóźnienie od momentu upływu terminu nałożonego na danego przedsiębiorcę do wykonania zobowiązania umownego, po tym jak otrzyma on wezwanie do zwrotu świadczeń, które zostały mu zapłacone w wykonaniu rzeczony umowy” (pkt 83 wyroku).

„Z postanowienia odsyłającego wynika, że zgodnie z wykładnią sądową prawa polskiego w przypadku nieważności umowy stan opóźnienia po jednej ze stron ustaje z powodu skorzystania przez tę stronę z prawa zatrzymania świadczenia, które musi ona zapłacić drugiej stronie, do czasu złożenia przez nią oferty spełnienia świadczenia lub udzielenia gwarancji na wykonanie świadczenia, które musi sama spełnić, tak że w braku wykładni przyjętej przez Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 7 maja 2021 r. konsumentowi należne byłyby odsetki za opóźnienie od upływu terminu wyznaczonego przedsiębiorcy na wykonanie zobowiązania, po otrzymaniu przez niego stosownego wniosku konsumenta, do chwili podniesienia zarzutu zatrzymania” (pkt 84 wyroku).

„Zważywszy bowiem, że zgodnie z wyjaśnieniami przedstawionymi przez sąd odsyłający ze wspomnianej uchwały wynika, iż przedsiębiorca nie znajduje się w sytuacji opóźnienia w wykonaniu, zanim

umowa kredytu hipotecznego stanie się trwale bezskuteczna, konsument traci prawo do części lub całości odsetek za opóźnienie, co dodatkowo pogarsza jego sytuację prawną i finansową” (pkt 84 wyroku).

„Skuteczność ochrony przyznanej konsumentom przez dyrektywę 93/13 byłaby zagrożona, gdyby konsumenci ci, powołując się na prawa, które wywodzą z tej dyrektywy, byli narażeni na ryzyko nieotrzymania odsetek za opóźnienie od kwot, które powinny im zostać zwrócone ze względu na nieważność takiej umowy od momentu upływu terminu nałożonego na przedsiębiorcę do wykonania świadczenia, po tym jak przedsiębiorca ten otrzyma wezwanie do zwrotu tych kwot” (pkt 86 wyroku).

„Na pytanie piąte należy zatem odpowiedzieć, że art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 w związku z zasadą skuteczności należy interpretować w ten sposób, iż stoją one na przeszkodzie wykładni sądowej prawa krajowego, zgodnie z którą w sytuacji gdy umowa kredytu hipotecznego zawarta przez przedsiębiorcę z konsumentem nie może już pozostać wiążąca po usunięciu nieuczciwych warunków zawartych w tej umowie, przedsiębiorca ten może powołać się na prawo zatrzymania umożliwiające mu uzależnienie zwrotu świadczeń otrzymanych od tego konsumenta od przedstawienia przez niego oferty zwrotu świadczeń, które sam otrzymał od tego przedsiębiorcy, lub gwarancji zwrotu tych ostatnich świadczeń, jeżeli wykonanie przez tego samego przedsiębiorcę tego prawa zatrzymania powoduje utratę przez rzeczonoego konsumenta prawa do uzyskania odsetek za opóźnienie od momentu upływu terminu nałożonego na danego przedsiębiorcę do wykonania świadczenia po tym, jak przedsiębiorca ten otrzyma wezwanie do zwrotu świadczeń zapłaconych mu w wykonaniu tej umowy” (pkt 87 wyroku).

Pozwala to przyjąć, że TSUE zanegował możliwość korzystania z zarzutu zatrzymania w omawianych sprawach. Zgodnie z dotychczasowym stanowiskiem orzecznictwa od daty złożenia oświadczenia o skorzystaniu z prawa zatrzymania w sposób pozwalający stronie powodowej na zapoznanie się z jego treścią odsetki od kwot zasądzonych na rzecz strony powodowej nie mogą być przyznane²⁰⁶. Zgodnie z powołanym wyrokiem TSUE skorzystanie przez przedsiębiorcę (bank) z prawa zatrzymania nie może zaś prowadzić do pozbawienia konsumenta odsetek za opóźnienie.

Zauważyć należy, że TSUE w wyroku z dnia 14 grudnia 2023 r., C-28/22 (Getin Noble Bank), zanegował dopuszczalność skutecznego (wyłączającego odsetki za opóźnienie) zarzutu zatrzymania jedynie przez przedsiębiorcę (bank) – a nie przez konsumenta przeciwko bankowi w sytuacji, gdy ten ostatni jest powodem. Jak się wydaje, stanowi to konsekwencję tego, że pkt 4 pytania prejudycjalnego przedstawionego przez Sąd Okręgowy w Warszawie²⁰⁷ dotyczył jedynie skorzystania z zarzutu zatrzymania przez przedsiębiorcę.

W pierwszej kolejności TSUE doprecyzował pytanie zadane przez Sąd Okręgowy (pkt 83 orzeczenia Trybunału). Następnie TSUE przystąpił do udzielania odpowiedzi na tak uszcze-

²⁰⁶ Por. orzecznictwo powołane przez P. Asłanowicz, *Kredyty...*, s. 298, a zwłaszcza wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 2005 r., IV CK 204/04, LEX nr 277849.

²⁰⁷ Postanowienie Sądu Okręgowego w Warszawie z dnia 19 listopada 2021 r., XXV C 1797/17, LEX nr 3282737.

gółowione pytanie. Wskazał, że z postanowienia Sądu Okręgowego wynika, iż w przypadku zaistnienia nieważności umowy stan opóźnienia jednej ze stron ustaje – z powodu skorzystania przez tę stronę z prawa zatrzymania – do czasu zaofiarowania przez nią spełnienia świadczenia lub udzielenia odpowiedniej gwarancji jego spełnienia. Skuteczność ochrony przyznanej konsumentom przez dyrektywę 93/13/EWG byłaby jednak zagrożona, gdyby konsumenci, powołujący się na prawa wynikające z tej dyrektywy, ze względu na skorzystanie przez bank z prawa zatrzymania byli narażeni na ryzyko nieotrzymania odsetek za opóźnienie od kwot, które powinny zostać im zwrócone ze względu na nieważność umowy, naliczanych od momentu upływu terminu kredytodawcy na spełnienie świadczenia.

Na piąte pytanie TSUE w rezultacie odpowiedział, że art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG w związku z zasadą skuteczności stoi na przeszkodzie takiej wykładni sądowej prawa krajowego, zgodnie z którą bank może skorzystać z prawa zatrzymania z art. 496 w zw. z art. 497 k.c., jeżeli wykonanie przez niego tego prawa powoduje utratę przez konsumenta prawa do uzyskania odsetek za opóźnienie.

6. Wnioski

Przeprowadzona w tej części raportu analiza prowadzi do kilku wniosków.

1. W przypadku spraw frankowych prawo zatrzymania jest rozważane w odniesieniu do dwóch roszczeń o charakterze zwrotnym (dotyczących zwrotu świadczeń na skutek nieważności umowy). W sytuacji nieważności umowy kredytu frankowego każdej ze stron przysługuje bowiem roszczenie zwrotne w stosunku do drugiej strony (tzw. teoria dwóch kondycji). Bank ma więc obowiązek zwrócić na rzecz kredytobiorcy otrzymane raty spłaty kredytu (w tym odsetki). Z kolei kredytobiorca jest zobowiązany do zwrotu bankowi otrzymanych w ramach umowy kredytu środków pieniężnych (kapitału).
2. Podstawowym celem instytucji prawa zatrzymania jest zabezpieczenie realizacji świadczeń zwrotnych. Podniesienie zarzutu zatrzymania nie powoduje wygaśnięcia obowiązku zwrotu świadczenia, a jedynie stwarza możliwość wstrzymania się z wykonaniem swojego zobowiązania do czasu, aż druga strona nie zaofiaruje świadczenia albo nie zabezpieczy roszczenie o jego zwrot. Istotnym skutkiem skorzystania z prawa zatrzymania jest przy tym wyłączenie stanu opóźnienia w spełnieniu świadczenia.
3. W orzecznictwie stanowiska co do tego, czy można skorzystać z prawa zatrzymania, gdy oba świadczenia mają charakter pieniężny, są podzielone. Zauważa się bowiem, że w takiej sytuacji ustawodawca przewidział instytucję potrącenia obu roszczeń względem siebie (art. 498 k.c.). To zatem ta instytucja – a nie prawo zatrzymania – powinna być stosowana w sprawach frankowych.

4. Z prawem zatrzymania bezpośrednio powiązane jest zagadnienie charakteru umowy kredytu (wzajemny czy niewzajemny). Co do zasady wyłącznie w stosunku do umów wzajemnych można stosować przepisy o prawie zatrzymania. Można uznać, że w judykaturze Sądu Najwyższego pogląd o wzajemnym charakterze umowy kredytu dominuje. Jednak rozważania prowadzone przez poszczególne składy Sądu Najwyższego, które rozstrzygały to zagadnienie, mają często dość lakoniczny charakter. Wyrażany był także pogląd, że prawo zatrzymania powinno być stosowane do przedmiotowych roszczeń niezależnie od oceny, czy umowa kredytu ma charakter umowy wzajemnej ponieważ obowiązek zwrotu wykorzystanego kapitału jest względem obowiązku oddania środków pieniężnych do dyspozycji kredytobiorcy „*czymś więcej niż zobowiązaniem do świadczenia wzajemnego*”,
5. Przeprowadzona analiza orzecznictwa sądów apelacyjnych prowadzi natomiast do wniosku, że było ono podzielone co do oceny charakteru (wzajemny czy niewzajemny) umowy kredytu. Nie ma więc w tym zakresie dominującego w judykaturze stanowiska. Zasadnicza oś niezgody między sądami apelacyjnymi dotyczy tego, czy można uznać świadczenia obu stron za ekwiwalentne, czy też nie. Zwolennicy poglądu o wzajemnym charakterze umowy kredytu ograniczają się najczęściej do twierdzenia, że świadczenia kredytodawcy i kredytobiorcy są „odpowiednikami” względem siebie. Przeciwnicy z kolei zwracają uwagę na jednorodny rodzaj świadczeń w przypadku umowy kredytu (pieniądz za pieniądz) i z tego wywodzą wniosek, że świadczenia nie są względem siebie „odpowiednikami”. Podnoszą oni także, że nie jest możliwe stosowanie do tej umowy wszystkich przepisów, które regulują zagadnienie umów wzajemnych w dziale III tytułu VII księgi trzeciej Kodeksu cywilnego.
6. W orzecznictwie TSUE nie przesądzono o charakterze umowy kredytu (wzajemny czy niewzajemny).
7. W orzecznictwie TSUE przyjęto, że skuteczność ochrony przyznanej konsumentom przez dyrektywę 93/13/EWG byłaby zagrożona, gdyby konsumenci byli narażeni na ryzyko nieotrzymania odsetek za opóźnienie od kwoty, która powinna zostać im zwrócona ze względu na nieważność umowy, naliczanych od momentu upływu terminu kredytodawcy na spełnienie świadczenia. Oznacza to, że prawo zatrzymania nie może być skutecznie stosowane przez banki w sporach frankowych. Jednym z rezultatów jego skorzystania jest bowiem wyłączenie stanu opóźnienia w spełnieniu świadczenia, a w konsekwencji brak możliwości naliczania odsetek za opóźnienie. Zdezaktualizowało to, jak się wydaje, założenia przyjęte w pytaniu prejudycjalnym do TSUE przedstawionym w postanowieniu składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 6 października 2023 r., III CZP 126/22 (por. pkt 3.2.7 tej części raportu).

8. W wyroku TSUE z dnia 14 grudnia 2023 r., C-28/22 (Getin Noble Bank), stwierdzono, że art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG w związku z zasadą skuteczności należy interpretować w ten sposób, że „*stoją one na przeszkodzie wykładni sądowej prawa krajowego, zgodnie z którą, w sytuacji gdy umowa kredytu hipotecznego zawarta przez przedsiębiorcę z konsumentem nie może już pozostać wiążąca po usunięciu nieuczciwych warunków zawartych w tej umowie, przedsiębiorca ten może powołać się na prawo zatrzymania umożliwiające mu uzależnienie zwrotu świadczeń otrzymanych od tego konsumenta od przedstawienia przez niego oferty zwrotu świadczeń, które sam otrzymał od tego przedsiębiorcy, lub gwarancji zwrotu tych ostatnich świadczeń, jeżeli wykonanie przez tego samego przedsiębiorcę tego prawa zatrzymania powoduje utratę przez rzonego konsumenta prawa do uzyskania odsetek za opóźnienie od momentu upływu terminu nałożonego na danego przedsiębiorcę do wykonania zobowiązania umownego po tym, jak przedsiębiorca ten otrzyma wezwanie do zwrotu świadczeń zapłaconych jemu w wykonaniu tej umowy*”.
9. W orzecznictwie Sądu Najwyższego wydanym po wyroku TSUE z dnia 14 grudnia 2023 r., w sprawie C-28/22 (Getin Noble Bank), dominuje stanowisko, że nie jest możliwe korzystanie przez bank z prawa zatrzymania (art. 496 w zw. z art. 497 k.c.) w razie stwierdzenia nieważności umowy kredytu. To stanowisko zostało wyrażone np. w postanowieniu z dnia 25 stycznia 2024 r., I CSK 6224/22, oraz w postanowieniu z dnia 10 kwietnia 2024 r., I CSK 525/23. Wynika to z przyjętego założenia, że skorzystanie z zarzutu zatrzymania przez bank powoduje utratę prawa do skutecznego domagania się przez konsumenta odsetek za opóźnienie²⁰⁸. Tymczasem TSUE w wyroku z 14 grudnia 2023 r., C-28/22 (Getin Noble Bank), uznał za niezgodne z prawem unijnym skorzystanie przez kredytodawcę z prawa zatrzymania, jeżeli prowadziłoby to do utraty przez konsumenta odsetek za opóźnienie.
10. W uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 19 czerwca 2024 r., III CZP 31/23, przyjęto, że prawo zatrzymania nie przysługuje stronie, która może potrącić swoją wierzytelność z wierzytelności drugiej strony. Jest to równoznaczne z zanegowaniem dopuszczalności podniesienia zarzutu prawa zatrzymania w tzw. sprawach frankowych, w których przedmiotem wzajemnych roszczeń stron w związku z upadkiem umowy są roszczenia o charakterze pieniężnym. Inaczej niż w wyroku TSUE z dnia 14 grudnia 2023 r., C-28/22 (Getin Noble Bank), stanowisko Sądu Najwyższego wyrażone w uchwale z dnia 19 czerwca 2024 r., III CZP 31/23, wyłącza dopuszczalność skorzystania z zarzutu zatrzymania w sprawach frankowych nie tylko przez banki, ale w sposób generalny.

²⁰⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 2005 r., IV CK 204/04, LEX nr 277849.

IV. Pozostałe kwestie

1. Związanie umową po usunięciu klauzul przeliczeniowych (tzw. odfrankowanie)

Przed wydaniem przez TSUE wyroku dnia 3 października 2019 r., w sprawie C-260/18 (Dziubak), w części orzeczeń Sądu Najwyższego zajmowano stanowisko, że eliminacja abuzywnej klauzuli waloryzacyjnej nie musi powodować zmiany wysokości i zasad ustalania oprocentowania. Prowadziło to do wniosku, że – po wyeliminowaniu abuzywnej klauzuli przeliczeniowej²⁰⁹ – kredyt oprocentowany jest w dalszym ciągu według stosowanych na ogół dla CHF stawek LIBOR, mimo że z umowy wyeliminowane zostaje wszelkie powiązanie wysokości świadczeń z walutą inną niż polska (tzw. odfrankowanie).

W reprezentatywnym dla tej linii orzecznictwa wyroku Sądu Najwyższego z dnia 9 maja 2019 r., I CSK 242/18²¹⁰, zawarto zastrzeżenie, że – w myśl art. 385¹ § 2 k.c. – jeżeli niedozwolone postanowienie umowne nie wiąże konsumenta, strony są związane umową w pozostałym zakresie. Zgodnie z dominującym poglądem przepis ten wyłącza stosowanie art. 58 § 3 k.c., który przewiduje, że w razie nieważności części czynności prawnej pozostała jej część pozostaje w mocy, chyba że z okoliczności wynika, iż bez postanowień dotkniętych nieważnością czynność nie zostałaby dokonana. Nie ulega wątpliwości, że – jeżeli eliminacja niedozwolonego postanowienia umownego doprowadzi do takiej deformacji regulacji umownej, że na podstawie pozostałej jej treści nie da się odtworzyć treści praw i obowiązków stron – to nie można przyjąć, iż strony pozostają związane pozostałą częścią umowy. Ten ostatni wniosek wynika wyraźnie z art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG, który przewiduje, że *„nieuczciwe warunki w umowach zawieranych przez sprzedawców lub dostawców z konsumentami nie będą wiążące dla konsumenta, a umowa w pozostałej części będzie nadal obowiązywała strony, jeżeli jest to możliwe po wyłączeniu z niej nieuczciwych warunków”*.

Jednakże w wyroku z dnia 9 maja 2019 r., I CSK 242/18 – odwołując się do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 4 kwietnia 2019 r., III CSK 159/17²¹¹ – przyjęto, że w rozpoznawanej spr-

²⁰⁹ Dotyczyło to z reguły kredytów indeksowanych.

²¹⁰ LEX nr 2690299.

²¹¹ OSP 2019, z. 12, poz. 115.

wie umowa po eliminacji klauzul abuzywnych nadal zawiera wszystkie elementy konieczne dla określenia treści stosunku prawnego, a w szczególności kwotę kredytu w złotych, okres kredytowania i terminy spłaty oraz wysokość oprocentowania.

Jak stwierdzono w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 29 października 2019 r., IV CSK 309/18²¹², utrzymanie w mocy umowy kredytowej jest niemożliwe tylko wtedy, gdy eliminacja niedozwolonego postanowienia umownego prowadzi do takiej deformacji regulacji umownej, że na podstawie pozostałej jej części nie da się odtworzyć treści praw i obowiązków stron.

Powyższa linia orzecznictwa znalazła się w odwrocie po wyroku TSUE z dnia 3 października 2019 r., w sprawie C-260/18 (Dziubak). Także jednak po jego wydaniu można było zaobserwować wypowiedzi niektórych składów Sądu Najwyższego dopuszczające tzw. odfrankowanie, czyli przyjęcie, że w razie niemożliwości ustalenia wiążącego strony kursu waluty obcej w umowie kredytu indeksowanego albo denominowanego²¹³ do takiej waluty, umowa może wiązać strony w pozostałym zakresie.

Za reprezentatywny dla tej linii orzecznictwa można uznać wyrok Sądu Najwyższego z dnia 28 września 2022 r., II CSKP 412/22²¹⁴. Stwierdzono w nim, że skład rozpoznający skargę kasacyjną „nie podziela wyrażanego często w orzecznictwie stanowiska, że wyeliminowanie ryzyka kursowego, charakterystycznego dla umowy kredytu indeksowanego do waluty obcej i uzasadniającego powiązanie stawki oprocentowania ze stawką LIBOR, jest równoznaczne z tak daleko idącym przekształceniem umowy, iż należy ją uznać za umowę o odmiennej istocie i charakterze, co w konsekwencji prowadziłyby do niezwiązania umową w całości (taki pogląd wyrażono m.in. w wyrokach Sądu Najwyższego: z 11 grudnia 2019 r., V CSK 382/18; z 17 marca 2022 r., II CSKP 474/22; z 3 lutego 2022 r., II CSKP 975/22; z 3 lutego 2022 r., II CSKP 459/22; z 13 kwietnia 2022 r., II CSKP 15/22; z 26 kwietnia 2022 r., II CSKP 550/22)”.

W wyroku z dnia 28 września 2022 r., II CSKP 412/22, opowiedziano się za poglądem, że na podstawie art. 385¹ § 2 k.c. oraz art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG co do zasady, po usunięciu klauzul uznanych za abuzywne, umowa powinna wiązać w pozostałym zakresie. Sąd Najwyższy argumentował, że niezależnie od różnicy redakcyjnej między wskazanymi przepisami, z obu z nich wynika, że skutek w postaci obowiązywania umowy pozbawionej elementów abuzywnych powinien być regułą, a jej upadek wyjątkiem. Nakazywało to – w ocenie składu orzekającego – przyjęcie swoistego „domniemania” na rzecz dalszego wiązania umowy²¹⁵.

²¹² OSNC 2020, nr 7–8, poz. 64; zob. także wyroki Sądu Najwyższego z dnia 7 listopada 2019 r., IV CSK 13/19, LEX nr 2741776, oraz z dnia 4 kwietnia 2019 r., III CSK 159/17, OSP 2019, z. 12, poz. 115.

²¹³ Przy czym większe wątpliwości dotyczyły kredytu denominowanego – ze względu na to, że w jego przypadku wysokość kredytu jest wyraźnie wskazana w walucie obcej (dopiero spełnienie świadczenia następuje w walucie polskiej).

²¹⁴ OSNC-ZD 2022, nr 4, poz. 54, z aprobowaną glosą T. Czecha, *Odwalutowanie kredytu indeksowanego – glosa do wyroku SN z 28 września 2022 r. (II CSKP 412/22)*, „Monitor Prawa Bankowego” 2023, nr 4, s. 37.

²¹⁵ Zob. uchwały Sądu Najwyższego: z dnia 29 czerwca 2007 r., III CZP 62/07, OSNC 2008, nr 7–8, poz. 87; z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021, nr 9, poz. 56; oraz wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 1 marca 2017 r., IV CSK 285/16, LEX nr 2308321; z dnia 24 października 2018 r., II CSK 632/17, LEX nr 2567917.

W konsekwencji Sąd Najwyższy przyjął, że – jeżeli nie zostaną wskazane przekonujące argumenty na rzecz tezy, że po wyeliminowaniu klauzuli indeksacyjnej umowa kredytu nie może wiązać stron – należy uznać, że umowa pozostaje w mocy. Przykładowo, umowa nie może obowiązywać „w pozostałym zakresie”, jeżeli pozostała treść jest tak zdeformowana, że nie wystarcza do określenia, na czym polegają prawa i obowiązki stron, co oznacza, że umowa nie określa minimalnego zakresu konsensu. Konieczność określenia takiego minimalnego zakresu jest właściwa dla każdej czynności prawnej, a w razie jego braku umowę należałoby uznać za niezawartą (nieistniejącą). W odniesieniu do umowy kredytu – tytułem przykładu – za nieistniejącą należałoby zakwalifikować umowę kredytu, która nie wskazuje kwoty kredytu. Podobnie, umowa nie mogłaby obowiązywać „w pozostałym zakresie”, gdyby eliminacja klauzuli indeksacyjnej prowadziła do powstania umowy kredytu ukształtowanej sprzecznie z naturą tego rodzaju stosunku umownego (art. 353¹ k.c.).

W wyroku z dnia 28 września 2022 r., II CSKP 412/22, zajęto stanowisko, że w przypadku umowy kredytu będącej przedmiotem postępowania w sprawie usunięcia niedozwolonej klauzuli indeksacyjnej nie uniemożliwia wykonania umowy nadal jako umowy kredytu, tyle że – w miejsce waluty obcej – z zastosowaniem złotego polskiego do określenia wysokości kredytu i rat kredytowych. Zauważono, że sąd drugiej instancji nie wyjaśnił, dlaczego tak „okrojona” umowa, zawierająca minimalny zakres konsensu umownego, z technicznego punktu widzenia nie może być nadal wykonywana. Skoro tak, to w ocenie Sądu Najwyższego nie wykazano, że istnieją przeszkody do dalszego jej funkcjonowania w obrocie²¹⁶.

Sąd Najwyższy w powołanym wyroku przyjął, że eliminacja z umowy kredytu indeksowanego abuzywnych klauzul przewidujących indeksację nie powoduje co do zasady, że umowie tej brakuje elementów koniecznych. Umowa określa nadal kwotę kredytu, okres kredytowania, liczbę rat oraz oprocentowanie. Na tej podstawie możliwe jest ustalenie wysokości rat spłaty kredytu, a jedyna różnica polega na tym, że wysokość ogólnej kwoty pozostającej do spłaty i poszczególnych rat nie jest współkształtowana przez klauzulę indeksacyjną. Dzieje się tak, chociaż stopą oprocentowania kredytu pozostaje stopa LIBOR właściwa dla franka szwajcarskiego (ewentualnie obecnie stopa, która zastąpiła LIBOR). Wprawdzie z ekonomicznego punktu widzenia łączenie stopy LIBOR z kredytem czysto złotowym nie jest z pewnością typowe, jednak konstrukcyjnie (prawnie) nie ma co do tego żadnych przeszkód – stwierdzono w wyroku z dnia 28 września 2022 r., II CSKP 412/22.

²¹⁶ Na znaczenie możliwości dalszego wykonywania umowy Sąd Najwyższy zwracał uwagę wielokrotnie; zob. np. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 4 kwietnia 2019 r., III CSK 159/17, OSP 2019, z. 12, poz. 115; z dnia 9 maja 2019 r., I CSK 242/18, LEX nr 2690299; z dnia 27 lipca 2021 r., V CSKP 49/21, LEX nr 3207798; z dnia 27 lipca 2021 r., V CSKP 40/21, LEX nr 3207828; z dnia 23 marca 2022 r., II CSKP 532/22, LEX nr 3327244; z dnia 26 maja 2022 r., II CSKP 650/22, OSNC-ZD 2022, nr 4, poz. 48; z dnia 26 maja 2022 r., II CSKP 1024/22, LEX nr 3358638; z dnia 1 czerwca 2022 r., II CSKP 364/22, OSNC-ZD 2022, nr 4, poz. 51; jak się wydaje też wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 maja 2022 r., II CSKP 395/22, LEX nr 3404809.

Jednakże w mającej moc zasady prawnej uchwale całej Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 25 kwietnia 2024 r., III CZP 25/22²¹⁷, przyjęto, że w razie niemożliwości ustalenia wiążącego strony kursu waluty obcej w umowie kredytu – zarówno indeksowanego, jak i denominowanego – umowa nie wiąże także w pozostałym zakresie.

Dodać należy, że w pkt 77 wyroku TSUE z dnia 3 października 2019 r., w sprawie C-260/18 (Dziubak), zauważono, co prawda, że wyjątek, o którym mowa w wyroku z dnia 30 kwietnia 2014 r., w sprawie C-26/13 (Kásler i Káslerné Rábai), zezwala sądowi na interwencję polegającą na uzupełnieniu luk w umowie, co jednak musi ograniczać się do zastąpienia nieuczciwego warunku postanowieniem odzwierciedlającym przepis normatywny o charakterze dyspozytywnym. Stwierdzono, że art. 1 ust. 2 i art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG stoją na przeszkodzie temu, aby sąd krajowy uzupełnił luki w umowie – w zakresie nieuczciwych warunków umowy określających sposób i wysokość świadczenia, które prowadzą do niekorzystnego dla konsumenta upadku umowy – w drodze odwołania się do przepisów prawa krajowego o charakterze ogólnym, które przewidują, że treść czynności prawnej jest uzupełniana przez skutki wynikające z zasad słuszności lub ustalonych zwyczajów, i które nie są zatem przepisami o charakterze dyspozytywnym (pkt 1 sentencji wyroku). Podkreślono przy tym, że wola konsumenta przeważa nad wdrożeniem systemu ochrony, takiego jak zastąpienie nieuczciwego warunku w celu utrzymania umowy w mocy z pominięciem tego uznanego za nieuczciwy warunku (pkt 68 wyroku).

2. Moc wiążąca wyroku uznającego postanowienie wzorca umowy za niedozwolone

W uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 20 listopada 2015 r., III CZP 17/15²¹⁸, przyjęto, że:

„1. Prawomocność materialna wyroku uznającego postanowienie wzorca umowy za niedozwolone wyłącza powództwo o uznanie za niedozwolone postanowienia tej samej treści normatywnej, stosowanego przez przedsiębiorcę pozwanego w sprawie, w której wydano ten wyrok (art. 365 i 366 k.p.c.).

2. Prawomocność materialna wyroku uznającego postanowienie wzorca umowy za niedozwolone – także po wpisaniu tego postanowienia do rejestru (art. 479⁴⁵ § 2 k.p.c.) – nie wyłącza powództwa o uznanie za niedozwolone postanowienia tej samej treści normatywnej, stosowanego przez przedsiębiorcę niebędącego pozwanym w sprawie, w której wydano ten wyrok (art. 365 i 366 w związku z art. 479⁴³ k.p.c.)”.

²¹⁷ LEX nr 3709742.

²¹⁸ OSNC 2016, nr 4, poz. 40.

Uchwale tej nie nadano mocy zasady prawnej, a zatem nie wiąże ona w sposób formalny wszystkich składów Sądu Najwyższego (por. art. 87–88 ustawy z dnia 8 grudnia 2017 r. o Sądzie Najwyższym²¹⁹).

Zaznaczyć trzeba, że uchwała z dnia 20 listopada 2015 r., III CZP 17/15, w pewnym sensie odnosi się do nieaktualnego stanu prawnego, rozstrzygnięte w niej zagadnienia prawne dotyczyły bowiem skutków abstrakcyjnej kontroli postanowień wzorców umowy w sprawach o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone na podstawie art. 479³⁶–479⁴⁵ k.p.c. Przepisy te, które przewidywały abstrakcyjną kontrolę postanowień wzorców umowy przez sądy powszechne, zostały uchylone dnia 17 kwietnia 2016 r. przez ustawę z dnia 5 sierpnia 2015 r. o zmianie ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów oraz niektórych innych ustaw²²⁰, która rozstrzygnie w przedmiocie uznania postanowienia wzorca umowy za niedozwolone powierzyła Prezesowi Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów (Prezes UOKiK) (por. art. 23b i n. ustawy z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów²²¹ w obecnym brzmieniu).

Zgodnie jednak z art. 8 ust. 1 nowelizacji z 5 sierpnia 2015 r. do spraw, w których przed dniem jej wejścia w życie wytoczono powództwo o uznanie postanowień wzorców umów za niedozwolone, stosuje się przepisy Kodeksu postępowania cywilnego (art. 479³⁶ i n. k.p.c.) w brzmieniu dotychczasowym, nie dłużej jednak niż przez 10 lat od dnia jej wejścia w życie. W konsekwencji, do dnia 17 kwietnia 2026 r. obowiązuje art. 479⁴⁵ k.p.c., stosownie do którego odpis prawomocnego wyroku uwzględniającego powództwo sąd przesyła Prezesowi UOKiK, który prowadzi rejestr postanowień wzorców umowy uznanych za niedozwolone.

Z art. 9 nowelizacji z 5 sierpnia 2015 r. wynika, że w odniesieniu do postanowień wzorców umów wpisanych do rejestru postanowień wzorców umów uznanych za niedozwolone, o którym mowa w art. 479⁴⁵ k.p.c., stosuje się przepisy ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów oraz Kodeksu postępowania cywilnego, w brzmieniu dotychczasowym, nie dłużej jednak niż przez 10 lat od dnia wejścia w życie tej nowelizacji (do dnia 17 kwietnia 2024 r.). Zgodnie natomiast z art. 31 pkt 15 u.o.k.k. do zadań Prezesa UOKiK należy obecnie zamieszczanie wydanych decyzji (w szczególności w przedmiocie uznania postanowień wzorców umów za niedozwolone) na stronie internetowej Urzędu.

Z art. 23d u.o.k.k. wynika, że „prawomocna decyzja o uznaniu postanowienia wzorca umowy za niedozwolone ma skutek wobec przedsiębiorcy, co do którego stwierdzono stosowanie niedozwolonego postanowienia umownego oraz wobec wszystkich konsumentów, którzy zawarli z nim umowę na podstawie wzorca wskazanego w decyzji”. W doktrynie stwierdzono, że uchwała z dnia 20 listopada 2015 r., III CZP 17/15, zakończyła istniejące sprzeczności, które były także jednym

²¹⁹ T.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 622 – dalej: ustawa o SN.

²²⁰ Dz.U. poz. 1634 – dalej: nowelizacja z 5 sierpnia 2015 r.

²²¹ T.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 594 ze zm. – dalej: u.o.k.k.

z powodów nowelizacji systemu kontroli postanowień wzorców umownych wchodzących w życie dnia 17 kwietnia 2016 r.²²²

Należy zaznaczyć, że w uzasadnieniu uchwały z dnia 20 listopada 2015 r., III CZP 17/15, Sąd Najwyższy odwołał się do wyroku TSUE z dnia 26 kwietnia 2012 r., w sprawie C-472/10 (Invitel)²²³, w którym Trybunał uznał, że regulacja krajowa rozciągająca skutki stwierdzenia – w postępowaniu zmierzającym do kontroli abstrakcyjnej – nieważności abuzywnej klauzuli umownej zawartej we wzorcu umowy konsumenckiej na ogół konsumentów, którzy zawarli z przedsiębiorcą pozwanym w takim postępowaniu umowę, do której stosuje się ten sam wzorzec umowy, w tym konsumentów, którzy nie byli stronami przedmiotowego postępowania, jest zgodna z art. 6 ust. 1 w zw. z art. 7 ust. 1 i 2 dyrektywy 93/13/EWG. Ten wyrok przesądza, że wymaganiom dyrektywy 93/13/EWG odpowiada rozciągnięcie prawomocności materialnej wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone na każdego z konsumentów, którzy zawarli umowy z pozwanym przedsiębiorcą z zastosowaniem zakwestionowanego postanowienia wzorca umowy, choćby nie uczestniczyli w postępowaniu przeciw temu przedsiębiorcy. W świetle wyroku TSUE z dnia 26 kwietnia 2012 r., w sprawie C-472/10 (Invitel), otwarta pozostaje natomiast kwestia, jak – z punktu widzenia dyrektywy 93/13/EWG – należy ocenić konkurujące ze sobą kierunki wykładni art. 479⁴³ k.p.c. co do tego, przeciwko komu działa prawomocność materialna wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone.

Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 20 listopada 2015 r., III CZP 17/15, opowiedział się za stanowiskiem, w myśl którego prawomocność materialna wyroku uznającego postanowienie wzorca umowy za niedozwolone – także po wpisaniu tego postanowienia do rejestru – nie obejmuje przedsiębiorcy niebędącego pozwanym w sprawie, w której wydano ten wyrok. Przedstawił kilka argumentów za tym stanowiskiem.

Po pierwsze, przyjęcie za Sądem Najwyższym, że wyrok uwzględniający powództwo o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone działa na rzecz wszystkich, ale wyłącznie przeciwko pozwanemu przedsiębiorcy, harmonizuje z postulatem zagwarantowania prawa do wysłuchania. Działanie prawomocności materialnej przedmiotowego wyroku na rzecz wszystkich (konsumentów) nie prowadzi do naruszenia prawa do wysłuchania tych z nich, którzy nie uczestniczyli w postępowaniu po stronie powodowej – ponieważ chodzi o wyrok, który jest dla nich korzystny. Nie ma potrzeby, aby inne osoby mogły wszczynać na nowo postępowanie o uznanie za niedozwolone postanowienia wzorca umowy o tej sa-

²²² M. Sieradzka, *Ochrona konkurencji i konsumentów. Komentarz do zmian wprowadzonych ustawą z dnia 5 sierpnia 2015 r. o zmianie ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów oraz niektórych innych ustaw*, LEX 2016, art. 23d, nt 2; M. Strzelecki, *Orzecznictwo sądów powszechnych w sprawach kontroli abstrakcyjnej postanowień wzorców umownych w latach 2012–2015*, „internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny” 2015, nr 4, s. 118 i n.

²²³ Wyrok TSUE z dnia 26 kwietnia 2012 r., w sprawie C-472/10, Nemzeti Fogyasztóvédelmi Hatóság przeciwko Invitel Távközlési Zrt., ECLI:EU:C:2012:242.

mej treści normatywnej przeciwko temu samemu pozwanemu przedsiębiorcy, skoro skutki wyroku działają na ich rzecz w indywidualnych sporach z tym przedsiębiorcą.

Natomiast ograniczenie działania prawomocności wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone wyłącznie do pozwanego przedsiębiorcy oznacza, że niekorzystne skutki tego wyroku kierowane są jedynie do tego podmiotu, który miał zapewnione prawo do wysłuchania w postępowaniu zmierzającym do stwierdzenia abuzywności. Skutki te wyrażają się w daleko idącej ingerencji w sferę prawną pozwanego przedsiębiorcy, który musi się liczyć m.in. z tym, że w każdym indywidualnym sporze z jego udziałem sąd – pozostając związany prejudycjalnym skutkiem wyroku wydanego w ramach kontroli abstrakcyjnej – będzie musiał uznać dane postanowienie umowne za niedozwolone. Za niewystarczającą z tego punktu widzenia Sąd Najwyższy uznał możliwość korzystania z interwencji ubocznej (art. 76 k.p.c.) – z reguły nie ma bowiem relacji innych przedsiębiorców z pozwanym przedsiębiorcą uzasadniających założenie, że powinni oni wiedzieć o wszczętym postępowaniu, a nie istnieje po ich stronie obowiązek dowiadywania się w Sądzie Ochrony Konkurencji i Konsumentów, czy zostało wszczęte postępowanie mające za przedmiot określone postanowienie wzorca umowy. Przepisy nie zawierają rozwiązań przewidujących mechanizm upowszechniania informacji o wszczęciu takiego postępowania i jego przedmiocie.

Po drugie, odnosząc się wprost do prawa unijnego, Sąd Najwyższy uznał, że jednokierunkowe – na rzecz wszystkich konsumentów – rozciągnięcie skutków prawomocności materialnej wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone wpisuje się w wymaganie wynikające z art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG, aby przyjęte na poziomie krajowym środki były stosowne i skuteczne. Działanie omawianego wyroku na rzecz wszystkich, ale w stosunku do konkretnego pozwanego przedsiębiorcy, jest proporcjonalne, ponieważ pozwala na zachowanie równowagi pomiędzy potrzebą zapewnienia efektywności kontroli abstrakcyjnej a koniecznością respektowania prawa do wysłuchania jako podstawowego elementu prawa do rzetelnego postępowania, wynikającego z prawa do sądu. Udzielana w tych granicach w ramach tej kontroli ochrona prawna pozostaje skuteczna, ponieważ z jej dobrodziejstw w stosunku do pozwanego przedsiębiorcy korzystać może każdy, kto chce powołać się na niedozwolony charakter postanowienia wzorca umowy, stosowanego przez tego przedsiębiorcę, a zakwestionowanego przez sąd ochrony konkurencji i konsumentów.

Sąd Najwyższy zaznaczył przy tym, że – w świetle pkt 23 motywów i art. 7 ust. 3 dyrektywy 93/13/EWG „kontrola abstrakcyjna oznacza kontrolę dokonywaną w oderwaniu od konkretnych stosunków umownych i okoliczności ich powstania, nie zaś kontrolę umożliwiającą prewencyjne eliminowanie stosowania określonego postanowienia z gospodarki w ogóle lub danego jej sektora, czyli w oderwaniu od jego stosowania przez poszczególnych przedsiębiorców. Przepis art. 7 ust. 3

dyrektywy 93/13 uwzględnia okoliczność, że może zachodzić potrzeba dokonywania kontroli abstrakcyjnej ze skutkiem przeciwko kilku podmiotom, w tym przedsiębiorcom, ale jako sposób osiągnięcia takiego rezultatu wskazuje konieczność umożliwienia ich łącznego pozwania w jednym i tym samym postępowaniu, a nie objęcie ich skutkami postępowania prowadzonego przeciwko któremukolwiek z nich. Wymaganie to w prawie polskim spełnia możliwość łącznego pozwania – jako współuczestników formalnych (art. 72 § 1 pkt 2 k.p.c.) – przedsiębiorców stosujących lub zalecających stosowanie tych samych lub podobnych wzorców umów”.

W kontekście przedstawionej uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 20 listopada 2015 r., III CZP 17/15, należy zwrócić uwagę na wyrok TSUE z dnia 18 stycznia 2024 r., w sprawie C-531/22 (Getin Noble Bank i in.)²²⁴, w którym przyjęto, że art. 3 ust. 1, art. 6 ust. 1, art. 7 ust. 1 i art. 8 dyrektywy 93/13/EWG należy interpretować w ten sposób, że:

„nie stoją one na przeszkodzie orzecznictwu krajowemu, zgodnie z którym wpis warunku umowy do krajowego rejestru klauzul niedozwolonych powoduje uznanie tego warunku za nieuczciwy w każdym postępowaniu z udziałem konsumenta, w tym także wobec przedsiębiorcy innego niż ten, przeciwko któremu toczyło się postępowanie o wpis rzeczzonego warunku do tego rejestru krajowego, i gdy ów warunek nie ma takiego samego brzmienia jak warunek wpisany do wspomnianego rejestru, ale posiada taki sam sens i wywołuje jednakowe skutki wobec danego konsumenta”.

Powyższe rozstrzygnięcie TSUE stanowi odpowiedź na przedstawione przez polski sąd pytanie prejudycjalne:

„Czy art. 3 ust. 1, art. 6 ust. 1, art. 7 ust. 1 i 2 oraz art. 8 dyrektywy [93/13], art. 47 [karty] oraz zasady pewności prawa, skuteczności, proporcjonalności i prawa do bycia wysłuchanym przez sąd należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie sądowej wykładni przepisów prawa krajowego, zgodnie z którą wpis nieuczciwego warunku umownego do [krajowego rejestru klauzul niedozwolonych] powoduje uznanie tego warunku za nieuczciwy w każdym postępowaniu z udziałem konsumenta, w tym także:

- co do innego przedsiębiorcy niż ten, przeciwko któremu toczyło się postępowanie o wpis nieuczciwego warunku umownego do [krajowego rejestru klauzul niedozwolonych],
- co do postanowienia, którego brzmienie nie jest identyczne pod względem językowym, ale posiada taki sam sens i wywołuje jednakowe skutki wobec konsumenta?” (pkt 26 wyroku).

W wyroku tym TSUE wyszedł od tego, że dyrektywa 93/13/EWG – zgodnie z motywem 12 – dokonuje „jedynie częściowej i minimalnej harmonizacji ustawodawstw krajowych dotyczących nieuczciwych warunków umownych, pozostawiając państwom członkowskim możliwość zapewnienia danemu konsumentowi [...] wyższego poziomu ochrony poprzez wprowadzenie przepisów prawa krajowego bardziej rygorystycznych niż przepisy tej dyrektywy. Ponadto, zgodnie z art. 8 tej dyrektywy państwa członkowskie mogą przyjąć lub utrzymać w mocy bardziej rygorystyczne przepisy

²²⁴ Wyrok TSUE z dnia 18 stycznia 2024 r., w sprawie C-531/22, Getin Noble Bank S.A., TF, C2, PI przeciwko TL, ECLI:EU:C:2024:58.

prawne zgodne z traktatem w dziedzinie objętej tą dyrektywą w celu zapewnienia wyższego stopnia ochrony tego konsumenta” (pkt 68 wyroku).

Trybunał Sprawiedliwości nawiązał do swojego wyroku z dnia 21 grudnia 2016 r., w sprawie C-119/15 (Biuro podróży Partner)²²⁵, w którym stwierdzono, że dyrektywę 93/13/EWG w zw. z art. 1 i 2 dyrektywy 2009/22/WE z dnia 23 kwietnia 2009 r. w sprawie nakazów zaprzestania szkodliwych praktyk w celu ochrony interesów konsumentów²²⁶ i z art. 47 Karty praw podstawowych Unii Europejskiej²²⁷ należy interpretować w ten sposób, że stoi ona na przeszkodzie uregulowaniom krajowym przewidującym nałożenie kary pieniężnej na przedsiębiorcę, który stosuje w swych umowach zawieranych z konsumentami postanowienia wzorców umów uważane za tożsame z postanowieniami uznanymi już za nieuczciwe i wpisanymi z tego tytułu do jawnego rejestru, mimo że ów przedsiębiorca nie brał udziału w postępowaniu prowadzącym do stwierdzenia nieuczciwego charakteru postanowień zawartych w tym rejestrze.

Odwołano się także do wyroku TSUE z dnia 21 września 2023 r., w sprawie C-139/22 (Polski rejestr klauzul niedozwolonych)²²⁸, w którym – w nawiązaniu do wyroku C-119/15 (Biuro podróży Partner) – stwierdzono, że jeżeli krajowy rejestr klauzul niedozwolonych jest zarządzany w sposób przejrzysty, w interesie nie tylko konsumentów, lecz również przedsiębiorców, oraz jeśli jest on aktualizowany z poszanowaniem zasady pewności prawa, utworzenie takiego rejestru jest zgodne z prawem unijnym. Trybunał przyjął, że stosowanie mechanizmu rejestru klauzul niedozwolonych zakłada dokonanie przez właściwy sąd krajowy oceny równoważności spornego postanowienia umownego z postanowieniem wzorca umowy uznanym za niezgodne z prawem i wpisanym do tego rejestru, ponieważ zainteresowany przedsiębiorca ma możliwość zakwestionowania tej równoważności przed sądem krajowym w celu ustalenia, czy w świetle wszystkich istotnych okoliczności każdego przypadku to postanowienie umowne jest identyczne, w szczególności w świetle skutków, jakie wywołuje, z postanowieniem wpisanym do takiego rejestru.

Jak zauważono w omówieniu wyroku z dnia 18 stycznia 2024 r., w sprawie C-531/22 (Getin Noble Bank i in.), wydaje się, że sąd przedstawiający pytanie prejudycjalne w tej sprawie liczył na to, iż Trybunał zajmie stanowisko pozwalające zneutralizować pogląd przedstawiony w uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 20 listopada 2015 r., III CZP 17/15, dając podstawę do przyjęcia, że prounijna wykładnia dawnego art. 479⁴³ k.p.c. oraz obecnego art. 23d u.o.k.k. pozwala na zastosowanie skutków wynikających z tych przepisów

²²⁵ Wyrok TSUE z dnia 21 grudnia 2016 r., w sprawie C-119/15, Biuro podróży „Partner” Sp. z o.o. sp.k. w Dąbrowie Górniczej przeciwko Prezesowi Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, ECLI:EU:C:2016:987.

²²⁶ Dz.Urz. UE L 110, s. 30 ze zm.; obecnie utraciła moc.

²²⁷ Obecnie wersja skonsolidowana Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 389.

²²⁸ Wyrok TSUE z dnia 21 września 2023 r., w sprawie C-139/22, AM, PM przeciwko mBankowi S.A., ECLI:EU:C:2023:692.

również w odniesieniu do przedsiębiorców, którzy nie brali udziału w postępowaniu o wpis do krajowego rejestru klauzul niedozwolonych. O takiej intencji mógłby świadczyć zwłaszcza pkt 97 postanowienia zawierającego pytania prejudycjalne²²⁹.

Powołany pkt 97 pytania prejudycjalnego brzmiał:

„Wobec powyższego Sąd odsyłający ma wątpliwości co do tego, czy zasada wyrażona w wyroku Trybunału Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 2016 r. [C-119/15 –dop. aut.] odnosi się do wszystkich postępowań sądowych z udziałem przedsiębiorców, czy tylko ich części. Przyjęcie, że przepisy prawa unijnego pozwalają na wyciągnięcie skutków z wpisu w rejestrze klauzul niedozwolonych wobec każdego przedsiębiorcy w każdym postępowaniu pociągałoby za sobą konieczność odstąpienia od zasady wynikającej z uchwały Sądu Najwyższego z dnia 20.11.2015 r. – tym bardziej że Sąd Najwyższy w dacie jej wydania nie miał możliwości, aby zapoznać się z powyższym wyrokiem Trybunału Sprawiedliwości, skoro został on wydany ponad rok później”.

W uzasadnieniu wyroku TSUE z dnia 18 stycznia 2024 r., C-531/22 (Getin Noble Bank i in.), zawarto stwierdzenie, że: *„Sąd odsyłający zauważa, że prawo polskie można interpretować w ten sposób, iż wpis warunku umownego do krajowego rejestru klauzul niedozwolonych skutkuje tym, że ów warunek należy uznać za nieuczciwy w każdym postępowaniu z udziałem konsumenta, w tym także wobec przedsiębiorcy innego niż ten, przeciwko któremu toczyło się postępowanie o wpis rzeczzonego warunku do tego rejestru krajowego, i gdy dany warunek nie ma takiego samego brzmienia jak warunek wpisany do wspomnianego rejestru, ale posiada taki sam sens i wywołuje jednakowe skutki wobec danego konsumenta”* (pkt 74 wyroku). Trybunał nie dokonał jednak oceny prawidłowości tego założenia.

W samej sentencji tego wyroku posłużono się formułą, że art. 3 ust. 1, art. 6 ust. 1, art. 7 ust. 1 i art. 8 dyrektywy 93/13/EWG, należy interpretować w ten sposób, że *„nie stoją one na przeszkodzie orzecznictwu krajowemu, zgodnie z którym wpis warunku umowy do krajowego rejestru klauzul niedozwolonych powoduje uznanie tego warunku za nieuczciwy w każdym postępowaniu z udziałem konsumenta, w tym także wobec przedsiębiorcy innego niż ten, przeciwko któremu toczyło się postępowanie o wpis rzeczzonego warunku do tego rejestru krajowego [...]”*.

Nie zostało zatem wprost zakwestionowane przez TSUE stanowisko zajęte w uchwałach składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 20 listopada 2015 r., III CZP 17/15. Ponadto art. 23d u.o.k.k. nadal posługuje się sformułowaniem, że prawomocna decyzja o uznaniu postanowienia wzorca umowy za niedozwolone ma skutek wobec *„przedsiębiorcy, co do którego stwierdzono stosowanie niedozwolonego postanowienia umownego”* (oraz wobec wszystkich konsumentów, którzy zawarli z nim umowę na podstawie wzorca wskazanego w decyzji).

²²⁹ Postanowienie Sądu Rejonowego dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z dnia 5 lipca 2022 r., I Co 2675/17, LEX nr 3431577.

Jednakże w postanowieniu Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 31 stycznia 2024 r., V ACa 1242/22²³⁰, przyjęto, że w wyroku TSUE z dnia 21 września 2023 r., C-139/22 (Polski rejestr klauzul niedozwolonych), uznano, iż „przepisy dyrektywy 93/13 nie stoją na przeszkodzie temu, aby warunek umowny, który nie był indywidualnie negocjowany, został uznany przez właściwe organy krajowe za nieuczciwy z tego tylko powodu, że jego treść jest równoznaczna z treścią postanowienia wzorca umowy wpisanego do krajowego rejestru klauzul niedozwolonych. Trybunał wprowadził zatem wyłączenie z obrotu klauzuli poddanej negatywnej kontroli abstrakcyjnej wzorca umowy a dokonywaną w każdym indywidualnym układzie stosunków. W wyroku z dnia 18 stycznia 2024 r. (C-531/22, pkt 78) Trybunał rozwinął tę tezę, uznając, że skutek ten dotyczy także przedsiębiorcy innego niż ten, przeciwko któremu toczyło się postępowanie o wpis rzeczzonego warunku do tego rejestru krajowego, i sytuacji, gdy ów warunek nie ma takiego samego brzmienia jak warunek wpisany do wspomnianego rejestru, ale posiada taki sam sens i wywołuje jednakowe skutki wobec danego konsumenta. Tak szerokie skutki kontroli abstrakcyjnej wzorca mogą prowadzić do wniosku, że od momentu tej kontroli w każdym indywidualnym układzie stosunków przedsiębiorca ma świadomość swojej nieuczciwości przy kontraktowaniu, co winno skutkować rozpoczęciem wówczas biegu terminu przedawnienia jego roszczeń mogących wynikać z potwierdzonego niedozwolonego charakteru wzorca”. Stanowisko to zostało jednak wyrażone nie wprost, ale w kontekście oceny przedawnienia roszczeń przysługujących bankowi.

3. Możliwość uznania za konsumenta

W wyroku TSUE z dnia 8 czerwca 2023 r., C-570/21²³¹, stwierdzono, że:

„1) Artykuł 2 lit. b) dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich należy interpretować w ten sposób, że pojęcie »konsumenta« w rozumieniu tego przepisu obejmuje osobę, która zawarła umowę kredytu do użytku częściowo związanego z jej działalnością gospodarczą lub zawodową, a w części niezwiązanego z tą działalnością, wspólnie z innym kredytobiorcą, który nie działał w ramach swojej działalności gospodarczej lub zawodowej, jeżeli cel działalności gospodarczej lub zawodowej jest tak ograniczony, że nie jest on dominujący w ogólnym kontekście tej umowy.

2) Artykuł 2 lit. b) dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że w celu ustalenia, czy dana osoba jest objęta zakresem pojęcia »konsumenta« w rozumieniu tego przepisu, a w szczególności, czy gospodarczy cel umowy kredytu zawartej przez tę osobę jest tak ograniczony, że nie jest on dominujący w ogólnym kontekście tej umowy, sąd odsyłający jest zobowiązany uwzględnić wszystkie istotne okoliczności towarzyszące tej umowie, zarówno ilościowe, jak i jakościowe, takie jak

²³⁰ LEX nr 3698028.

²³¹ Wyrok TSUE z dnia 8 czerwca 2023 r., w sprawie C-570/21, I.S., K.S. przeciwko YYY.S.A., ECLI:EU:C:2023:456.

w szczególności podział wykorzystania pożyczonego kapitału na działalność zawodową i pozazawodową, a w przypadku większej liczby kredytobiorców okoliczność, że tylko jeden z nich realizuje cel gospodarczy lub że kredytodawca uzależnił udzielenie kredytu przeznaczanego na cele konsumencie od częściowego przeznaczenia pożyczonej kwoty na spłatę długów związanych z działalnością gospodarczą lub zawodową”.

W uzasadnieniu tego wyroku TSUE uznał, że „bezwzględnie wiążący charakter przepisów zawartych w dyrektywie 93/13 i związane z nimi szczególne wymogi ochrony konsumenta wymagają, aby szeroka wykładnia pojęcia »konsumenta« w rozumieniu art. 2 lit. b tej dyrektywy była uprzywilejowana w celu zapewnienia skuteczności tej dyrektywy. [...] W związku z tym, mimo że co do zasady przepisy dyrektywy 93/13 znajdują zastosowanie wyłącznie w sytuacji, gdy przedmiotem danej umowy jest towar lub usługa przeznaczone do użytku innego niż gospodarczy, osoba fizyczna, która zawiera umowę dotyczącą towaru lub usługi do użytku częściowo związanego z jej działalnością gospodarczą lub zawodową, a zatem tylko w części niezwiązanej z tą działalnością, mogłaby w pewnych sytuacjach zostać uznana za »konsumenta« w rozumieniu art. 2 lit. b tej dyrektywy, a tym samym korzystać z ochrony przyznanej przez tę dyrektywę” (pkt 38 i 39 wyroku).

Następnie w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 28 marca 2024 r., II CSKP 1605/22²³², w nawiązaniu do wyroków Sądu Najwyższego z dnia 27 maja 2022 r., II CSKP 314/22²³³ i z dnia 18 kwietnia 2023 r., II CSKP 914/22²³⁴, przyjęto, że „status osoby fizycznej jako konsumenta wyznaczany jest w ramach konkretnej czynności prawnej dokonywanej z przedsiębiorcą z uwzględnieniem jej rodzaju i celu. Nie decyduje o nim to, czy dana osoba prowadzi działalność gospodarczą lub zawodową, lecz to, czy czynność zdziałana z przedsiębiorcą pozostaje w bezpośrednim związku z jej działalnością. Punktem odniesienia przy ocenie związku czynności prawnej z prowadzoną przez kredytobiorcę działalnością gospodarczą jako bezpośredniego lub pośredniego, są okoliczności danej sprawy istniejące w czasie dokonywania skonkretyzowanej czynności. Właściwe dla jej dokonania są kryteria rodzaju czynności prawnej i jej przedmiotu, typowego charakteru czynności ze względu na prowadzoną działalność gospodarczą, przeznaczenia nabywanego towaru lub usługi dla celu bezpośrednio lub pośrednio związanego z działalnością gospodarczą (zob. wyroki Sądu Najwyższego z 3 października 2014 r. V CSK 630/13, OSNC 2015, nr 7–8, poz. 96 i 13 czerwca 2012 r., II CSK 515/11; w orzecznictwie unijnym wyroki Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z 3 lipca 1997 r., C-269/95, Benincasa, pkt 16; z 20 stycznia 2005 r., C-464/01, Gruber, pkt 36; z 3 września 2015 r., C-10/14, Costea, pkt 18, 21 i 30; z 19 listopada 2015 r., C-74/15, Tarcău, pkt 26; z 25 stycznia 2018 r., C-498/16, Schrems, EU:C:2018:37, pkt 29”.

Jak podkreślił Sąd Najwyższy: „W wyroku z 8 czerwca 2023 r., C-570/21, I.S. i K.S., pkt 59, Trybunał Sprawiedliwości UE przyjął, że pojęcie »konsumenta« w rozumieniu dyrektywy 93/13

²³² LEX nr 3699634.

²³³ OSNC-ZD 2022, nr 4, poz. 50.

²³⁴ LEX nr 3569424.

obejmuje osobę, która zawarła umowę kredytu do użytku częściowo związanego z jej działalnością gospodarczą lub zawodową, a w części niezwiązanego z tą działalnością, wspólnie z innym kredytobiorcą, który nie działał w ramach swojej działalności gospodarczej lub zawodowej, jeżeli cel działalności gospodarczej lub zawodowej jest tak ograniczony, że nie jest on dominujący w ogólnym kontekście tej umowy”.

W wyroku Sądu Najwyższego z dnia 26 października 2023 r., II CSKP 863/23²³⁵, nawiązano do wyroku TSUE z dnia 8 czerwca 2023 r., C-570/21. Stwierdzono jednak, że w realiach rozpoznawanej sprawy nie było możliwe przyznanie powodom przymiotu konsumentów. Dokonana przez nich czynność prawna była bezpośrednio związana z prowadzoną działalnością. Jak bowiem wynika z wiążących Sąd Najwyższy ustaleń faktycznych, kredyt prawie w całości, bo co najmniej w 96,58%, przeznaczony został na cele związane z działalnością gospodarczą.

4. Oświadczenia składane przez konsumentów

W uzasadnieniu uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21²³⁶, odwołując się do ówczesnego orzecznictwa TSUE, zawarto następujące rozważania:

„Sytuacja konsumenta jest korzystniejsza niż przedsiębiorcy, ponieważ w każdej chwili kredytobiorca może zakończyć stan bezskuteczności zawieszoną, udzielając zgody na związanie klauzulą abuzywną albo odmawiając tej zgody, z tym że – stosownie do orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej – skuteczność tych oświadczeń zależy od tego, czy był uprzednio należycie poinformowany o konsekwencjach tej abuzywności.

W związku z tym może powstać pytanie, czy i ewentualnie kiedy wystąpienie przez konsumenta – choćby pozasądowo – z żądaniem restytucyjnym zakładającym trwałą bezskuteczność (nieważność) całej umowy, może być uznane za dorozumianą odmowę potwierdzenia klauzuli i akceptację konsekwencji upadku umowy (choćby sam sąd oceniał je jako szczególnie niekorzystne), prowadzącą do jej trwałej bezskuteczności (nieważności). Problematyczne jest to, że skonfrontowany z takim żądaniem kredytodawca może nie mieć jasności co do tego, czy formułując je, konsument był należycie poinformowany o konsekwencjach abuzywności klauzuli (np. o wszystkich roszczeniach restytucyjnych związanych z całkowitą i trwałą bezskutecznością umowy). Jest to zaś kwestia istotna, skoro decyduje o rozpoczęciu biegu przedawnienia roszczeń restytucyjnych kredytodawcy oraz możliwości postawienia ich w stan wymagalności (art. 455 k.c.) i przedstawienia do potrącenia (art. 498 § 1 k.c.). Zważywszy ponadto, że przedsiębiorca nie ma zapewnionej możliwości wglądu w informacje

²³⁵ OSNC 2024, nr 7–8, poz. 70.

²³⁶ OSNC 2021, nr 9, poz. 56.

uzyskane przez konsumenta pozasądowo (z czym związana jest daleko idąca »swoboda dowodowa« konsumenta) i oceny ich wyczerpującego charakteru (albo choćby ryzyka związanego z tym, czy tę informację można uznać za wyczerpującą), należy uznać, iż wystąpienie przez konsumenta z żądaniem restytucyjnym opartym na twierdzeniu o całkowitej i trwałej bezskuteczności (nieważności) umowy kredytu nie może być uznane za równoznaczne z zakończeniem stanu bezskuteczności zawieszonej tej umowy, jeżeli nie towarzyszy mu wyraźne oświadczenie konsumenta, potwierdzające otrzymanie wyczerpującej informacji. Oczywiście w toku postępowania sądowego brak takiego oświadczenia może być substytuowany przez uczynienie zadość obowiązkowi informacyjnemu przez sąd, a podtrzymanie żądania restytucyjnego przez konsumenta – po uzyskaniu stosownej informacji – będzie równoznaczne z odmową potwierdzenia klauzuli i (ewentualnie) ze sprzeciwem co do udzielenia mu ochrony przed konsekwencjami całkowitej i trwałej bezskuteczności (nieważności) umowy”.

Następnie jednak w tiret 1 wyroku TSUE z dnia 7 grudnia 2023 r., C-140/22 (mBank)²³⁷, stwierdzono:

„Artykuł 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich należy interpretować w ten sposób, że w kontekście uznania nieważności w całości umowy kredytu hipotecznego zawartej z konsumentem przez instytucję bankową ze względu na to, iż umowa ta zawiera nieuczciwy warunek, bez którego nie może ona dalej obowiązywać:

- stoją one na przeszkodzie wykładni sądowej prawa krajowego, zgodnie z którą wykonywanie praw, które konsument wywodzi z tej dyrektywy, jest uzależnione od złożenia przez tego konsumenta przed sądem oświadczenia, w którym twierdzi on, po pierwsze, że nie wyraża zgody na utrzymanie w mocy tego warunku, po drugie, że jest świadomy z jednej strony faktu, że nieważność wspomnianego warunku pociąga za sobą nieważność wspomnianej umowy, a z drugiej – konsekwencji tego uznania nieważności, i po trzecie, że wyraża zgodę na uznanie tej umowy za nieważną”.

Stanowisko to zostało podtrzymane w postanowieniu TSUE z dnia 3 maja 2024 r., C-348/23 (BNP Paribas Bank Polska)²³⁸.

²³⁷ ECLI:EU:C:2023:965.

²³⁸ ECLI:EU:C:2024:386.

Bibliografia

- Asłanowicz P., *Kredyty waloryzowane do waluty obcej w praktyce orzeczniczej*, Warszawa 2023
- Bajor B., [w:] B. Bajor, L. Kociucki, J. M. Kondek, K. Królikowska, *Prawo bankowe. Komentarz do przepisów cywilnoprawnych*, Warszawa 2020
- Chmielowski M., *De sua malitia nemo debet commodum reportare. Rozważania na temat roszczeń stron nieważnej lub trwale bezskutecznej umowy kredytu po wydaniu wyroku TSUE w sprawie C-520/21*, „Monitor Prawniczy” 2024, nr 3
- Czech T., *Odwalutowanie kredytu indeksowanego – glosa do wyroku SN z 28 września 2022 r. (II CSKP 412/22)*, „Monitor Prawa Bankowego” 2023, nr 4
- Domański L., *Instytucje kodeksu zobowiązań. Część ogólna*, Warszawa 1936
- Dybowski T., Pyrzyńska A., [w:] E. Łętowska (red.), *System Prawa Prywatnego*, t. 5, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, Warszawa 2013
- Dziurda M., *Kodeks postępowania cywilnego. Praktyczny komentarz do nowelizacji z 2023 roku*, Warszawa 2023
- Fuchs D., Malik A., [w:] M. Frasz, M. Habdas (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, *Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534)*, Warszawa 2018
- Grebieniow A., *Remedies for Inequality in Exchange. Comparative Perspectives for the Evolution of the Law in the 21st Century*, „European Review of Private Law” ERPL 2019, nr 1
- Grochowski M., Łętowska E., *Czemu ma dziś służyć bezpodstawne wzbogacenie?* [w:] A. Olejniczak, J. Haberko, A. Pyrzyńska, D. Sokołowska (red.), *Współczesne problemy prawa zobowiązań*, Warszawa 2015
- Gutowski M., *Nieważność czynności prawnej*, Warszawa 2017
- Gutowski M., *Problem kredytów frankowych. Dalsze perspektywy*, [w:] S. Byczko, A. Kappes, B. Kucharski, U. Promińska (red.), *Non omne quod licet honestum est. Studia z prawa cywilnego i handlowego w 50-lecie pracy naukowej Profesora Wojciecha Jana Katnera*, Warszawa 2022
- Gutowski M., *Wadliwość umów kredytów frankowych*, Warszawa 2022

- Jantowski L., [w:] M. Balwicka-Szczyrba, A. Sylwestrzak (red.), *Kodeks cywilny, Komentarz aktualizowany*, LEX 2024
- Karaszewski G., [w:] J. Ciszewski, P. Nazaruk (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, LEX 2023
- Koch A., [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny, t. 3, Komentarz. Art. 627–1088*, Warszawa 2022
- Kondek J. M., [w:] K. Osajda, W. Borysiak (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Legalis 2024
- Korpalski M., *Brak wynagrodzenia za korzystanie z kapitału* [w:] J. Czabański, T. Konieczny, M. Korpalski, *Przewodnik frankowicza*, Warszawa 2022
- Kowalski S., *Charakter prawny odsetek za opóźnienie*, „Prawo Spółek” 2003, nr 2
- Księżak P., [w:] K. Osajda, W. Borysiak (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, wyd. 31, Warszawa 2023
- Lasoń P.T., *O tym, dlaczego stanowisko profesora Wojciecha Jana Katnera powinno wyznaczać kierunek rozstrzygnięć sądów w sprawach frankowych*, [w:] S. Byczko, A. Kappes, B. Kucharski, U. Promińska (red.), *Non omne quod licet honestum est. Studia z prawa cywilnego i handlowego w 50-lecie pracy naukowej Profesora Wojciecha Jana Katnera*, Warszawa 2022
- Lemkowski M., *Odsetki cywilnoprawne*, Kraków 2007
- Łętowska E., *Bezpodstawne wzbogacenie*, Warszawa 2000
- Łętowska E., *Rozliczenie unieważnionej abuzywnej umowy kredytu – polemika z prof. Jerzym Pisulińskim*, <https://www.rpo.gov.pl/sites/default/files/Prof.%20Letowska%20-%20polemika%20z%20J.%20Pisulinskim%20-%20kredyty%20frankowe.pdf> (dostęp: 15.04.2024 r.)
- Michałuszek E., *Dochodzenie przez bank wynagrodzenia za bezumowne korzystanie z kapitału (świadczenie banku z umowy kredytu, możliwość waloryzacji roszczenia banku) – artykuł polemiczny*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2023, nr 5
- Nowakowski T., *Kilka uwag na temat unieważnienia umowy kredytu indeksowanego*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2021, nr 5
- Ohanowicz A., *Niestuszne wzbogacenie*, Warszawa 1956
- Osuchowski W., *Rzymskie prawo prywatne. Zarys wykładu*, Warszawa 1986
- Pisuliński J., *Dyrektywa 93/13 nie przystaje do umów długoterminowych*, „Dziennik Gazeta Prawna” – dodatek „Poradnik frankowicza” z dnia 19 maja 2020 r., nr 96 (5249)
- Pisuliński J., *Opinia dla Związku Banków Polskich w sprawie skutków uznania umowy o kredyt za nieważną lub niezawartą*, Warszawa 2019
- Popiołek W., [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny, t. 2, Komentarz. Art. 450–1088. Przepisy wprowadzające*, Warszawa 2021
- Rogoziński D., *Klauzula oparta na WIBOR a unieważnienie umowy kredytu*, Warszawa 2023
- Rogoziński D., *Rozliczenia stron nieważnej umowy kredytu waloryzowanego kursem waluty obcej*, Warszawa 2022

- Romanowski M., *Opinia w przedmiocie odpowiedzi na pytanie, czy w razie upadku (tzw. unieważnienia) umowy kredytu frankowego na skutek wyeliminowania z niej klauzul abuzywnych bank ma prawo żądać od kredytobiorcy wynagrodzenia za bezumowne korzystanie z kapitału na podstawie art. 405 k.c.*, Warszawa 2020.
- Sieradzka M., *Ochrona konkurencji i konsumentów. Komentarz do zmian wprowadzonych ustawą z dnia 5 sierpnia 2015 r. o zmianie ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów oraz niektórych innych ustaw*, LEX 2016
- Smykła B., [w:] A. Mikos-Sitek, P. Zapadka (red.), *Prawo bankowe. Komentarz*, Warszawa 2022
- Strzelecki M., *Orzecznictwo sądów powszechnych w sprawach kontroli abstrakcyjnej postanowień wzorców umownych w latach 2012–2015*, „internetowy Kwartalnik Antymonopolowy i Regulacyjny” 2015, nr 4
- Świątnicki T., *Czy roszczenie banku o zwrot kapitału ma charakter przedawnienia? – glosa do wyroku Sądu Najwyższego z 11.12.2019 r., V CSK 382/18*, „Glosa” 2020, nr 4
- Trzaskowski R., [w:] J. Gudowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 3, *Zobowiązania. Część ogólna*, Warszawa 2018
- Trzaskowski R., *Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem*, Warszawa 2013
- Urban-Theocharakis M., *Abuzywność postanowień umowy kredytu bankowego, a rozliczenia między jej stronami. Glosa do wyroku SN z dnia 11 grudnia 2019 r., V CSK 382/18*, LEX 2020
- Wajda P., *Zwrot kosztów z tytułu bezumownego korzystania z kapitału pieniężnego w przypadku stwierdzenia nieważności (ex tunc) umowy kredytu*, cz. 1, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2021, nr 2
- Wajda P., *Zwrot kosztów z tytułu bezumownego korzystania z kapitału pieniężnego w przypadku stwierdzenia nieważności (ex tunc) umowy kredytu*, cz. 2, „Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego” 2021, nr 3
- Wajda P., Stolarski I., *Wynagrodzenie z tytułu bezumownego korzystania z kapitału pieniężnego – glosa – I ACa 635/19*, „Monitor Prawniczy” 2020, nr 18
- Węgrzynowski Ł., *Przedawnienie roszczeń z nieważnej umowy kredytu frankowego. Glosa do uchwały siedmiu sędziów SN z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21*, LEX 2021
- Węgrzynowski Ł., *Roszczenia kredytobiorcy o wynagrodzenie za korzystanie przez bank z kapitału wpłaconego na podstawie nieważnej umowy kredytu*, [w:] A. Hrycaj, T. Szanciło (red.), *Upadłość i restrukturyzacja kredytobiorcy lub banku przy umowach o kredyt frankowy*, Warszawa 2024
- Węgrzynowski Ł., *Waloryzacja kredytu frankowego a dyrektywa 93/13. Omówienie postanowienia TS z dnia 11 grudnia 2023 r., C-756/22 (Bank Millenium)*, LEX 2023
- Wiewiórowska-Domagalska A., *Jak rozliczyć nieważną umowę kredytu frankowego? Glosa do opinii rzecznika generalnego TSUE z dnia 16 lutego 2023 r. C-520/21 (Szcześniak)*, LEX 2023

Wiewiórowska-Domagalska A., *Znaczenie i skutki wyroku w sprawie Szczęśniak dla sporów między bankami a frankowiczami: obowiązki informacyjne sądu i dodatkowe roszczenia stron. Glosa do wyroku TS z dnia 15 czerwca 2023 r., C-520/21, LEX 2023*

Zagrobelny K., [w:] E. Gniewek, P. Machnikowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2021